

**The Journal of Turkic
Language and Literature
Surveys (TULLIS)**

ISSN: 2536-4510

Uluslararası Hakemli Dergi

Yıl: 2021/April

Cilt:6/ Sayı: 1

International Refereed Journal

Year: 2021/April

Volume: 6/ Number: 1

Editörler / Editors

Doç. Dr. Kamil Ali GIYNAŞ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih DİNÇER	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Yusuf ATASEVEN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ziya AVŞAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Chakib BENAFRİ	Cezayir 2 Üniversitesi
Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL	İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Semra TUNÇ	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. İdris Nebi UYSAL	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Tofiq ABDÜLHASANLI	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Nedim BAKIRCI	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe DEMİR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet Fatih KANTER	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir ÇINAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk ÇOLAK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Galip GÜNER	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Şahika KARACA	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Hikmet KORAŞ	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Kadir Can DİLBER	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Doç. Dr. Kenan MERMER	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Okan Celal GÜNGÖR	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Şamil YEŞİLYURT	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin AKSOY	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Yusuf ATASEVEN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur AYKAÇ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kemal GÖZ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Orhan Fatih KUŞDEMİR	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mert ÖKSÜZ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÖZDEMİR	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZÇELİK	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Hakemler / Referees

Prof. Dr. İdris Nebi UYSAL	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Cemile KINACI BARAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İlhan UÇAR	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Kamil Ali GIYNAŞ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Kenan ÖZÇELİK	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Onur BALCI	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Sibel MURAD	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih DİNÇER	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin AKSOY	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur AYKAÇ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Fatih ÖZTÜRK	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Yusuf ATASEVEN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dergimizin Tarandığı İndeksler ve Veri Tabanları

MLA, DRJI, SCIENTIFIC INDEXING SERVICES, ACADEMIC KEYS, RESEARCHBIB, COSMOS IMPACT FACTOR, SYSTEMATIC IMPACT FACTOR, İSAM, ADVANCE SCIENCE INDEX, ROOT INDEXING, ASOS INDEX, GOOGLE SCHOLAR, JOURNAL FACTOR, EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL INDEX, CITEFACTOR, SCIENTIFIC WORLD INDEX, BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE (BASE), INDEX COPERNICUS, ROAD, CROSSREF, OPENAIRE, KAYNAKÇA.INFO, WORLCCAT, SOBİAD

The Journal of Turkic Language And Literature Surveys (TULLIS), yılda iki defa yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi TÜBİTAK ULAKBİM Dergi Park Sistemi bünyesinde hizmet vermektedir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

The Journal of Turkic Language And Literature Surveys (TULLIS) is international refereed journal which is publishing biannual. The journal services in the TUBITAK ULAKBIM Academic Turkish Journal Park System. Responsibility of the publishing studies is concern writers.

ISSN: 2536-4510

İletişim / Correspondance

tullisjournal@gmail.com

<http://dergipark.gov.tr/tullis>

<https://www.facebook.com/Tullis-Journal-880249812102808/?fref=ts>

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Makaleler / Articles

FINDIK, AYŞE ŞEYMA

KIPÇAKÇADA SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİ İLE İLGİLİ SÖZVARLIĞI

VOCABULARY ABOUT MILK AND DAIRY PRODUCTS IN QIPCHAK 1-17

KUTLAR, HATİCE

ROMENCEDE BULUNAN TÜRKÇE SÖZCÜKLERDEKİ ANLAM KAYMALARI

THE MEANING CHANGES IN THE TURKISH WORDS IN ROMANIAN

LANGUAGE 18-39

MERMER, KENAN

MESNEVÎ'DE GEÇEN DARB-I MESELLERİN TÜRK ATASÖZLERİYLE
BENZERLİKLERİNE BİR BAKIŞ

AN APPROACH THE SIMILARITY BETWEEN PROVERBS MENTIONED IN

MASNAVI AND TURKISH PROVERBS 40-65

YILDIZ YASEMİN

BİTKİ ADLARINDA ÇOK ANLAMLILIK

POLYSEMY İN PLANT NAMES 66-92

Kitap Tanıtımları/ Book Reviews

ALTAY, ŞEYDA

GÖZÜTOK, Tarık Tuna (2020). Psikiyatrinin Türkiye'ye Girişi (Mecnûndan

Akıl Hastasına). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler. 235 s. 93-96

ÖZTÜRK AYKAÇ, NİLÜFER

Mustafa Remzi (2020). Millî Cinayetler Koleksiyonu ve Diğer Hikâyeler. (Haz.

Fatih Özdemir). Ankara: Akçağ Yayınları. 217 s. 97-101

KIPÇAKÇADA SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİ İLE İLGİLİ SÖZVARLIĞI

Ayşe Şeyma FINDIK*

ÖZET

Kıpçakça 13-15. yüzyıllar arasında Karadeniz'in kuzeyinde (bugünkü Rusya, Ukrayna, Kafkaslar), Mısır ve Suriye'de yazı dili olarak kullanılmıştır. Kuzeybatı grubuna mensup olmasına rağmen, 12. yüzyılda Kıpçakların Mısır'a köle olarak gitmelerinden dolayı, Mısır ve Suriye coğrafyasında da yayılma sahası bulmuş ve bu coğrafyada konuşulan dil Memluk Kıpçakçası olarak sınıflandırılmıştır. Birçok eser Arapların Türkçeyi öğrenmelerini kolaylaştırmak amacıyla yazılmıştır. Yazılan eserlerin büyük çoğunluğu sözlük ve gramer kitaplarından oluşmaktadır. Türk kavimlerine hayvancılığın Ön Asya'dan ve Harezmi yoluyla girdiği ve hayvanları evcilleştiren ve geliştiren bölgelerin başında Orta Asya'nın geldiği bilinmektedir. Süt ürünlerinin sözvarlığının Türk boylarında değişiklik göstermesinin sebepleri olarak saklama koşullarının farklı olması, sütün cinsi, sütün diğer malzemelerle oranı, pişme biçimi olarak sayılabilir. Bu çalışmada süt ve süt ürünleriyle ilgili sözvarlığı tarihi Kıpçakça dönemine ait eserler aracılığıyla incelenmiş, tarihi Türk dilleri ve çağdaş Kıpçakçadaki kullanım durumuna bakılmıştır. Karadeniz'in kuzeyinde Latin harfli olarak tüccarlar için yazılmış olan Codex Cumanicus'ta süt ürünleri ile ilgili sözvarlığına rastlanmadığından dolayı çalışma içinde sözlüğün ismi zikredilmemiştir. Çağatayca dönemine ait yalnızca sözlüklere bakılmış olup, sözcüğün edebi eserlerde geçip geçmediği bilgisine yer verilmemiştir. Sözcük hakkında etimoloji sözlüklerinde yer alan görüşler de ayrıca sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıpçakça, Süt, Süt Ürünleri, Çağdaş Kıpçakça

VOCABULARY ABOUT MILK AND DAIRY PRODUCTS IN QIPCHAK

ABSTRACT

Qipchak language was used as a written language in the north of the Black Sea (today's Russia, Ukraine, the Caucasus), Egypt and Syria between 13th-15th century. Although it is a member of the North-western group, it found a spreading area in Egypt and Syria because Qipchaks went to Egypt as slaves. After that the language which had been spoken in this area was categorized Memluq Qipchak. Many works were written with the aim of making it easier for Arabs to learn Turkish. Most of the written works are dictionaries and grammar books. It is known that livestock farming was entered to the Turkish tribes through Asia Minor and the Harezmi and also Central Asia is one of the major regions that domesticate and develop animals. Different storage conditions, type of milk, ratio of milk with other ingredients, cooking style can be considered as the reasons for the variation in vocabulary of dairy products in Turkish tribes. In this study, the vocabulary related to milk and dairy products was examined through the works of the historical Qipchak period and the historical Turkish languages and the usage situation in modern Qipchak. There is no vocabulary related to dairy products in Codex Cumanicus written in Latin letters for merchants in the north of the Black Sea, so the dictionary name was not mentioned in the study. Only the dictionaries belonging to the Chagatay period were examined and no information was

---

* Arş. Gör., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
e posta: asfindik@fsm.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1090-6354

given whether the word was mentioned in literary works. The opinions in etymology dictionaries about the words were also presented.

Key Words: Qipchak, Milk, Dairy Products, Modern Qipchak

GİRİŞ

Kumanlar ve Kıpçaklar 8. yüzyılda Göktürk Devleti'nde yer alan Türk boylarındandı. Savaşlar ve göçler sonunda Kıpçak adı altında birleşerek, 11. yüzyılda İdil Nehri'ni geçip batıya göç etmişlerdir. 13. yüzyılda Kıpçakların bir kısmı Mısır'a giderek paralı olarak görev yapan askerler olmuşlardır. 1250 yılında Kıpçaklar tarafından kurulan Memluk Devleti'nin çatısı altında Memluk Kıpçakçası ile pek çok eser yazılmıştır. Bu eserler Arap olan halka Türkçeyi öğretme amacıyla yazılmış olup yabancılara Türkçe öğretiminin izleri bu dönemde görülmüştür. Yazılan eserlerin büyük çoğunluğu gramer ve sözlüklerden oluşmaktadır. Bunların dışında at bakımı, okçuluk, fıkıh gibi konularda da eserler verilmiştir. Yazılmış olan sözlüklerden dönemin sözvarlığının oldukça zengin olmasından, kimi kelimelerin sadece bu dönemde görülmesinden dolayı süt ürünleriyle ilgili söz varlığı özellikle Kıpçakça eserlerde taranmıştır ve bu çalışmayı oluşturmuştur.

SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİ İLE İLGİLİ SÖZVARLIĞI

1. avuz ~ ağuz “deve ve koyunun ilk sütü” (Toparlı, 2007: 17) **Kıpçak** BM *avuz* “doğumdan sonra deve veya koyunun ilk sütü” 8/3 ; *avuz* “süt fermantasyon mayası” 8/17 (Zajaczkowski, 1958: 9); TZ *avuz* “ilk süt, ağız” 31b/13 (Atalay, 1945: 145); Kİ *ağuz/ovuz* “koyun ve emsalinin doğurduğu zaman ilk sütünden yapılan yoğurt” 17 (Caferoğlu, 1931: 2)

Tarihi: KökT.-, Uyg.-, MK *ağuj* “ağız, inek veya koyun doğurduktan sonra ilk gelen süt” (DLT I, 55-9), Tefsir *oğuz igi* “göğüs iltihabı” (Usta, 2002: 199), Harezmi ME-, NF-, KE- , Çağ. Seng. *ağuz* 44r/9; Courteille *ağuz* “çocuk doğurduktan sonra gelen ilk süt” 26

Clauson, *ağuj/ağuz* için “doğumdan sonra inek ya da benzeri hayvanların memelerinde hızlıca oluşan süt, doğumdan sonra oluşan ilk süt” anlamını vermiştir. Divân-ı Lugâti't-Türk'te kelime *ağuj* olarak yazılmıştır fakat -z ile de telaffuz edilebileceği belirtilmiştir. (EDPT: 98a)

Hasan Eren *ağız(2)* için “yeni doğurmuş ineğin ilk sütü” anlamını vermiştir. Bunun yanı sıra Türkçeden Moğolcaya *uğurağ*, *uğuruğ* olarak geçtiğini belirtir ve Ramstedt'in aynı doğrultudaki görüşüne yer verirken (Eren, 1999, s.5), Doerfer ise Türkçe *ağuz* kelimesinin Moğolca *ağurağ* ile aynı olduğunu ve göçebe kültürüyle ilgili bir söz olduğunu belirtmiştir. (TMEN II 501: 80)

Kelime İslam öncesi kaynaklarda, Budist çevreye ait olan-olmayan metinler dahil DLT’den önce hiçbir kaynakta görülmez. Ayrıca DLT’de son ses -j olarak geçer.

Çağdaş Kıpçak: Tat. *ugız* “ağız” (TatRSI: 466), Başk. *ıwız* “ağız” (BaşkRSI: 674), Kzk. *uwız* “yavrulayan hayvanın ilk sütü” (KzkRSI: 289), Nog. *uvız* “ağız” (NogRSI: 379), KBalk. *uwuz* “ağız, kolostrum” (KBalkRSI: 689), Kum. *uvuz* “kolostrum” (KumRSI: 330), Karay.-

Bahaeddin Ögel’in bu kelime hakkındaki görüşleri şöyledir: “Eski Türkçede *ağuz*, *avuz* yeni doğuran memeli hayvanların verdikleri ilk süt için söylenen bir sözdür. Ağız sözü yalnız hayvanlar için değil, ilk ana sütü için de kullanılırdı. Paassonen’e göre Çuvaş ağzındaki *şevar* sözü bile, ses değişimleri yolu ile meydana gelmiş, Türkçe “ağız” sözünden başka bir şey değildir.” (Ögel, 1978: 9) Ancak Ögel’in görüşü Çuvaşça üzerine yeni yayımlanmış çalışmalarla genişletilmelidir.

Derleme Sözlüğünde bu kelime için “yeni doğurmuş hayvanın ilk sütü; yeni doğurmuş hayvanın sütünden yapılan bir çeşit yiyecek; yeni doğurmuş hayvanın sütünden yapılan bir tatlı, yağlı peynir; yeni doğurmuş hayvanın ilk sütüyle yapılan ekmek; yeni doğurmuş hayvanın ilk sütünden yapılan yoğurt” anlamları verilmiştir. (DS 1993: 115-116)

2. ayran “ayran” (Toparlı, 2007, s.18) **Kıpçak** TA *ayran* “ayran” 17b/1 (Toparlı, 2000: 90); TZ *ayran* “ayran” 31b/12 (Atalay, 1945: 145); BM *ayran* “kesilip koyulaşmış süt” 8/3 (Zajaczkowski, 1958: 6); GT *ayran* “ayran” 85/3 (Karamanlıoğlu, 1989: 209); DM *ayran* “ayran” 4b/4 (Toparlı, 2018: 73)

Tarihi: KökT.-, Uyg.-, DLT *ayran* “ayran” (DLT I, 120-26), Harezmi ME-, NF-, KE-, Çağ. Courteille *ayran* “kesilmiş sütün suyu” 107; LÇ *ayran* “ayran” 48L/3; Seng. *ayran* 57r/17

Clauson kelimenin kökünün ayr- (adır-)’ dan geldiğini düşünmüştür ve kelimeye uzun ünlülü olarak *ayrān* biçiminde yer vermiştir. Bu ses değişiminin tuhaf olduğunu ve Karahanlı döneminde meydana gelmiş olduğunu ileri sürmüştür. Ayrak ve ayran olarak aynı anlama gelen iki farklı kelime olduğunu belirtmiştir. *Ayrak* ın Türkçede bilinmediğini, kelimenin Moğolca *ayirak* olduğunu ve Türkçeden ödünçleme olduğunu savunmuştur. (EDPT: 276a) Moğolca sözlükte *airag* “kırmızı, kısrak veya ineğin mayalanmış sütü” anlamında verilmiştir. (Lessing, 2003: 21)

Doefer ise kelimenin anlamını “mayalanmış (fermente olmuş) inek sütü” olarak vermiş, kelimenin kökeninin Türkçe olduğunu, Türkçeden Moğolcaya geçtiğini, sonra da Moğolcadan Türkçeye geçtiğini belirtmiştir. (TMEN II 639: 179)

Çağdaş Kıpçak: Tat. *eyren* “ayran” (TatRSI: 170), Başk. *ayran* “ekşimiş süt” (BaşkRSI: 26), Kzk. *ayran* “ayran” (KzkRSI: 9), Nog. *ayran* “ayran, ekşimiş süt”

(NogRSI: 30), KBalk. *ayran* “ayran” (KBalkRSI: 34), Kum. *ayran* “ayran” (KumRSI: 33), Karay. *ayran* “ayran” (KarayRSI: 54)

Orhan Şaik Gökyay, Radloff’un “Aus Sibirien” adlı kitabından aktararak, Altaylılarda sağılır sağılmaz kaynatılarak tulumlara doldurulan ve ekşimeye bırakılan inek sütünün *ayran* adını aldığını belirtmekte, içilme yollarını ve ayranla yapılan yemekleri anlatmaktadır. (Aksan, 2008: 127)

3. çıkıt ~ çığıt “peynir” (Toparlı, 2007: 50) **Kıpçak** TZ *çıkıt* “peynir” 11b/10, (Atalay, 1945: 162) ; TA *çığıt* “peynir” 17b/2 (Toparlı, 2000: 100)

Tarihi: KökT.-, Uyg.-, DLT-,Harezmi ME-, NF-, KE-, Çağ.-

Tuhfetü’z-Zekiyye’de bu kelime için “Türkmenler buna peynir derler” açıklaması yapılmıştır. Tarihi dönemde kelimeye rastlanmamıştır. Çağdaş Kıpçak dillerinden sadece Karayimce’de yer alır: *çığıt* “süzme peynir” (KarayRSI: 635)

Hasan Eren bu kelimenin Osetçe’den gelmiş olabileceğini başka kaynaklara dayanarak dile getirmiştir. (Eren,1999: 456)

4. göremez Fa. “süt çalınmış yoğurt, bir tür peynir” (TOPARLI 2007: 87) **Kıpçak** İH *göremez* 25 (İZBUDAK 1989: 21)

Tarihi: KökT.-, Uyg.-, DLT-,Harezmi ME-, NF-, KE-, Çağ.-

Hasan Eren bu kelime için “taze sütle ekşi sütün yoğurt biçimindeki karışımı” anlamını vermiştir. Kelimenin Farsçada *gormâst* olduğunu ve anlamının “yabani eşek sütünden yapılan taze peynir” (*gor*: yabani eşek, *mâst*: kesik ağdalanmış süt) olduğunu belirtmiştir. Türkçe göremez biçiminin ortasında görülen *e* sesinin ikincil bir ses olduğunu ve Farsça *gormast*’ın sonundaki *t*’nin Türkçede düştüğünü belirtmiştir. Türkçeden Arnavutçaya *geremes* “kesik süt” şeklinde geçmiştir. (Eren, 1999: 163)

Çağdaş Kıpçak dillerinde yer almamaktadır.

Bu sözcük, Derleme Sözlüğü’nde *gölemez* (gölmez) biçiminde yer almış olup anlamları ise “yeni doğurmuş hayvanın ilk sütü; yeni doğurmuş hayvanın ilk sütü ile yapılmış tatlı; sonbaharda hayvanlardan elde edilen koyulaşmış süt; içine ekmek doğranmış süt; yağı alınmış çiğ süt; ekşitilmiş süt; sütün içine bir çeşit ot suyu konularak yapılan yoğurt; yeni doğurmuş hayvanların sütlerine dövülmüş keçi boynuzu ve şeker katılarak yapılan bir çeşit tatlı” olarak verilmiştir.(DS 1993: 2143)

5. irimçik ~ yürümçik “peynir” (Toparlı, 2007: 333) **Kıpçak** TA *yürümçik* “peynir” 17b/2 (Toparlı, 2000: 161); TZ *irimçik* “yoğurt yapmak için kaynatılırken kesilmiş olan süt” 31b/33 (Atalay, 1945: 179)

Tarihi: KökT.-, Uyg.-, DLT-, Harezme ME-, NF-, KE-, Çağ. Courteille *irimçik* “bir çeşit peynir” 109

Çağdaş Kıpçak: Tat. *eremçek* “süzme peynir” (TatRSI: 671), Başk. *eremcek* “süzme peynir” (BaşkRSI: 685), Kzk. *irimşik* “kesilmiş sütün kaynatılması ile elde edilen bir süt ürünü” (KzkRSI: 327), Nog. *irimşik* “süzme peynir” (NogRSI: 120), KBalk.-, Kum.-, Karay. *çırımçık* “süzme peynir” (KarayRSI: 638)

Peynir manasına gelen diğer Türkçe bir sözcük ise *irimçik* deyişidir. *İrimçik* deyişi de ilk önce Mısır Memluk Türkçesinde görülmüştür. Fakat Batı Türklüğünde görülen bu deyiş henüz daha tam manası ile peynir için kullanılmamaktadır. Daha çok yoğurt yapmak için süt kaynatılırken kesilmiş olan süte bu ad verilmiştir. Halbuki Orta Asya lehçelerinde *irimçik* doğrudan doğruya peynir demektir. Bahaeddin Ögel, *irim* sözcüğünün Türkçede girdap, çevrinti manasına geldiğini ve peynirin şeklinden dolayı bu ismi alabileceğini söylemiştir. Nitekim şeklinden dolayı isim verilen başka peynirler de vardır. (Ögel, 1978: 30-31) Ancak Ögel’in görüşüne kaynaklık eden eser açık değildir.

Bu sözcük, Derleme Sözlüğü’nde *iremçik* olarak yer almış olup, anlamı “peynir” olarak verilmiştir. (DS 1993: 2548) (krş. → Mo. *örüme* “scum on boiled milk, milk condensed to a hard substance by boiling it for a long time” (Lessing, s. 644a)

6. katıg ~ katık “ekmekle beraber yenilen süt yoğurt gibi şeyler” (Toparlı, 2007: 131) **Kıpçak** TZ *katık* “katık” 5a/2 (Atalay, 1945: 188); Kİ *katık* “ekmekle beraber yenilen süt yoğurt gibi şeyler” (Bu kelime Ebu Hayyan’a göre qattı kelimesinden çıkmıştır) 68 (Caferoğlu, 1931: 72); İM *katıg* “katık, yiyecek” 389a/1 (Toparlı, 1992: 548)

Tarihi: KökT.-, Uyg.-, DLT *katık* “sirke, yoğurt gibi tutmaç yemeğine katılan nesne” (DLT I, 382-11), Harezme ME-, NF-, KE-, Çağ. Seng. *katıg/katık* “çeşni” (267r/29)

Çağdaş Kıpçak: Tat.-, Başk. *sey katık* “kesilip koyulaşmış süt” (BaşkRSI: 331), Kzk. *katık* “süzme yoğurt” (KzkRSI: 165), Nog. *katık* “süt” (NogRSI: 155), KBalk. *katık* “mandıra ürünleri” (KBalkRSI: 400), Kum. *ağ katık* “mandıra ürünleri” (KumRSI: 196), Karay. *k’atık* “ekşimiş süt” (KarayRSI: 366)

7. kaymak “kaymak” (Toparlı, 2007: 134) **Kıpçak** Kİ *kaymak* “kaymak” 77 (Caferoğlu, 1931: 74); KK *kaymak* “kaymak” 70b/7 (Toparlı, 1999: 112); TZ *kaymak* “kaymak” 29a/4 (Atalay, 1945: 189); GT *kaymak* “kaymak” 155/2; 171/7 (Karamanlıoğlu, 1989: 291); DM *kaymak* “kaymak” 6b/5 (Toparlı, 2018: 90); BV *kaymak* “kaymak (çiğ k.)” 67A/16 (Ağar, 1986: 208)

Tarihi: KökT.-, Uyg. *kayak* (BT IX(I), 155; 168v22), DLT *kayak* “kaymak-yenecek” (DLT III, 167-5), Harezmi ME-, NF-, KE-, HŞ *kaymak* “kaymak” (Sulak, 2011: 303) Çağ. Seng. *kaymak* 281v/8; LÇT *kaymak* “süt üstünde olan kaymak” 226r/10; Courteille *kaymak* “sütte oluşan tabaka” 415

Clauson kelimenin kökünü **kañ-* fiiline dayandırmıştır. Bu fiile gelen *-ak* eki ile beraber kelimenin *kanak biçimine dönüştüğünü öngörmüştür. Sonraki dönemlerde kelimenin gelişiminin *kaynak olması gerektiğini söylemiş fakat çağdaş dillerde *kaymak* olarak yaşadığını belirtmiştir. *Kanak kelimesinin anlamını “sütün üzerindeki deri, kaymak” olarak vermiştir. (EDPT: 636b)

Çağdaş Kıpçak: Tat. *kaymak* “kaymak” (TatRSI: 513), Başk. *kaymak* “ekşi krema” (BaşkRSI: 313), Kzk. *kaymak* “kaymak, sütün kaymağı” (KzkRSI: 155), Nog.-, KBalk.-, Kum. *kaymak* “ekşi krema” (KumRSI: 180), Karay.-

8. kere yağ ~ kere yav “tereyağ” (Toparlı, 2007: 139) **Kıpçak** TZ *kere yav* “tereyağ” 18a/9 (Atalay, 1945: 195); TA *kere yağ* “tereyağı” 17b/9 (Toparlı, 2000: 116)

Tarihi Kıpçak sahası dışında başka tarihi dönemlerde görülmemiş olup, Çağdaş Kıpçak sahasında da yaşamamaktadır.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te tereyağının Farsça *kere* kelimesinden geldiği, *kere*’nin anlamı unutulduğu için sonuna yağ eklendiği, “sütten elde edilen taze yağ” anlamına geldiği ve yeşillik anlamına gelen tere ile bir bağlantısının olmadığı yazılmıştır. (Kubbealtı, 2005: 3166)

Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya’da kelime كره olarak yazılmış ve anlamına “tereyağı” denilmiştir. (Şükun, 1984: 1531)

9. kurut “bir tür peynir” (Toparlı, 2007: 164) **Kıpçak** Kİ *kurut* “bir nevi peynir” 70 (Caferoğlu, 1931: 83); TZ *kurut* “kurutulmuş yoğurt” 5a/3 (Atalay, 1945: 212); BM *kurut*, *kurud* “peynir türü” 11/6 (Zajaczkowski, 1958: 42)

Tarihi: KökT.-, Uygur. *kurut* “bir vergi türü” (Caferoğlu, 2011: 188); DLT *kurut* “keş, çökelek, yağı alınmış yoğurttan yapılan lor peyniri (DLT I, 357-2) ; KB *kurut* “peynir” (4442) ; Harezmi ME-, NF-, KE-, Çağ. Seng. *kurut* 286r/23; Courteille *kurut* “çökmüş peynir altı suyu” 428; LÇT *kurut* “süt kurusu bir nevi peynir” 230r/1

Clauson kelimenin kökünün *kurī-* olduğunu ve fiilden isim yapan *-t* eki olarak isme dönüştüğünü belirtmiş, anlamını ise “sert bir peynir türü” olarak vermiştir. (EDPT: 648a) Berta kelimenin kökünü *kuri-* olarak vermiş ve anlamı için şöyle demiştir: “siyah peynir (kuru bir peynir çeşididir)” (Berta, 1996: 274) Marcel Erdal da Clauson’la aynı görüşte olup kelimenin kökünü *kuri-*’ya dayandırmış ve anlamını “kurutulmuş kuruttan yapılan peynir” olarak vermiştir. (OTWF I: 308)

Hasan Eren kelimenin anlamını “kurutulmuş süt ürünü” olarak vermiştir ve kelimenin kökünü *kuru-*‘dan getirmiştir. Türkçeden Moğolca, Farsça gibi dillere de geçtiğini belirtmiştir. (Eren, 1999: 270)

Çağdaş Kıpçak: Tat. *kort/kort* “kurut” (TatRSI: 617) ; Başk. *korot* “kurut” (BaşkRSI: 339) ; Kzk. *kurt* “sütten yapılan kurutulmuş sert peynir” (KzkRSI: 182), Nog. *kurt* “tuzlu süzme peynir” (NogRSI: 189) ; KBalk.- ; Kum.- ; Karay.-

Kaşgarlı’nın sözlüğünde *kurutluğ* diye bir kelime daha vardır. Açıklaması “kurutu olan kimse” olarak yapılmıştır. Bu kelimenin sıfat haline gelmesi şüphesiz ki *kurut*’u olan kimsenin aç kalmayacağı düşüncesine olan inançtan gelir.

Bugün Anadolu’da *kurut* denince akla daha çok çökelek kurusu gelir. Aslında çökelik veya çökelek, peynir de değildir. Yağı alınmış yoğurdun kurusudur. Pallas, Timkovski ve Radloff gibi Orta Asya’da uzun araştırma gezilerine çıkmış olan bilginler kurut deyişinin iki manaya geldiğini söylemişlerdir. Birincisi; onlara göre yağı alınmış süte de kurut deniyordu. Asıl önemli olan ikinci anlayış ise; bu deyişin savaş azığı için söylenmiş olması idi. Aslında ise bu, tam anlamı ile bir “kış azığı” demek idi. Kaşgarlı’nın açıklamalarından kurutun ne çeşit bir peynir olduğu açık olarak anlaşılamiyor. Besim Atalay ise daha çok Anadolu’dan edindiği bilgilerle keş, çökelek, yağı alınmış yoğurttan yapılan lor peyniri gibi geniş bir tercüme yapmak eğilimini göstermişti. Aslında lor peyniri ile çökelek aynı şeyler değildir. (Ögel, 1978: 33-34)

Bunun yanı sıra Kıpçakça’da kurutun bir çeşidi olarak *kara kurut* kelimesi de geçmektedir.

ğara ırut “kara peynir, bir cins kuru peynir” (Toparlı, 2007: 126) Kıpçak Kİ *ğara ırut* “siyah peynir” 70 (Caferoğlu, 1931: 70) ; BM *ğara ırut* “siyah peynir (kuru bir peynir çeşidi)” 8/4 (Zajaczkowski, 1958: 38)

Tarihi: KökT.-, Uygur.- ; Harezmi.-; Çağ. Courteille *ğara ırut* “kurumuş peynir altı suyu” 397

Clauson bu kelimenin anlamını şöyle açıklamıştır “Kurut yapılan kesilmiş suyun sütü pıhtılaşınca kadar tekrar ve tekrar kaynatılır. Tahmin edilemeyecek kadar ekşi ve kurudur. Kan basıncını düşürür” Ayrıca kelimenin eş anlamlısının *çakıltak* olduğunu fakat Senglah’dan önceki dönemde görülmediğini belirtir. (EDPT: 648b)

Kara kurut kelimesine Çağdaş Kıpçak dillerinde rastlanmamıştır.

10. lor Fa. **Kıpçak** Kİ *lor* “keçi veya koyun doğurduktan sonra üç gün zarfında onun sütünden yapılan peynir” 87 (Caferoğlu, 1931: 57) ; BV *lor* “bir bitki(?)” 64A/25 (Ağar, 1986: 233)

Tarihi Kıpçak sahası dışında başka tarihi dönemlerde görülmemiş olup, Çağdaş Kıpçak sahasında da yaşamamaktadır.

Bu kelime Farsça-Türkçe bir sözlük olan Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya'da şu şekilde geçmektedir: لور “lor dediğimiz taze, tuzsuz peynir” Bu açıklamadan sonra şu örnek verilmiştir. “Şeker ve süttten daha tatlı ve yağlısın; lor ve peynirden daha yumuşak ve nazıksın” (Şükun, 1984: 1757)

11. peynir ~ penir ~ benir ~ beynir Trm. “peynir” **Kıpçak** Kİ *bäynir* “peynir” 36 (Caferoğlu, 1931: 17) ; *pänir* “peynir” 36 (Caferoğlu, 1931: 67) ; DM *peynir* “peynir” 6b/5 (Toparlı, 2018: 102) ; KK *beynir* “peynir” 70b/2 (Toparlı, 1999: 121) ; TA *penir* “peynir” 17b/3 (Toparlı, 2000: 133) ; TZ *peynir* “peynir” 11b/11 (Atalay, 1945: 229) ; BM *päjñir* “peynir” 8/1 (Zajaczkowski, 1958: 37)

Tarihi: KökT.-, Uyg.-, DLT-, Harezmi ME-, NF-, KE-, Çağ. Courteille *penir* “peynir” 160

Çağdaş Kıpçak: Tat.-, Başk.-, Kırg.-, Kzk.-, Nog.-, KBalk.-, Kum.-, Karay. *penir* “peynir” (KarayRSI: 450)

Peññir sözcüğü aslında Türkçe bir deyiş değildir. Türkçeye Farsçadan girmiştir. İlk defa Mısır Memluklerinin Türkçe sözlükleri ile Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülür. Mısır'da yazılmış sözlüklerde *benir*, *penir*, *beynir* gibi Farsça formlarda da görülürler. (Ögel, 1978: 30) Peynir anlamına gelen ve Türkçe olan pek çok kelime varken, Farsça kökenli kelimenin günümüz Türkçesinde tercih edilmesi düşünülmesi gereken bir konudur.

Bu kelime Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya'da kısa bir açıklama ile verilmiştir. پیئر “peynir dediğimiz” (Şükun, 1984: 502)

12. pıslak ~ bıslak “kurutulmuş yoğurt” (Toparlı, 2007: 216) **Kıpçak** TZ *pıslak* “kurutulmuş yoğurt” 5a/3 (Atalay, 1945: 229)

Tarihi: KökT.-, Uyg.-, DLT-, Harezmi ME *bıslak* “peynir” (Poppe, 2009: 175), NF-, KE-, Çağ.-

İlk kez İbn-i Mühenna lüğatinde görülmüştür. Peynir sözcüğünü karşılayan en eski sözcüktür. İbn-i Mühenna lüğatinde kelime madde başı olarak *bıslak* biçiminde verilmiştir. Kelimenin Moğolcada da “peynir” anlamında kullanıldığı ve bu lüğatin Moğolca kısmında da yer aldığı parantez içinde belirtilmiştir. (Battal, 1934: 21)

Çağdaş Kıpçak: Tat. *pıslak* “peynir, peynir türü” (TatRSI: 170), Başk.-, Kzk.-, Nog. *pıslak* “peynir” (NogRSI: 273), KBalk. *bıslaq* “peynir” (KBalkRSI: 175), Kum. *bıslaq* “peynir” (KumRSI: 79), Karay. -

Bu sözcük Afyon Emirdağ ve Konya’da eski geleneklerinin büyük bir bölümünü yaşatan Karaçay aşiretinde aslına sadık kalarak peynir yerine kullanılmaktadır. (DS 1993: 670)

13. sağay ~ sağyağ ~ saru yağ ~ saryağ ~ sayag “tereyağı” (Toparlı, 2007: 227) **Kıpçak** Kİ *sağyağ* “sade yağ yani süttten çıkan yağ” 58 (Caferoğlu, 1931: 85) ; KK *şarı yağ* “tereyağı” 70b/6 (Toparlı, 1999: 121) ; RH *şaru yağ* 91a/9 ; 92a/1 ; 95b/3 ; 96a/7 ; 97a/5 (Delice, 2003: 261) ; TA *şayağ* “tereyağı” 17b/10 (Toparlı, 2000: 136) ; BM *şajay* “tereyağı” 8/6 (Zajaczkowski, 1958: 44)

Tarihi: KökT.-, Uyg. *sağ yağ* “tereyağı”(Caferoğlu, 2011: 193), DLT *sağ yağ* “sadeyağ, sağyağ” (DLT III, 154-11), Harezme ME-, NF *sağ yağ* “tereyağı” (Ata, 1998: 357), KE-, Çağ.-

Clauson *sāğ* kelimesi için ilk dönemlerde saf, katışıksız anlamına geldiğini belirtmiştir. Bu bağlamda kullanılan *sāğ yāğ* “saf, katışıksız yağ” anlamına gelmektedir. Fakat daha sonra kelime anlam değişikliğine uğramış ve “sağlıklı, salim” anlamına gelmiş; daha sonra ise şaşırtıcı bir anlam değişikliğine uğrayarak “sol olmayan, sağ” anlamına gelmiştir. (EDPT: 803a)

Çağdaş Kıpçak: Tat. *sarı may* “eritilmiş yağ” (TatRSI: 219), Başk. -, Kzk. *sarımay* “tereyağı” (KzkRSI: 400), Nog. *sarı may* “tereyağı” (NogRSI: 210), KBalk. *sarı djay* “tereyağı” (KBalkRSI: 235), Kum. *sarı may* “inek sütünden yapılan saf yağ” (KumRSI: 222), Karay. *sarı yav* “tereyağı” (KarayRSI: 214)

Sağ yağ gibi çok eski bir özlük taşıyan Türk deyişleri de Anadolu’da yaygın olarak kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesinde *sarı yağ* deyimini yaygın olarak eritilmiş veya taze olarak elde edilmiş inek yağlarına denmiştir. (Ögel, 1978: 14)

14. süt “süt” (Toparlı, 2007: 246) **Kıpçak** Kİ *süt* “süt” 51 (Caferoğlu, 1931: 95) ; KK *süt* “süt” 70b/10 (Toparlı, 1991: 123) ; RH *süd* “süt” 94b7 ; 95b5 (Delice, 2003: 263) ; TA *süt* “süt” 17b/2 (Toparlı, 2000: 141) ; BM *süt*, *süd* “süt” 8/2 (Zajaczkowski, 1958: 48) ; TZ *süt* “süt” 13a/11 ; 31b/12 (Atalay, 1945: 244) ; GT *süt* “süt” 28/5 (Karamanlioğlu, 1989: 362) ; DM *süt* “süt” 4b/6 (Toparlı, 2018: 108) ; İM *süt* “süt” 105a/1 (Toparlı, 1992: 595) ; KF *süd* “süt” 101a/2 (Kuanişbayev, 2006: 181) ; BV *süt* “süt” 14A/2 ; 14B/5 ; 24A/9 ; 24A/12 ; 24B/1 ; 43B/18 ; 67B/25 ; 68B/6 (Ağar, 1986: 287) ; KFT *süd* “süt” 386b/21 (Ağar, 1989: 1063)

Tarihi: KökT.-, Uyg. *süt* “süt” (Gabain, 2007: 295), DLT *süt* “süt” (DLT III, 120-18), KB *süt* “süt” (881, 4442, 5881), Tefsir *süt* “süt” (Usta, 2002: 242), Harezme ME *süt* “süt” 54-3 (Yüce, 1988: 180), NF *süt* “süt” (Ata, 1998: 385), KE-, HŞ *süt* “süt” (Sulak 2011: 349); Çağ. Abuşka *süt* “süt” 285/2 (Atalay, 1970: 285); Courteille *süt/süd* “süt” 351; LÇ *süt* “süt” 188r/11; Abuşka *süt* “süt” 285/2

Clauson'da kelime uzun ünlülü olarak *sūt* biçiminde gösterilmiştir. Sondaki -t'nin -d olabileceği parantez içinde belirtilmiştir. (EDPT: s.798b) Moğolca *sün* ile yakınlığını belirtmişlerdir. (TMEN: s.771)

Hasan Eren'e göre Moğolca *sün*'ün, Türkçe süt biçimi ile ses ve yapı yönlerinden açıklanamaz. Bilimsel yayınlarda sondaki -t'nin çokluk eki olabileceği üzerinde durulduğunu söyler. Bu ekin Moğolca olduğunun açık bir gerçek olduğunu fakat Türkçede kullanılan süt ürünlerinin son seslerinin -t ile bitmesinin de göze çarptığını söyler. (Eren, 1999: 456; 380)

Çağdaş Kıpçak: Tat. *söt* “süt” (TatRSI: 255), Başk. *höt* “süt” (BaşkRSI: 635), Kzk. *süt* “süt” (KzkRSI: 250), Nog. *süt* “süt” (NogRSI: 316), KBalk. *syut* “süt” (KBalkRSI: 592), Kum. *syut* “süt” (KumRSI: 297), Karay. *sit/süt/syut* “süt” (KarayRSI: 476, 502)

Türkçenin en eski kaynakları incelenirken süt sözcüğüne ilk kez Uygur metinlerinde rastlanmakta, bu kaynaklardan bu yana bütün Türk lehçelerinde aynı sözcükle karşılaşılmaktadır. (yalnızca Yakutça *ūt*, Başkurtça *höt* biçimleri sesçe farklılık gösterse de, bu farklılıklar söz konusu diller için tipik özelliklerdir.) Karahanlı Türkçesinin zengin söz varlığını 11. yüzyılda bütün ayrıntılarıyla ortaya koyan Divan'da süt, değişik anlatım biçimleriyle yer almaktadır. Örneğin *süt kayaklandı* “kaymaklandı”, *süt soguldu* “çekildi”, *sütler koyuşdı* “koyulaştı”, *tatındı süt* “bol süt”, *bir sagım süt* “bir sağmada alınan süt” gibi... Divan'da geçen bir atasözü insanlara kötülük eden kimselere bile iyilikle karşılık verilmesini öğütler: *Suv içürmesge süt ber* “su içirmeyene süt ver” (Aksan, 2008: 118)

15. süzme (2) “süzülmüş yoğurt” (Toparlı, 2007: 247) **Kıpçak Kİ** *süzme* “süzülmüş yoğurt” 52 (Caferoğlu, 1931: 95) ; İM *süzme* “süzülmüş” 387a/7 (Toparlı, 1992: 595)

Tarihi: KökT.-, Uyg.-, DLT *süzme* “keş dedikleri yağsız kuru peynir, ayran süzmesi (DLT I: 433-22) Harezmi ME *süzme* “ekşimik” (Poppe, 2009: 178), NF-, KE-, Çağ.-

Clauson kelimenin kökünü *süz-* olarak vermiştir ve kelimeyi fiilden isim/sıfat olarak değerlendirmiştir. Çağdaş dillerde bu kelimenin “kurut, peynir ya da yağı alınmış süt” anlamlarında kullanıldığını belirtmiştir.

Ayrıca Tuhfetü'z-Zekiyye'de bu anlamda geçen bir kelime daha vardır. Kıpçak dönemi eserlerinden sadece Tuhfetü'z-Zekiyye'de geçmiş olup ne tarihi dönem ne de modern dönemde bu kelimeyle karşılaşılmıştır. **Kıpçak TZ** *süzmeli* “süzülmüş yoğurt” 32a/1 (Atalay, 1945: 244)

Çağdaş Kıpçak: Tat. *sözme* “syuzma” (TatRSI: 250), Başk. *hözme* “ekşi süt” (BaşkRSI: 630), Kzk. *süzbe* “süzülen yoğurt, bir nevi beyaz peynir” (KzkRSI:

248), Nog. *süzbe* “süzme peynir türü” (NogRSI: 314), KBalk. *syuzme bişlak* “süzme peynir” (KBalkRSI: 589), Kum.-, Karay.-

16. turak “koyulaşmış süt” (Toparlı, 2007: 284) **Kıpçak** Kİ *turaq* “koyulaşmış süt” 62 (Caferoğlu, 1931: 107)

Tarihi: KökT.-, Uyg.-, DLT-, Harezmi-, Çağ. Courteille *turaq* “peynir” 225

Kitab-ı Mecmu-ı Tecüman-ı Türki ve Acemi ve Mugali’de bu kelime için iki farklı anlam daha verilmektedir. Bunlar “yoğurttan yapılmış baharatlı bir yemek” ve “yoğurtla yapılan bir yemek” anlamlarıdır. Houtsma kelimenin anlamını “doğranmış salatalıkla kuruttan yapılan salata” olarak vermiştir ve Türkmenlerin bu anlamda kullandıklarını söylemiştir. (Berta, 1996: 380)

Clauson kelimeyi *turuk* olarak vermiştir. Anlamını ise “bekletilmiş süt” veya “kurut” olarak kaydeder. (EDPT: 538b)

Bu kelime Çağdaş Kıpçak sahasında görülmemektedir.

17. uygan “yağı alınmış yoğurt” (Toparlı, 2007: 295) **Kıpçak** TZ *uygan* “yağı alınmış yoğurt” 31b/2 (Atalay, 1945: 272)

uyup “sulu yoğurt” (Toparlı, 2007: 296) **Kıpçak** TZ *uyup* “sulu yoğurt” 31b/12 (Atalay, 1945: 272)

Bu iki kelime başka hiçbir tarihi dönemde karşımıza çıkmamıştır. Çağdaş Kıpçak sahasında da görülmemektedir. Fakat kelimelerin kökeninin uyu-’dan geldiği aşikardır.

Sütün pişirilip ılıdıktan sonra maya katılıp bekletilmesi işlemi uyutmak olarak adlandırılmıştır. Batı, İç ve Kuzey Anadolu’da yoğurt yapmak üzere sütü mayalamak uyutmak olarak anlatılırken, sütle yapılan bir yemeğe uyutma denmektedir. (Aksan, 2008: 124)

Derleme sözlüğünde ise aynı kökten gelen ve yoğurt anlamında verilen pek çok kelime mevcuttur: “uyun, uynuk” Yine yoğurdu mayalamak anlamında da “uyutmak” kelimesine Derleme Sözlüğü’nde rastlarız. (DS: 4050-4051)

18. yağurt ~ yavurt ~ yoğurt ~ yoğurud ~ çuğrat “yoğurt” (Toparlı, 2007: 53,328) **Kıpçak** Kİ *yağurt* “yoğurt” 95 (Caferoğlu, 1931: 117) ; Kİ *çuğrat* “yoğurt” 43 (Caferoğlu, 1931: 31) ; KK *yoğurt* “yoğurt” 70b/12 (Toparlı, 1999: 131) ; RH *yoğurt* “yoğurt” 97b/1 (Delice, 2003: 274) ; TA *yağurt* “yoğurt” 17b/1 (Toparlı, 2000: 153) ; BM *jayurt* “pıhtılaşmış süt” 8/3 (Zajaczkowski, 1958: 23) ; TZ *yavurt* “yoğurt” 31b/13 (Atalay, 1945: 282) ; GT *yuğurt* “yoğurt” 85/2 (Karamanlıoğlu, 1989: 399) ; DM *yağurt* “yoğurt” 4b/6; 6b/7 (Toparlı, 2018: 108) ; BV *yoğurt* “yoğurt” 48A/2 (Ağar, 1986: 351) ; KFT *yoğurud* “yoğurt” 268a/24 (Ağar, 1989: 1099) ; MS *yoğurt* “yoğurt” 9b/2 (Toparlı, 1987: 103)

Tarihi: KökT.-, Uyg. *yogurt*, *yorgurd*, *yogrot* “yoğurt” (Gabain, 2007: 312)(Caferoğlu, 2011: 301), DLT *yogurt* “yoğurt” (EDPT: 905b), KB *yuğrut* “yoğurt” (4442), Harezmi ME-, NF-, KE-, Çağ.-

Divan-ı Lugatı't-Türk'te kelime madde başı olarak yer almaz ancak udiş-, sütger-, udit-, kat-, koyul- , suwuk maddeleri altında örneklerde yer almıştır. (EDPT: 905b)

Clauson'da kelime *yuğrut* olarak yer almıştır. Kelimenin kökünü *yuğur-*'a dayandırır ve fiilden türemiş isim olduğunu söyler. Anlamını ise “kesilmiş süt, yoğurt” olarak vermiştir. Orta dönemde kelimenin metateze uğrayarak *yuğurt* biçimine dönüştüğünü ifade etmiştir. (EDPT: 905b)

Tezcan ise kelimenin kökünü **yog-* olarak ifade etmiştir. *Yogun* kelimesinin anlamının kalın olduğunu söyleyerek, **yog-* fiilinin de kalınlaşmak anlamına gelebileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla yoğurt kelimesinin etimolojisini şu şekilde düşünmüştür: < **yog-ur-ut* (Erdal, 1991: 313)

Hasan Eren yoğurt kelimesinin anlamını “maya katılarak koyulaştırılmış süt” olarak vermiştir. Kelimenin kökünü *yuğur-*'a dayandırmıştır. *-t* eki ile isim olduğunu söylemiştir. Türkçe yoğurdun Rumence *urda* “yağı alınmış süttten yapılan peynir” biçimiyle birleştirilmesinin yanlış olduğunu söylemiştir. (Eren, 1999: 4555)

Çağdaş Kıpçak: Tat. *yogurt* “yoğurt” (TatEng: 24), Başk.-, Kzk.-, Nog. *yuvirt* “ekşimiş süt, kesilip koyulaşmış süt” (NogRSI: 445), KBalk.-, Kum. *yuvurt* “yoğurt, ekşimiş süt” (KumRSI: 381), Karay.-

Aksan kelimenin kökeninin *yuğur-* ile bağdaştırılmasının güç olduğunu söyler. Çünkü yoğurdun yapılışı göz önünde bulundurulduğunda yoğurma eylemiyle ilgisi yoktur. Yoğurtla ilgili en çok dil gereci, yine 11. yüzyılda Divan'da bulunur. Bu kaynakta hem yoğurdun niteliklerine hem de türlerine ilişkin kayıtlar bulunmaktadır. Sütü mayalayarak dinlenmeye bırakma işlemi uyutmak eylemiyle anlatılmıştır. Sulu yoğurt için *suwuk yogurt* tamlaması, yoğurdun koyulaşması için *koyulmak* eylemi kullanılmıştır. Su katarak sulandırmaya ise *sütgermek* denilmiştir. (Aksan, 2008: 123-124)

A. Ünsal'a göre, yoğurdu ilk Türklerin bulmuş olmasına rağmen uluslararası arenada sütü yoğurda dönüştüren bakterinin “*Lactobacillus bulgaricus*” adıyla anılıyor olmasında tanıtımda geç kalmamız sebebiyle kabahatimiz büyük. (Ünsal, 1997: 23) Yoğurt Avrupalıların zannı gibi Bulgar mahsulü icadı değildir. Türkler ve Doğu milletleri ile her temasa gelen millet, temaslarının eskiliği nispetinde bunu yapmayı öğrenmişler ve kullanmışlardır. Türkün ana yurttan öz malı olan yoğurt için gösterilen bu misaller yoğurt tarihini ve onun Avrupaca bilinmeyen mazesini aydınlatacak kadar eski ve kıymetlidir. (Ünver, 1936: 3)

SONUÇ

Kıpçak Türkçesi ile yazılmış eserlerde süt ve süt ürünleri ile ilgili kelimeler incelenmiştir. Bunun sonucunda;

1. Moğolca olduğu şüpheli olan iki kelimeye (*pışlak*, *ayran*); üç tane Farsça kelimeye (*göremez*, *lor*, *peynir*); bir tane bir unsuru Farsça olan kelimeye (*kereyağ*); bir tane Osetçe olduğu sanılan kelimeye (*çıkıt*) rastlanmıştır. Geri kalan kelimeler Türkçedir.
2. Kelimelerin bazılarında Çağdaş Kıpçak sahalarında rastlanmıştır. Bunun dışında bu kelimeleri karşılayan başka kelimeler olduğu da tespit edilmiştir. (Kırg. *çalap* “ayran”, Kzk. *şalap* “ayran”)
3. Süt ve süt ürünlerinin kullanıldığı dönem olarak en fazla çeşitliliği içeren dönemin Kıpçak Türkçesi dönemi olduğu görülmüştür. Diğer tarihi sahalarda konuyla ilgili olarak Kıpçakça’da olduğu kadar kelime çeşitliliğine rastlanmamıştır.
4. Kelimelerin iki tanesi hapaks örneklerdir. Ne tarihi dönemde ne de modern Kıpçak döneminde bir daha görülmemiştir. Aynı kökten olduğu düşünülen örnekler Derleme Sözlüğü’nde yer almıştır. (bkz. *uygan* ve *uyup*)
5. Kelimelerden on tanesi Türkiye Türkçesinde, tarihi dönemde kullanılan anlamlarıyla yaşamaktadır. (*ağız*, *ayran*, *kaymak*, *kurut*, *lor*, *peynir*, *süt*, *yoğurt*, *süzme*, *kereyag/tereyag*)

KAYNAKÇA

- AĞAR, M.Emin. (1986), *Baytaratu'l-Vazih*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü
- AĞAR, M.Emin. (1989), *Kitab-u fi'l-Fıkh bi-Lisani't-Türki (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü
- AKSAN, Doğan. (2008), *Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü*, İstanbul: Bilgi Yayınevi
- ARAT, R.R. (1979-1985), *Kutadgu Bilig/Yusuf Has Hacib*, Ankara: TDK
- ATA, Aysu. (1997), *Kısasü'l-Enbiya (Peygamber Kıssaları): Dizin/Burhanoğlu Kadı Nasiruddin*, Ankara: TDK
- ATA, Aysu. (1998), *Nehcü'l-Feradis, Uştmahlarning Açuk Yolu, Dizin-Sözlük*, Ankara: TDK

- ATALAY, Besim. (1945), *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye*, Ankara: TDK
- ATALAY, Besim. (1970), *Abuşka Lugati veya Çağatay Sözlüğü*, Ankara: Ayyıldız Matbaası
- ATALAY, Besim. (1985-1986), *Divanu Lugati't-Türk Tercümesi*, C I-V, Ankara: TDK
- AYVERDİ, İlhan. (2005), *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C I-III, İstanbul
- BAMMATOV, Z.Z. (1969), *Kumıksko Russkiy Slovar'*, Moskva
- BASKAKOV, N.A. (1963), *Nogaysko Russkiy Slovar'*, Moskva
- BASKAKOV, N.A., S.M Szapzal, A. Zajaczkowski. (1974), *Karaimsko-Russko-Pol'skiy Slovar'*, Moskva
- (1958) *Başkirsko-Russkiy Slovar'*, Moskva
- BATTAL, Abdullah. (1934), *İbnü-Mühenna Lugati*, İstanbul: Devlet Matbaası
- BEKTAEV, Kaldıbay. (2001), *Kazaksko Russkiy Slovar'*
- BERTA, Arpad. (1996), *Deverbale Wortbildung im Mittelkiptschakischen-Türkischen*, Wiesbaden
- BOROVKOV, A.K. (2002), *Orta Asya'da bulunmuş Kur'ân tefsirinin söz varlığı (XII.-XIII. yüzyıllar)*, Çev. H.İ. Usta, Ankara: TDK
- CAFEROĞLU, Ahmet. (1931), *Abu Hayyan, Kitab al-İdrak li-lisan al-Atrak*, İstanbul
- CAFEROĞLU, Ahmet. (2011), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK
- CLAUSON, Sir Gerard. (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford
- (1960) *Muhammad Mahdi Xān, A Persian Guide to the Turkish Language*, London: GMS, New Series XX
- COURTEILLE, Pavet de. (1870), *Dictionnaire Turc-oriental*, Paris
- ÇAĞBAYIR, Yaşar. (2007), *Ötüken Türkçe Sözlük*, 5c., İstanbul: Ötüken Neşriyat
- DELİCE, İbrahim. (2003), *Hulasa Okçuluk ve Atçılık*, İstanbul: Kitabevi Yayınları
- DOERFER, Gerhard. (1963-1975), *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, 4c., Wiesbaden

- DS: (1993) *Türkiye 'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, XI C., Ankara: TDK
- ERDAL, Marcel. (1991), *Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the Lexicon*, C. I-II, Wiesbaden
- EREN, Hasan. (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basımevi
- GABAIN, A. Maria. (2007), *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. Mehmet Akalın, Ankara: TDK
- İŞITMAN, İ.R. (1941), *Muhakemetü'l-Lugateyn/Ali Şir Nevayi*, Ankara: TDK
- İZBUDAK, Veled. (1989), *el-İdrak Haşiyesi*, Ankara: TDK
- LESSING, F.D. (2003), *Moğolca-Türkçe Sözlük: A-N*, Çev. Günay Karaağaç, Ankara: TDK
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi. (1989), *Seyfi Sarayı, Gülistan Tercümesi*, Ankara: TDK
- KUANIŞBAYEV, Ercan. (2006), *Kitab-ı fi'l fikh (giriş-metin-dizim-ıtkıbasım)*, Doktora Tezi, Marmara Ün. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
- ORALTAY, Hasan, N. Yüce, S. Pınar. (1984), *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
- ÖGEL, Bahaeddin. (1978), *Türk Kültür Tarihine Giriş 4*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- POPPE, Nicholas. (2009), *Mukaddimetü'l-Edeb: Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü*, Çev. Mustafa Kaçalın, Ankara: TDK
- SULAK, Salih. (2011), *Kaynaklardan Ders Kitaplarına Aktarma: Kutb'un Husrev ü Şirin'inin Metin, Çeviri ve Sözlüğü*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ün. Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
- Şeyh Süleyman Efendi-yi Buhari. (1882), *Lugat-i Çağatay ve Türki-yi Osmani*, İstanbul: Mihran Matbaası
- ŞÜKÛN, Ziya. (1984), *Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya*, İstanbul: MEB Basımevi
- TENİŞEV, E.R., X.İ. Süyünç. (1989), *Karaçaevo-Balkarsko Russkiy Slovar'*, Moskva
- TOMAH, Dvuh. (2007), *Tatarsko-Russkiy Slovar'*, 2 c., Kazan
- TOPARLI, Recep. (1987), *Kitab-ı mukaddime-i Ebü'l-Leys es-Semerkandi/Ebü'l-Leys İmamülhüda Nasr b. Muhammed b. Ahmed Semerkandi*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Erzurum

- TOPARLI, Recep. (1992), *İrşadü'l-Mülük ve's-Selatin*, Ankara: TDK
- TOPARLI, Recep. (2018), *ed-Dürretü'l-mudiyye fi'l-lugati't-Türkiyye*, Ankara: TDK
- TOPARLI, Recep, S. Çöğenli, N. Yanık. (1999), *El-Kavaninü'l-külliyeye li zabti'l-lügati't-Türkiyye*, Ankara: TDK
- TOPARLI, Recep, S. Çöğenli, N. Yanık. (2000), *Kitab-ı mecmu-ı tercüman-ı Türki ve acemi ve mugali*, Ankara: TDK
- TOPARLI, Recep, H. Vural, R. Karaatlı. (2007), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK
- (1993) *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 12 c., Ankara: Ankara Üniv. Basımevi
- ÜNSAL, Artun. (1997), *Süt Uyuyunca*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- ÜNVER, Süheyl. (1936), *Türklerde Yoğurdun Eskiliği Hakkında Birkaç Kelime*, İstanbul: Tedavi Kliniği Yayınları
- YUDAHIN, K.K. (1957), *Orusça Kırgızça Sözdük*, Moskva: Kırgız CCR İlimder Akademiyası
- YÜCE, Nuri. (1988) *Mukaddimetü'l-Edeb, Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*, Ankara: TDK
- ZAJACZKOWSKI, A. (1958), *Vocabulaire Arabe-Kiptchak de l'epoque de l'Etat Mamelouk, Bulgat aş-Muştaq fi lugat at-Turk wa'l-Qıfçak*, II- ere partie, Warszawa: Le nom

KISALTMALAR

Abuşka: Abuşka Lugati

BaşK: Başkurtça

BM: Kitabu Bulgatu'l-Müştak Fi Lugati't-Türk ve'l-Kıfçak

BV: Baytaratu'l-Vazih

Çağ: Çağatayca

DLT: Divan-ı Lugati't-Türk

DM: Ed-Durretu'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye

DS: Derleme Sözlüğü

EDPT: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish

GT: Gülistan Tercümesi

- HŞ: Husrev u Şirin
İH: El-İdrak Haşiyesi
İM: İrşadu'l-Mülük ve's-Selatin
Karay: Karayca
KB: Kutadgu Bilig
KBalk: Karaçay-Balkarca
KE: Kıyasu'l-Enbiya
KF: Kitab fi'l-Fıkh
KFT: Kitab Fi'l-Fıkh bi'l-Lisani't-Türki
Kırg: Kırgızca
Kİ: Kitabu'l-İdrak li-Lisani'l-Etrak
KK: El-Kavaninu'l-Külliyye li-Zabti'l-Lugati't-Türkiyye
Kökt. Köktürkçe
Kum: Kumukça
Kzk: Kazakça
LÇ: Lugat-i Çağatay ve Türki-yi Osmani
ME: Mukaddimetu'l Edeb
MS: Kitab-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkandi
NF: Nehcü'l-Feradis
Nog. Nogayca
RH: Kitab fi Riyazati'l-Hayl
Seng. : Senglah
TA: Kitab-ı Mecmu'-ı Tercüman-ı Türki ve Acemi ve Mugali
Tat. : Tatarca
Trm.: Türkmençe
TZ: Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye
Uyg.: Uygurca

ROMENCEDE BULUNAN TÜRKÇE SÖZCÜKLERDEKİ ANLAM KAYMALARI

Hatice KUTLAR*

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu öncesinde de Balkan yarımadasında var oldukları bilinen Türkler, Balkan halklarının siyasi, ekonomik, sosyal hayatlarında ve dillerinde derin izler bırakmışlardır. Balkan dillerindeki Türkçenin izleri üzerine 19. yüzyıldan günümüze özellikle oryantizm Türkizm veya Balkanizm başlıkları içine dâhil edilen pek çok araştırma yapılmıştır ve bu araştırmalar günümüzde de devam etmektedir. Romence üzerine yapılan çalışmalar da bu konu içinde değerlendirilmektedir. İlk oryantistlerin başlattığı bu çalışmalarda Türkçenin Romence üzerindeki etkisi araştırılıp ödünçlemeler adı verilen söz varlığı grubu incelenmiştir. Bugünkü çalışmalar ise daha çok Romencedeki bu verintilerin günümüzdeki durumuyla ilgilidir.

Alıntı sözcükler yöneten-yönetilen ilişkisi, komşuluk, prestij ve saygınlık kazanma gibi çeşitli sebeplerle başka bir dilden alınan, başlangıçta alıcı dilin söz varlığının bir parçası olmayan, ancak zamanla o dilin söz varlığına dâhil olmuş sözcüklerdir.

Bir dilin söz varlığında bulunan bir sözlük biriminin tarihsel süreç içinde kazandığı yeni anlamlar, kaybettiği anlamlar, sonraki dönemde taşıdığı olumlu veya olumsuz anlamlar, anlam bilimi içinde çalışılan ve anlam değişmelerini ilgilendiren konular olmuştur. Bu konulardan biri de anlam kaymasıdır. Anlam kayması, anlam değişmelerinin inceleme konuları arasındadır ve anlam bilimi çalışmalarında en çok çalışılan konulardan biridir.

Bu çalışmanın konusunu Türkçeden Romenceye geçen Türkçe kökenli sözcüklerin Romencedeki kazandıkları yeni anlamlar, mecazlaşmış deyimler, yani anlam kayması olayları oluşturur. Romencede bulunan Türkçe alıntı sözcükler üzerine yapılmış olan çeşitli çalışmalardan hareketle, bu kaynaklardaki sözcükler taranarak ve *Türkçe Sözlük*'teki anlamlarıyla karşılaştırılarak, anlam kayması olarak değerlendirilen 197'si isim, 11'i fiil, toplamda 208 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin anlam yapısı bir yandan kısmen korunurken, öte yandan ödünçlemenin anlamından bağımsız, farklı ve yeni anlamlar da ortaya çıkmıştır. İncelediğimiz sözcüklerin de içinde yer aldığı Romence deyimlerin sayısı ise 59 olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dil ilişkileri, Balkanizm, oryantizm, Romence, alıntılar, ödünçlemeler, anlam kayması.

THE MEANING CHANGES IN THE TURKISH WORDS IN ROMANIAN LANGUAGE

ABSTRACT

The Turks, known to have existed in the Balkan peninsula before Ottoman Empire, left deep traces in the political, economic, social lives and languages of the Balkan peoples. Many studies have been carried out on the traces of Turkish in the Balkan languages from the 19th century to the present under the titles Orientalism, Turkism or Balkanism. Studies on Romanian are also considered within this subject. In these studies initiated by the first Orientalists, the effect on

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü
e posta: Tice.Kutlar@gmail.com

Turkish on Romanian was investigated and the vocabulary group called borrowings was examined. Today's studies are mostly related to the current situation of these data in Romanian.

Borrowings are words that are taken from another language for various reasons such as the relationship between the ruler and the ruled, neighborhood, prestige and gaining prestige, initially not a part of the vocabulary of the recipient language, but gradually incorporated into the vocabulary of that language.

The new meanings that a lexical unit in the vocabulary of a language gained in the historical process, the meanings it lost, the positive or negative meanings it carried in the next period have been the subjects studied in semantics and related to the meaning changes. One of these issues is the shift in meaning. Semantic shift is among the topics of study of meaning changes and it is one of the most studied topics in semantics studies.

The subject of this study is the new meanings, metaphorized idioms, that is, the events of meaning shift, gained by the words of Turkish origin passing from Turkish to Romanian in Romanian. Based on various studies on Turkish quoted words in Romanian, the words in these sources were scanned and compared with their meanings in the Turkish Dictionary, 197 nouns, 11 verbs, and 208 words in total were identified. While the semantic structure of these words is partially preserved, different and new meanings have emerged, independent of the meaning of the meaning of borrowing, on the other hand. The number of idioms created by these lending words lexicographic units gaining new metaphor meanings is 59.

Keywords: Language relations, Balkanism, Orientalism, Rumanian, loanwords, borrowing, semantic drift.

1. Giriş

Türkçe, tarih boyunca Balkanlar'daki mevcut bütün halkların dillerini etkilediği gibi Romenceyi de etkilemiştir. Yaklaşık 500 yıl süren Türkler ve Romenler arasındaki tarihî ve siyasi ilişkiler, kültürel bir etkileşime sebebiyet vermiş, bu durum dil boyutuna da yansımıştır.

Balkanlar'da Osmanlı öncesinde de Türk topluluklarının etkisi tespit edilmiş olmakla birlikte, Osmanlı döneminde fethedilen toprakların imarı, kurulan şehirler ve bu şehirler etrafında oluşan Türk-İslam kültür havzası Balkan topraklarında kalıcı, derin ve sonuçları günümüze kadar gelen büyük bir etkinin ortaya çıkmasına vesile olmuştur (İyiyol 2011: 623).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar üzerindeki askerî, siyasi, sosyoekonomik etkileri 16. yüzyıldan sonra giderek artmıştır. İslamiyet'i kabul etmeyen ve *reyaya* konumunda bulunan Romenler, "İslamlaşan topluluklar kadar olmasa da Osmanlı-Türk kültürünün derin tesirini yaşamışlardır" (İyiyol 2004: 623). Osmanlı'nın Balkanlar'daki varlığı 19. yüzyılın sonlarında Rusların Balkanlar'a girişi ve bunu takip eden 93 Harbi yenilgisiyle son bulur. Türkçe bu zaman dilimi içinde bütün Balkan dilleri için bir *Lingua Franca*, yani *Prestij Dil* konumunda olmuştur.

En temel ve kaçınılmaz bir dil bilimi olayı olan ödünçlemeler, dilin canlı ve sürekli oluşu sebebiyle toplumların ilk karşılaştıkları zamanlardan itibaren ortaya çıkarlar. Ödünçleme (İng. borrowing), dil bilimsel bir unsurun bir dilden başka bir dile aktarılmasıdır. Bu yazıda kullanmayı tercih ettiğimiz ödünçleme ve alıntı terimlerinin dışında kabul gören terimlerden birisi de kopyalama terimidir. "Johanson diğer terimlerle ilgili çekincelerini temellendirmiş, diğer terimler

yerine dil gerçeğini daha iyi yansıtan kopyalama terimini önermiştir" (Demir 2003:3). Ödünçleme sürecinin sonucu olarak alıntı /verinti (İng. quoted) kavramları ortaya çıkar. "Bir dilin tarihine ışık tutan ve dilde meydana gelen değişimleri izleme imkânı sağlayan bu veriler; tarih, sosyoloji gibi birçok disiplin için ayrıca önemlidir" (Uysal 2020: 13).

Alıntı sözcükler, bir dilden başka bir dile geçerken zaman içinde geçtiği dilin söz varlığına da etki ederler. Yöneten-yönetilen ilişkisi ile başlayan dil ilişkileri zamanla karşılıklı bir öğretme-öğrenme ilişkisine dönüşerek, her iki dilde bilgi temelli alıntıları ortaya çıkarır. "Türkçe ile Türkçeye komşu olarak yaşamış ve yaşamakta olan diller arası ilişkilerin tespiti demek, bir ölçüde, Türklerle komşuları arasındaki ilişkilerin tespiti, Türklerin komşularına öğrettikleri ile komşularının Türklere öğrettiklerinin belirlenmesi demektir" (Karaağaç 1998: 363).

Türkçenin Romence üzerindeki etkisi 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Dil ilişkisinin kısmen sona ermesi, yöneten- yönetilen ilişkisinin yani siyasi ilişkilerin sona ermesiyle ilişkilidir; yöneten-yönetilen ilişkisi kaynaklı alıntılar ve idari terimler Romenceden çekildikten sonra, geriye uzun yüzyıllar boyunca kültür alışverişi içindeki halkların ve onların dillerinin birbirlerine bir şeyler öğretmesiyle ilgili olan ödünçlemeler kalır; bunların kalıcılığı neticesinde de verintiler adını alan sözcük grupları oluşur. Her dil için verintiler, o dilin söz varlığına dâhil edilen ve o dilin söz varlığını zenginleştiren unsurlardır (Karaağaç, 2008).

"Dil etkileşimleri, temas hâlindeki dilleri ses bilgisinden söz dizimine kadar pek çok boyutta etkiler" (Özkan 2004: 294). Sadece söz varlığı üzerindeki etkisi de dar bir etki olmakla birlikte önemli bir etkidir. Ancak bu etkinin daha ileri bir boyutu, verici dilin ekleri ve cümle yapılarındaki kopyalamalar, yani gramerlik alıntılardır. İlişkilerin yoğun yaşandığı dönemde binlerce Türkçe sözcük Romenceye girerek bir dil zenginliği oluşturmuştur. Romencenin Türkçeden yapmış olduğu alıntılar (dolayısıyla Türkçenin Romenceye verintileri) sadece sözcük alıntısı düzeyinde kalmayarak Romencenin dil bilgisi ve deyim boyutuna da sıçramıştır.

Balkanlar'da Türk ve Osmanlı kültürünün etkileri üzerine yapılan çalışmalar genellikle Türkizm, oryantalizm ve Balkanizm gibi başlıklar altında değerlendirilmektedir¹. Balkan dillerindeki Türkçe sözcükler de 19. yüzyıldan itibaren pek çok dil bilimci için bir çalışma konusu olmuştur.

Otto Blau, Osmanlı Türkçesinin Balkan dillerine etkisini ilk araştıranlardan biridir. O. Blau'dan sonra bu konudaki çalışmalar da hız kazanmıştır. Günümüzde bu konuyla ilgili geniş bir literatür bulunmaktadır.

Kendisi de bir Romen olan L. Şaineanu, yaptığı kapsamlı çalışmasında Romencede bulunan 3900 Türkçe unsuru tespit etmiştir. Bu konuda yapılan son çalışmalardan birini hazırlamış olan M. Nurlu ise, günümüzde yaşamaya devam

¹ Türkizm ve oryantalizm terimleri etrafındaki tartışmalar için bk. İyiyol 2011: 621-632.

eden sözcüklerin sayısını 1200 olarak verir. Konuyla ilgili hazırlanan çalışmalarda ve kaynaklarda farklı sayılar olmakla birlikte, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*'nde kaydedilen Romence sözcüklerin sayısı yaklaşık 3000 civarındadır. Ciorănescu tarafından hazırlanan *Romen Dili Etimolojik Sözlüğü*'nde ise Türkçe kökenli olarak tanımlanan sözcükler 2000 civarındadır.

Romencede bulunan binlerce Türkçe sözcüğün büyük bir kısmı bugün eskimiş, kullanılmayan bir söz hazinesi durumundadır; öte yandan 350-400 civarındaki sözcük, günlük hayatta kullanılmaya devam eden, yaşayan sözcüklerdir. "*geam, cazan, iaurt, telemea, pilaf, caimac, sarma, ghiol, chior* ve bunlar gibi başka kelimeler günlük yaşamda çok sık kullanılmalarının yanı sıra, Romencede bu Türkçe kelimelerin yerini tutacak başka eş anlamlı karşılıkları" yoktur. (Baubec 2016: 21)

Bu çalışmada, Romencede bulunan ve Türkçeden ödünçlenen sözcüklerin sadece Türkçe kökenli olanları değerlendirilerek, Romenceye girdikleri dönemden itibaren günümüze kadar bu sözcüklerde meydana gelen ve anlam biliminin inceleme konuları arasında yer alan anlam değişimleri ve bu değişimlerden biri olan anlam kaymaları üzerinde durulacaktır.

2. Anlam Değişimleri ve Anlam Değişimlerinin Sebepleri

Soyut bir olgu olması, çoğu zaman belirsiz olması ve değişkenlik göstermesi sebebiyle anlam sözcüğünün tanımının yapılması güç olmuştur. Bu sebeple de bir anlam bilimi terimi olarak anlam sözcüğünün pek çok tanımı bulunmaktadır. Anlam sözcüğünün tek bir tanımının yapılamaması ve yapılan tanımların da tartışılır olması, o sözcüğün yeni bir bilim dalını ilgilendiren bir terim olması yanında, dil bilimsel ve felsefi bir terim/kavram olması sebebiyledir. *Türkçe Sözlük* (2011)'te bir dil bilimi terimi olarak anlam sözcüğü şöyle tanımlanmıştır: "Bir kelimeden, bir sözden, bir davranış veya olgudan anlaşılan şey, bunların hatırlattığı düşünce veya nesne, mana, meal, fehva, deme, mazmun, medlul, valör."

Anlam değişimleri ise, bir sözcüğün daha önceki anlamına göre farklı etkenlerle ve zamanla anlamında değişiklikler olması olaydır.

Anlam bilimi, gösterge biliminden sonra dil biliminin alt dallarından biri olarak 19. yüzyılda doğan yeni bir bilim dalıdır. Kaynaklarda farklı şekillerde tanımlanan anlam biliminin konusunu "kelime nedir, kelimenin anlamları nelerdir, fonksiyonları nelerdir, bir kelimenin biçimi ve anlamı arasındaki bağıntılar nelerdir, kelimeler arası ilişkiler nelerdir, kelimeler görevlerini nasıl yaparlar?" gibi soruların cevapları oluşturur (Atmaca 2011:485).

Anlam değişimleri konusu ise, anlam biliminin çalışma alanı içinde yer alır. Anlam değişimleri, anlam biliminin önemli inceleme konularından biridir ve üzerinde en fazla durulan konudur. Türkiye'de de özellikle 1990'lı yıllardan sonra bu konuda önemli çalışmalar yapılmıştır.

Her dilde, o dilin gelişimi boyunca, genellikle de uzun bir zaman içinde sözcüklerde anlam değişiklikleri olur. Dilin doğal işleyişi içinde bu konuda yine

toplumsal bir kabul ve uzlaşma olması da söz konusudur. Bir dilde bulunan alıntı sözcüklerde de zaman içinde böyle bir değişikliğin olması doğaldır. "Alıcı dil kendi algısına, ihtiyaçlarına ve düşünce sistemine göre aldığı sözcüğe anlam/anlamlar yükler. Zaman içinde fonetik ve morfolojik dönüşüm ve üstlendiği özgün anlamlarla alıntılanan sözcük, artık yeni dilinin öz malzemesi hâline gelir" (Bayraktar 2015: 2).

Anlam bilimi çalışmalarını başlatan Batılı anlam bilimciler, anlam değişimleri üzerine yaptıkları çalışmalarında değişik sınıflandırmalar ve değerlendirmeler yapmışlardır. Bu sebeple anlam değişimleriyle ilgili yapılmış olan sınıflandırmalar, kullanılan terimler veya kategorilerin incelenmesi bakımından farklılık göstermektedir. Anlam değişimleri, bu konuda farklı değerlendirmeler olsa da genellikle 5 başlık altında incelenmektedir²:

I) Anlam kayması (İng. semantic drift), göstergenin eski kavramlarının dışında farklı kavramlar edinmesidir.

II) Anlam daralması (İng. semantic restriction), göstergenin eski kavramlarından birinin kullanılmaz oluşu ve sözcüğün belirli ve sınırlı bir bağlamda kullanılmasıdır.

III) Anlam genişlemesi (İng. semantic extention), anlam daralmasının tersine göstergenin önceki/mevcut anlamını kaybetmeden yeni kavramlar kazanmasıdır.

IV) Anlam iyileşmesi (İng. amelioration), göstergenin eski olumsuz anlamından daha olumlu bir anlam taşımasıdır.

V) Anlam kötüleşmesi (İng. pejoration), göstergenin eski olumlu anlamından daha olumsuz bir anlam taşımasıdır (Özkan 2019: 36-44).

Anlam bilimi incelemelerinde genellikle art zamanlı inceleme yöntemi kullanılır.

Alıntı sözcüklerdeki "bazı anlam değişimlerinin tam olarak neden kaynaklandığı, sürecin hangi yönde ve ne tür etkilerle şekillendiği kesin bir şekilde ortaya konulmasa da" (Koca 2021:7), bazı anlam değişimlerinin (İng. semantic change) sebepleri arasında içsel, yani dil bilimsel sebepler olabileceği düşünülmektedir. "Anlam değişiminin dil bilimsel olmayan sebepleri arasında o dili konuşanların yaşamış olduğu tarihî, kültürel, toplumsal ve psikolojik değişikliklerin yanı sıra toplumsal ihtiyaçlardaki farklılık da birinci derecede etkilidir. Bilimsel, kurumsal veya töresel değişimler de bu doğrultuda anlam değişimine sebep olabilir" (Şahru 2019:141).

Fransız dil bilimci A. Meillet, anlam kaymalarının belli başlı sebepleri olarak dilsel, tarihsel ve sosyal sebepleri gösterir. Ancak bu sebeplere etki eden farklı etmenler de bulunmaktadır: bir ihtiyacın oluşması, toplumsal ve kültürel gelişim, psikolojik ve duygusal durumlar, dilsel bozulmalar, mecazi değişimler, yaratıcılık gibi. Romencenin kendi iç dinamiklerinden doğan dil bilimsel sebeplerinin

² Aksan (2009: 88-94), anlam değişimlerini 6 başlık altında inceler: 1) Başka anlama geçiş, 2) anlam daralması, 3) anlam genişlemesi, 4) genelleşme, 5) anlam iyileşmesi, 6) anlam kötüleşmesi.

dışında bağlamla ilgili olan anlam, kolektif ve bilinçsiz bir şekilde toplumsal bağlamla ilgili değerlendirmede temel anlamın yerini alabilir.

Nihayet, alıntı sözcükler de "zamanın ruhuna, dönemin kültürel beğenisine ve dillerin iç düzenine ve de toplumlar arası etkileşime bağlı olarak ya kısmi ya da tamamen değişime" uğrayabilir (Karaağaç 1997: 100).

2.1. Anlam Kayması

Anlam kayması, anlam değişmelerinin asıl konusunu oluşturur. Genellikle anlam kayması olarak adlandırılan anlam değişmeleri için de anlam biliminde değişik terimler kullanılmıştır³.

Anlam kaymasında gösterge, ilk anlamıyla ilişkili olmayan farklı bir anlamı yansıtır. Anlam kaymasında "gösterge yani varlığa verilen ad değil, isimlendirilen şey yani gösterilen değişikliğe uğrar" (Şahru 2019: 144).

Anlam kayması olayları kendi içinde sınıflandırıldığında, üç grupta incelenebilir (Selçuk 2010:5):

a) Birinci dereceden anlam kaymalarında bir kelime eski anlamını bırakarak, yepyeni ve farklı bir anlamı karşılar duruma gelir.

b) Birden fazla anlamlı sözcüklerde, anlamlardan en az biri eski anlamını korumakla birlikte, sözcüğün diğer bir ya da birden fazla anlamları öncekine göre başka, yepyeni bir kavramı karşılayabilirler.

c) Bazı sözcüklerde iki veya ikiden fazla anlam değişmesi özelliği ortaya çıkabilir. Bu değişimlerin sebebi zaman olabileceği gibi, tarihî ve siyasi sebeplerle aynı anda böyle bir değişim ortaya çıkabilir.

Aşağıda incelenen Romencenin Türkçe ödünclemelerinde bu üç durumu da görmek mümkündür.

3. Yöntem

Bu çalışmada Romencenin söz varlığına etki eden, yeni bir dil bilimsel birim halini alan ve bir sözlük alıntısı olarak kabul edilen Türkçe kökenli ödünclemelerin Romencenin sözlüksel-anlamsal gelişmesi içindeki durumu ve Romencenin sözlüksel yapısının zenginleşmesindeki rolü tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda Türkçeden Romenceye geçen ödünclemelerin Türkçe kökenli olanlarının ilk sözlük birimi şekli ve anlamlarının dışındaki anlam kayması örnekleri üzerinde durulmaktadır. Belli başlı iki kaynak (*Balkan Dillerindeki Türkçe Kültür Kelimeleri* ve *Türkçe Verintiler Sözlüğü*) verilerinden hareketle tarama yoluyla tespit edilen sözcüklerdeki anlam farklılıkları *Türkçe Sözlük*'ün 1988 ve 2011 yılı baskılarındaki madde başlarıyla karşılaştırılarak anlam farklılıkları tespit edilmiştir. *Balkan Dillerindeki Türkçe Kültür Kelimeleri* adlı çalışmada 1988 basımı *Türkçe Sözlük* esas alınmıştır; sözcüklerin bir kez daha

³ G. Stern "dış değişme" veya "dil dışı değişme"; Ulmann ise "dilini muhafazakârlığından doğan değişmeler" terimlerini kullanmıştır (Şahru 2019: 144).

kontrol edilmesi amacıyla da 2011 basımı *Türkçe Sözlük* tekrar gözden geçirilmiştir. *Türkçe Sözlük*'ün her iki baskısında bulunmayan, çok daha eski tarihlerde Türkçeden Romenceye giren Türkçe sözcükler ise bu konuda hazırlanmış tarihî sözlükler kullanılarak değerlendirilmiştir. Nihayet, bu konuda en kapsamlı çalışmalardan biri olan *Türkçe Verintiler Sözlüğü*'nün Romence ile ilgili olan madde başları da değerlendirilmiş ve güncel bilgilerle veriler zenginleştirilmiştir. Makalenin basım boyutu göz önünde tutularak *Türkçe Sözlük*'teki madde başı açıklamalarının tümü değil; sadece Türkçe sözcüklerin Romenceye girdiği ilk sözlük birimi şekli ve anlamı ve bu anlamın dışında kazandığı yeni anlamlar değerlendirilmiştir.

Türkçeden Romenceye geçen sözcüklerin ilk kabul gören anlamları, genellikle Türkçedeki bilinen sözlük anlamlarıyla benzerlik göstermektedir; zaman içinde ise bu anlamlar farklı anlam boyutlarına sıçramışlar, kimi sözcükler ise yeni mecaz anlamlar kazanarak deyimleşmişler ve günlük dile sirayet etmişlerdir.

Alfabetik olarak sıraladığımız sözcüklerde sözcüğün *Türkçe Sözlük*'teki bilinen anlamının dışında Romencede kazandığı yeni anlamlar, deyimlerde geçen anlamları ve anlam kayması örnekleri şunlardır:

4. Bulgular

ağa > Rom. *agă, agha, agia* "bey, beyefendi; başkan, yönetici; eski zamanlarda güvenlik görevlisine verilen ad"; *adzie, agacie, agie* "polis"; *adžesk, agesk* "polislik" (Mik. 6; Şay. II, 11; Lok. 28; Kak. 29; Wendt. 130, 132, 150; Rol. 63).

ağırlık > Rom. *agărlíc, agărlăc, angărlíc, aglomerat* "kalabalık" (Mik. 6; Lok. 31; Kak. 29).

alışveriş > Rom. *a face alışveriș* "iyi bir şey yapmak yerine her şeyi birbirine karıştırmak" (Mik. 10; Lok. 63; Rol. 65).

altın > Rom. *altăngic, altîngic, altaníc, altângea, altâgic* "bir tür dereotu; krizantem çiçeği; lale" (Mey, 8; Lok. 61; Kak. 38).

ana > Rom. *anasâna, a lucă/lucra a aduce cu anasâna* "anasıyla almak, zorla almak: bir kişiyi istemediği bir şeye zorlamak" (DP).

Anadolu > Rom. *anadol* "bir çeşit kürk manto" (Lok. 76; Mik. 11)

az- > Rom. *jazme* "nefret, tikslenme" (Mik. 1884, s. 16)

bağır > Rom. *baiera* "iç organlar; elbise askısı, kemer çeşidi"; *beregată* "boğaz, bağirtlak" (Lok. 174, 326).

bağırsak > Rom. *băere* "bir kemer çeşidi" (Lok. 174).

bağlama > Rom. *balama, balamale* "reze, zıvana, bağlama, kapı veya pencere menteşesi"; *a-și ieși din balamele, a scota din balamele* "zıvanadan çıkmak: çok öfkelenmek"; *a-i tremura balamele* "titremek: kaygılanmak" (Mik. 17; Lok. 173; Rol. 69).

bahadır > Rom. *bater* "güreşçi, sporcu"; *bahadırcă* "işveli ve cilveli kadın; yaşlı ve cilveli kadın" (Mik. 18; Lok. 16, 175; TMEN 817; DP).

bal > Rom. *balmoş* "buğdaylı pişmiş süt kaymağı"; *balbaş*, *babaş* "ballı su" (Mik. 19; Lok. 201).

baraka > Rom. *bărk* "su deposu, sarnıç" (Rol. 72).

bardak > Rom. *bardac*, *bărdacă* "kap, testi; mürekkep hokkası; bir erik türü"; *bărdăcută* "küçük kap" (Mik. 20; Lok. 230; Rol. 73).

basırgan "yağmacı, çapulcu" (EDPT) > Rom. *bosorcăie* "hayalet; cadı, büyücü; uyurgezer"; *a bosconi* "büyü, büyüleme" (MTESz, I, 351; Bak. 322).

basma > Rom. *basma* "mendil"; *a ieşi (scăpa) basma curată* "temiz basma çıkarmak: güçlükten sıyrılmak"; *a-l scoate (pe cineva) basma curată* "birinin basmasını temizlemek: birini suçtan kurtarmak, temize çıkarmak" (Mik. 21; Lok. 264; TMEN 695; Rol. 73).

başibozuk > Rom. *başibuzuc*, *başbuzuc* "kötü kişi" (Lok. 266; TMEN 704).

başka > Rom. *başca* "*başkalui*, *başkui* "ayırarak, uzaklaştırmak"; *basca* "adam baş gıysisi, başlık" (Mik. 22; Lok. 263; Rol. 74).

beş, beşli, beşlik > Rom. *beşliü*, *beşlic* "beş liralık; beş kişiden oluşan, eski bir atlı asker birliği"; *beşleğa*, *besleagă* "beşli ağası; yaşlı, bunak"; *beşactea* "beştahta; mücevher kutusu" (Şay. II, 48; Kak. 70; Rol. 77).

bızdık > Rom. *a-i sări (cuiva) bızdicul* "bızdığı sıçramak: darılmak, küsmek, her şey toz pembe iken bir anda kızmak, birden parlamak" (DP)

bike "Zengin kadın, bey hanımı" (TTAS) > Rom. *bechéş* "prenses elbisesi, kışlık kısa palto, kürk" (MTESz, I, 221).

binici > Rom. *binigiü* "ahır hizmetçisi, seyis" (Lok. 308; TMEN 1750).

binış > Rom. *biniş*, *binişel* "subay elbisesi, üniforma; takım elbisenin bir parçası; elbise"; *binişliü* "binış giyen; zengin" (Mik. 28; Lok. 308).

bitirme > Rom. *beterme*, *betermea*, *biterme* "muafakiyet, anlaşma, müttefikan verilen karar; çözüm" (Mik. 29; Lok. 317).

boğa > Rom. *buhai*, *buhaiü*, *bagea* "koç; büyük manivela, kaldıraç" (Mik. 31; Lok. 339; TMEN 752; Bak. 209).

bohça > Rom. *bocceà*, *bogceà*, *bohcea*, *bohgea*, *botşalék* "kumaş paket; balya, denk; dört köşeli şal; önlük; tütün paketi"; *boccealíc*, *boccealác* "baş örtüsü"; *boccealíc* "elbiseden oluşan hediye"; *bordžalék* "uzun beyaz önlük" (Mik. 28; Şay. III, 54; Mey. 40; Lok. 325; Kak. 75).

bok > Rom. *bocciü* "çirkin, kötü, pis; kaba, pek sosyal olmayan kimse" (DP).

bokluk > Rom. *bocluc*, *bucluc* "sıkıntı, güçlük, dert, bela, problem"; *buclucgiü*, *buclucaş* "kötü, kötülük yapan; geveze, boşboğaz; bok herif"; *a da de bucluc* "bokluğa çatmak: belaya düşmek" (Lok. 329; TMEN 800; Rol. 79).

- boran** > Rom. *borantă* "su burgacı, anafor" (Lok. 13).
- borazan:** (T. + Far.) > Rom. *bolozá, bolozán, borozán, burazan* "büyük kayık, gemi; büyük dünya yuvarlağı" (Şay. II, 57; Kak. 77).
- boru** > Rom. *huriü* "küp, fiçi" (DP).
- boz** > Rom. *mürgă* "koyu renkli, yağız tenli, koyu tüylü" (Bak. 267; GK).
- budak** > Rom. *butuc* "kütük, kök; tekerlek göbeği; sap"; *budác* "dikim çapası, baskı"; *a dormi butuc* "kütük gibi uyumak"; *a lega (pe cineval) butuc* "kütük gibi sıkıca bağlamak"; *a trage (cuiva) butucul* "kütük çekmek: aldatmak"; *a sta ca un butuc* "kütük gibi hareketsiz durmak" (TMEN 779; Bak. 228, 323).
- Bulgar, bulgari** > Rom. *bulgariü* "sağlam ve yumuşak deri, telatin" (Şay. III, 23; Lok. 351; TMEN 766; Kak. 82).
- bulgur** > Rom. *bulgăr, bulgăre, bulguri* "kesek, çift sürerken oluşan tezек; top, yuvarlak nesne; bulgar; kar topu"; *bulgăr de zăpadă* "kartopu" (Mik. 33; Şay. II, 61; Lok. 352; Kak. 82; TMEN 736; Rol. 83).
- burduk** "tulum, su kabı" (KTTS) > Rom. *burdúf, burdúh, burdúv* "karın, gövek; kuyu, oyuk" (Bak. 210, 286; GK).
- burma** > Rom. *burma* "devir; vida" (Lok. 227).
- but** > Rom. *butură* "ağaç kütüğü, büyük kereste"; *buturugă* "kırık veya kesik parça" (Mik. 31; Lok. 30, 372; Wendt. 152).
- bükme** > Rom. *bucľü* "saç lülesi, zülüf"; *bucľuc* "dolaşık, karışık"; *bucmea* "bükme ip, şerit, kaytan" (Mik. 31).
- caba** > Rom. *degeabă* "nafile, boş yere, boşuna" (Mik. 53; Lok. 625).
- car** > Rom. *gear* "şal, Hint şalı" (Lok. 668).
- carla-** > Rom. *ciripe, ciripire* "cırlama, kuş ötüşü, cıvıltı" (Lok. 450).
- circır** > Rom. *ciripit* "ötüş"; *ciripire* "ötmek, ötüşmek" (Lok. 450).
- çabata** "ıhlamur ağacından elde edilen iplerden örölmüş pabuçlar" (TTAS) > Rom. *çabata, ciubotă, ciobotă* "çizme, uzun konçlu ayakkabı" (Lok. 379; ML. 2448).
- çakan** 'topuz, tokmak, çekiç' (TTAS). > Rom. *ciocán* "kazma" (Bak. 289).
- çakır** > Rom. *ceacar, ciacăr, çjaker* "şaşı; aşağılama sözü"; *ciorcilie* "çakırdoğan"; *ciocîrlan, ciocîrlie* "tarla kuşu, çayır kuşu"; *a prinde ciorcîrlanul de coadă* "sarhoş etmek" (Mik. 35; Lok. 386; Şay. III, 142; Kak. 98; TMEN 1090).
- çam** > Rom. *ceam* "çam ağacından yapılan büyük gemi" (Lok. 389).
- çağ** > Rom. *cinhhie* "harp, müzik aleti" (Mey. 444; TMEN 1128).
- çanta** > Rom. *geantă* "fişeklik"; *gentulită* "küçük çanta" (Mik. 36; Lok. 393; TMEN 1053).

çapan "parçalı giysi, cepken, palto, kaftan" (TTAS, KTTS) > Rom. *şabana* "memur elbisesi, cepken" (Wendt. 91).

çapkın > Rom. *ceapcîn* "tırıs yürüyüslü at; kurnaz, açığöz; hileci, hilekar; çapulcu, soyguncu" (Lok. 394; TMEN 1036).

çaprak > Rom. *cepregar* "at koşumcusu, saraç" (Mik. 36; Lok. 396).

çarık > Rom. *cioarec, cioarecî* "beyaz, yünlü köylü pantolonu" (Mik. 37; Lok. 401; TMEN 1044).

çatı > Rom. *cetlau* "bağ, ilmik; koşum takımı; arabanın üzerini örten çapraz sırtıklar" (MTESZ. I, 484).

çatma > Rom. *čétmá* "bir tür ipek" (TMEN 1049).

çat pat > Rom. *ceac-pac, ceat-pat* "sırasında, yeri geldikçe; ara sıra"; *tac-pac* "çok çabuk" (Lok. 403; DP).

çavuş > Rom. *ceăuş, ceauş, ciaús* "kapıcı; karakol görevlisi; resmî daire katibi; çavuş üzümü" (Mik. 38; Şay. II 25; III, 40; Lok. 404; Kak. 101; TMEN 1055; Rol. 91).

çek- > Rom. *cărbăni* "çek arabası!; gitmek"; *a se cărabáni* "gizlice gitmek, terketmek" (Mik. 12 Lok. 90; Kak. 41; Wendt. 35; Rol. 66).

çekme > Rom. *cecmea* "bir tür kumaş; örtü, yaşmak" (Wendt. 103; TMEN 1104).

çelebi > Rom. *celebiü, cilibiü* "züppe" (Mik. 39; Şay. II, 100; Lok. 407; Kak. 103; TMEN 1112).

çerçi > Rom. *cercel* "küpe"; *cercelar* "küpe yapan veya satan kişi; çerçi, ev ev dolaşan satıcı" (Lok. 410; Wendt. 138; TMEN 1075).

çerge > Rom. *cergă, çerge* "yük, yük, yük, yük, köy halısı; araba örtüsü; örtü; kalın dokuma, keçe, biranda bezi" (Mik. 40; Lok. 412; Bak. 208).

çıkın > Rom. *ciochină* "demet, deste"; *ciorchine* "salkım"; *ciorchine de struguri* "üzüm salkımı"; *ca pune (a atârna) a lega (a spînzura) ceva la ciochină* "çıkınılayıp asmak: unutmak" (Lok. 449; DP).

çıkıntı > Rom. *ciochină* "eyerin ön kaşı" (Lok. 449).

çırpı > Rom. *ciripie* "ölçü şeridi, mesura; doğru, düz çizgi, hat; yapı ustasının kullandığı ip"; *a merge a trage ca pe ciripie* "dosdoğru gitmek" (Lok. 450).

çivit > Rom. *civit* "karbon kağıdı" (Mik. 42; Lok. 429).

çortan "tatlı suda yaşayan yassı başlı, uzun gövdeli, ördek burunlu bir tür balık" (TTAS) > Rom. *ciortan* "iri sazan balığı; tavuk butu"; *ciortănaş* "küçük tavuk butu" (DP).

çöl > Rom. *giol* "aşık oyununda eldeki aşıkların toplamı"; *a face, a da pui de giol* "tüm aşıkları ütmek" (Wendt. 104).

çubuk > Rom. *ciubuc* "pipo çubuğu; pervaz, korniş; bahşiş, rüşvet"; *a fi ciubucar* "çubuk gibi yanmak: aşık olmak"; *a da ciubuc* "çubuk vermek: bahşiş vermek; rüşvet vermek"; *a lua ciubuc* "çubuk almak: bahşiş almak; rüşvet almak"; *ciubucciu, ciubukgiü* "çubukçu; pipo içen"; *ciubeică* "bahşişlik"; *ciubucar* "bahşiş veren; rüşvetçi"; *ciubucárie* "rüşvetçilik" (Mik. 43; Lok. 447; TMEN 1059; Rol. 97).

çukur > Rom. *ciucurluc* "bir kemer biçimi" (DP).

çürük > Rom. *ciurúc* "değersiz; kullanılmış, eski; ayaktakımı, serseri, külhanbeyi" (Şay. II, 139; Lok. 446; TMEN 1078; Kak. 114).

dal- > Rom. *talmeş başmeş* "karmakarışık, çok karışık"; *a face talmeş* "karıştırmak, dala bata veya bata çıka yürümek" (Lok. 201).

dalak > Rom. *dalak, delak, dalac* "veba kabarcığı, veba; dalak iltihabı, kızıl yara, şirpençe; cerahatli sivilce; bir bitki" (Mik. 45; Lok. 469).

damla > Rom. *dambla, damla* "damla hastalığı, beyin kanaması"; *damblagiü, damblaliü* "damlacı"; *a-l apuca damblaua* "damlası tutmak: çok kızmak, öfkelenmek"; *a-i face cuiva damblaua* "delice istediğini yapmak" (Mik. 45; Lok. 79).

değirmen > Rom. *a terece prin ciur şi dîrmon* "değirmenden geçirmek: elemek, eleştirmek; dedikodu yapmak; incelemek" (DP)

deli > Rom. *deli, diliü, deliü* "cesur, yürekli, yiğit; yakışıklı; hassa karakolundaki asker"; *deli başă* "deli başı, elli askerli birliğin başı" (Mik. 46; Şay. II, 155; Lok. 506; TMEN 1008; Kak. 121; Bak. 311; Rol. 99).

delişmen > Rom. *tălăşman* "huysuz" (Şay. II, 155; TMEN 1008; Bak. 311; Rol. 99).

demir > Rom. *dimircapi* "dağ geçidi" (Wendt. 79).

demirli > Rom. *demerlie, dimirlie, dimerlie* "tahıl yığını, hububat yığını; eski bir tahıl ölççeği; öğütme karşılığı değirmenciye verilen miktar"; (Mik. 46; Wendt. 79; Kak. 121).

denk > Rom. *teanc* "paket, demet"; *tenculet* "paketçik" (Mik. 46; Lok. 484; Wendt. 112; TMEN 941; Rol. 88).

dibek > Rom. *durbác* "tahta fiçı, varil" (Meyer, 78)

dikiş > Rom. *dichiş* "teferruat; donanım, süs; kadınların süslenme işi" (Lok. 517).

direk > Rom. *dric, derec, direg* "araba oku"; *direchie* "direkli yapı, kemer, revak"; *direklike, dereglie* "direkli gemi"; *dric* "tabut" (Mik. 48; Lok. 522; TMEN 997, 998; Kak. 126; DP).

dol- > Rom. *doldora, doldora de bani* "zenginleşmek, zengin olmak" (Lok. 531).

dolma > Rom. *dulme* "bir cins kabak" (Mik. 50).

dolu > Rom. *a fi doldora de bani* "zenginleşmek, çok parası olmak" (Lok. 531; Wendt. 120, 121).

dönüm > Rom. *dunium* "yığın, küme; kalabalık" (Lok. 528).

düğün > Rom. *duium* "topluluk, kalabalık; yığın"; *cu duiumul* "kalabalıkta, topluluk içinde" (Lok. 528; Wendt. 181).

düvlek "olmamış ham kavun; kelek" (OTS) Rom. *dovleác* "kabak"; *dovlecel* "su kabağı" (Lok. 555; Wendt. 80; Bak. 292; Rol. 104).

düz > Rom. *tiz* "isimleri aynı olanlar" (Mik. 52).

eğlence > Rom. *eglinge, eglindi, elgindi* "istirahat, dinlenme, mola, teneffüs" (Lok. 560)

elma > Rom. *alma* "doğranmış pırasa" (Lok. 562).

erdem > Rom. *ardamalasc* "değer, fiyat, ücret" (TMEN 451).

gecelik > Rom. *ghigilic, ghigelic* "gece takkesi" (Lok. 704).

germe > Rom. *ghermec* "araba tekerleklerine konulan çapraz tahta, gergi" (Wendt. 56, 57).

gidi > Rom. *ghidi* "bak sen!"; *ghidi ghidi hot bătrăn* "seni gidi moruk seni!"; *ghiduş* "şakacı, cambaz"; *ghiduşie, ghiduşesc* "maskaralık, soytarılık, dolandırıcılık" (Mik. 12; Şay. II. 181; Lok. 718; Wendt. 10, 16; Kak. 160).

göç > Rom. *ghioci* "at arabası" (Lok. 725).

göden > Rom. *ghiuden, giuden* "sucuk; yassı şekilde preslenmiş kuru sucuk; kurutulmuş yiyecek" (Mik. 13; Lok. 726; Rol. 111).

hayda- > Rom. *haidamac* "gezgin, gezici, göçebe" (Lok. 780; ML 3994; Wendt. 122; Rol. 118).

hırsız > Rom. *hursuz, ursuz* "ters, aksi; dost olmayan; sert, haşin" (Lok. 1927, nr. 891).

iki > Rom. *ichïu* "ikili, tavlada zarrın iki gelmesi"; *ichilik* "eski bir ağırlık ölçüsü" (Lok. 900; Wendt. 104, 105).

ikindi > Rom. *chindie* "eğlence; doğum günü; kutlama"; *diseară avem chindie la un prieten* "bu akşam arkadaşta eğleneceğiz" (Mik. 75; Şay. II, 113; Lok. 901; TMEN 650; Kak. 193).

İstanbulin > Rom. *stamboală* "kiler, depo"; *cu stamboală* "çok" (DP).

kabuk > Rom. *kulbek* "sümüklü böcek, salyangoz" (Mik. 84).

kaçırma > Rom. *cacealma* "poker oyununda elini iyi göstererek rakibi kaçırma" (Rol. 125; DP).

kadın > Rom. *cadîna, cadînă* "Müslüman kadını; güzel, çekici; sevgili" (Mey. 164; Lok. 989; Wendt. 152; TMEN 1159; Rol. 126).

kaftan > Rom. *a îmbrăca pe cineva în cu caftan* "kaftan giydirmek: soyluluk unvanı vermek"; *a lua un caftan* "dayak yemek" (Mik. 85; Şay. II, 73; Lok. 774; TMEN 1168; Kak. 206; Rol. 127).

kalabalık > Rom. *calabalîc* "bagaj, yük, eşya; kargaşa, gürültü, şamata, patırtı"; *cu tot calabalăcul* "bütün yüküyle birlikte" (Mik. 87; Lok. 645; Kak. 209; Bak. 298; Rol. 127).

kalık > Rom. *calîc* "sakat adam, kötürüm; yoksul, sefil, fukara; miskin"; *călăciă* "kötürümlük, sakatlık; sefalet, yoksulluk, fukaralık" (Lok. 1040).

kapak > Rom. *a găsi capac la toate* "her şeye kapak bulmak: her şeye cevap yetiştirmek"; *a pune (cuiva) capac* "uygun cevapla ağzını kapamak"; *asta pune capac* "bir bu eksikti!"; *ouă la capac* "sahanda yumurta" (Lok. 1061; TMEN 1367, 1422).

kaplama > Rom. *căptușeala* "astar, kaplama"; *căplămă* "bir çeşit giysi"; *căptuși* "astarlamak" (Mik. 90; Lok. 1065).

kaplan > Rom. *caplân* "bir çeşit Türk asker sınıfı" (Şay. III, 28; Kak. 217).

karabaş > Rom. *cărăbuș* "mayıs böceği, bok böceği" (Mik. 91).

Karagöz > Rom. *caragios, caraghios, caraghiöz* "kukla oyunu; soytarı; deli; eğlendirici kimse; kukla"; *caraghioslîc, caraughioslâc* "şaka, soytarılık, şaklabanlık"; *a fi caraghios* "karagöz olmak: gülünç duruma düşmek" (Mik. 74; Şay. II, 88; Lok 1079; Wendt. 152; Kak. 220; Rol. 132).

karakol > Rom. *caraulă, caraül* "nöbetçi; bekçi; nöbetçi asker" (Mik. 91; Lok. 1078; Wendt. 102, 156; TMEN 276; Kak. 222; Rol. 132).

karaman > Rom. *caraman* "kara inek veya manda"; *caramangiü* "kara sığır yetiştiren" (Şay. II, 396; Kak. 222).

kavuk > Rom. *cauc* "kadife şapka, zengin şapkası" (Mik. 94; Şay. II, 96; Mey. 183; Lok. 1137; Kak. 228).

kaytan > Rom. *a merge găitan* "işlerin yolunda gitmesi" (Mik. 86; Ney. 117; Şay. II, 176; Lok. 644; Wendt. 16; TMEN 1605; Kak. 231; Bak. 214; Rol. 136).

kazak > Rom. *kazak, cazacă* "yol kesen haydut; serseri"; *cazacliü* "haydut" (Mik. 94; Lok. 1143; Wendt. 103).

kebe > Rom. *chebă, ghebă, kebe* "kaban, manto, yünlü kalın dokumadan yapılmış palto" (Mik. 5; Lok. 971; Bak. 334; Rol. 137).

kefe > Rom. *kelfănez* "fırçalamak"; *chelfăni* "dövmek"; *chelfăneală* "kavga" (Mik. 5; Lok. 995).

kelepir > Rom. *chilipir, kilipir* "kazançlı alış veriş"; *chilipirgiü* "alış verişte şanslı olan; şanslı, talihtli" (Mik. 5; Mey. 221; Lok. 1156; Rol. 138).

kepenek > Rom. *chepeneag* "manto, palto" (Mik. 6; Lok. 1159; TMEN 1617).

kılavuz > Rom. *călăuză* "yönetici"; *călugăr* "Ortodoks rahip" (Mik. 95; Şay. II, 80; Mey. 169; Lok. 1276; TMEN 1504; Kak. 237; Bak. 297; Rol. 140).

kır- > Rom. *curma* "kesmek ayırmak; bölmek; bir şeye ara vermek"; *precurm* "kesmek"; *curmej* "parça, kısım, adet" (Mik. 96; Lok. 1278).

kırp- > Rom. *cîrpáci* "yamacı, yama yapan terzi; sahtekar"; *a cîrpáci, a cîrpi* "yamamak, yenilemek" (Bak. 338).

kışla > Rom. *câşla* "küçük baş hayvan ağılı"; *câşlarie* "çiftlik"; *chişleac* "kışlık, köy" (Şay. II, 117; Lok. 1281; Wendt. 136; TMEN 1496; Kak. 239).

koca > Rom. *coşcogea* "eksiksiz, tam, mükemmel" (Wendt. 123).

kolçak > Rom. *colceac, kolceag* "kılıf, kovan, kola geçirilen eğreti kolluk; önu bağcıklı bir ayakkabı türü" (Mik. 98; Lok. 1196).

kolt- "söylemek, isteği söylemek; istemek, aramak" (EDPT; GK) > Rom. *a colindá, a corindá* "bozuk bir sesle şarkı mırıldanmak; dinî bayramda dinî şarkı ve dualar söyleyerek evden eve dolaşmak; dilenmek" (Bak. 261; GK).

koltuk > Rom. *coltuc, kultuk* "dirseklik, baş yastığı, yer minderi; yaşlı, ihtiyar; ekmek dilimi" (Mik. 98; Lok. 1199; TMEN 1575; Rol. 143; DP).

konak > Rom. *conac* "otel, han; durak; lokanta; postane"; *conăcar, conacărie, conacciü* "otel veya lokanta sahibi" (Mik. 98; Şay. II, 142, 144; Lok. 1202; TMEN 1539; Kak. 246).

kopuz > Rom. *cobuz, cobză* "mandolin; küçük çoban kavalı"; *konzé* "kanuna benzer bir çalgı" (Mik. 9; Lok. 1206; Wendt. 78, 157; TMEN 1546; Bak. 340).

korucu > Rom. *curugiü* "emekli asker" (Mik. 99; Kak. 246).

kotan > Rom. *cătun, cotuna* "küçük köy" (DP)

kova > Rom. *cofă* "ölçek, ölçü, mikyas"; *covată* "hamur teknesi"; *covătea, covătică* "teknecik" (Mik. 97; Mey. 203; Lok. 1225).

kör > Rom. *chior* "tek gözlü"; *khiorîş* "şaşılık"; *a da chior (peste cineva)* "kör gibi yaklaşmak: çarpışmak"; *a lua de-a chioară* "kör kör dolaşmak: aptalca gezinmek"; *a se uita (privi) chiorîş* "düşmanca bakmak"; *a nu avea (nici o) para chioră* "kör kuruşu olmamak"; *a da chiorîş (prin ceva)* "kör gibi atılmak"; *chiorîş* "gizli; gizlice"; *a privi chiorîş* "gizlice bakmak" (Mik. 9; Şay. II, 114; Lok. 1207; Kak. 249; Rol. 144).

köstek > Rom. *chictoc, ciostec* "tuşak; atın ayağına vurulan zincir; izmarit" (Mik. 10; Mey. 229; Lok. 1211; Wendt. 11).

kul > Rom. *cul* "hizmetçi; asker"; *culoglu* "piyade askeri" (Mik. 100; Şay. III, 143; Lok. 1239; TMEN 1579, 1580; Kak. 251).

kutu > Rom. *scos din cutie* "kutudan çıkmış; zarif"; *bagă capul la cutie* "başını kutuya sokmak: omzunu kısmak" (Mik. 102; Şay. II, 151; Lok. 1121, 1271; Wendt. 153; TMEN 1569; Kak. 257; Rol. 147).

lök > Rom. *lichium, likjum, luchium, ludyum, lukjum*, "kuyu yapımında kullanılan bir çeşit çimento, inşaat harcı" (Mik. 17; Lok. 1328).

malak > Rom. *malac* "kaba, iri, biçimsiz" (DP).

mor > Rom. *mormaviü* "açık kırmızı ya da kırmızıya çalan renk" (Lok. 1482); *meriü, merliü, mieriü* "gök mavisi"; *marmaziü* "mor menekşeye benzeyen renk" (Mik. 27).

obruk /(**opra-?**)> Rom. *obrêg* "bol kadın giysisi, ferace" (Bak. 305).

oda > Rom. *odaie, hodáie, odae* "ağıl, ahır; ortak çiftlik, kooperatif çiftliği; aile, yuva; yeniçeri kışlası"; *oda-lalasi* "oda müfettişi"; *odăiaş* "küçük odada kalan kişi" (Mik. 24; Şay. II, 274; Mey. 314; Lok. 1584; Kak. 307; Bak. 296; Rol. 164).

oğlan > Rom. *ulan* "hafif silahlı süvari, atlı asker" (Lok. 1588; TMEN 498).

orçuk > Rom. *orciúc, orşíc, orcíc* "koşum aleti, araba oku" (Bak. 304; GK).

ordu > Rom. *orda, oarda, ordie, urdie* "konaklama yeri, kamp" (Mik. 35; Şay. II, 91, 373; Lok. 1594; Kak. 309).

orta > Rom. *orta* "meydan; alay; kıta, müfreze, birlik"; *orta-ciauş* "orta çavuşu" (Mey. 316; Lok. 1597; Kak. 310).

otağ, otak > Rom. *otac* "hayvan barınağı, ağıl"; *odaie* "oda" (Lok. 1599; Wendt. 51, 52, 53, 137; TMEN 489).

oturak > Rom. *oturác* "emekli asker; savaş malulü asker" (Şay. III, 92; Kak. 313).

otuz > Rom. *otuzbir* "otuzbir, bir iskambil oyunu; zor, şiddet"; *a juca otuzbirul* "otuzbir oynamak"; *cu otuzbirul* "zorla"; *a lua cu otuzbirul* "zorla almak" (Lok. 1600).

oylum > Rom. *olum* "ağıl çiti; ağıl" (DP).

oyun > Rom. *oínă, hoină* "bir çeşit beyzbol oyunu" (Wendt. 157).

ör > Rom. *uríc* "miras, kalıt" (MTESz. III, 36).

parmak > Rom. *palmac* "baş parmak" (Lok. 1636; Wendt. 159; Rol. 168).

parmaklık > Rom. *parmac* "direk, kazık"; *parmaclíc, parmalíc* "çit"; *parmak; parmaklık* "rampa" (Mik. 38; Lok. 1636; Wendt. 159; Rol. 168).

pastırma > Rom. *a face pastramă* "birini pastırma yapmak: çok dövmek"; *a se face pastramă pe cineva* "pastırması çıkmak: zayıf düşmek" (Mik. 38; Şay. II, 285; Mey. 323; Wendt. 124; Kak. 320; Bak. 305; Rol. 169).

sağrı > Rom. *sagry* "deri iplik" (ML 7513).

salkım > Rom. *salcîm* "akasya ağacı" (Mik. 49; Lok. 1809; Wendt. 9, 15)

saya > Rom. *saia, saiac, saielutsa* "saya, kalın yünlü kumaş"; *saiagiü* "çoban"; *sagesc, saigie, saigit* "yünlü kumaş yapan kişi" (Şay. II, 397; Lok. 1778, 1779; Wendt. 110; Kak. 354).

sayı > Rom. *sameş* "sayıcı, para sayan, vezne idarecisi; muhasebeci" (Lok. 1821; TMEN 1219).

sıra > Rom. *şiră* "bel kemiği, omurga" (Mey. 382; Lok. 1961).

sik > Rom. *síc, sictír* "boş ver, iyi oldu"; *a da cuiva cu síc* "kızdırmak, çileden çıkarmak"; *sâcâi, sîcai* "hiç bir şey beğenmeyen, züppe şımarık"; *a-i da cuiva cu sictir* "sövmek"; *sictirecs* "kovulan"; *sictirit* "kovma" (Lok. 1960; TMEN 1314; Rol. 183).

sokman > Rom. *sucman, suman* "kaftan, bol giysi, tulum, kaban, kalın çuha kumaştan yapılan palto" (Lok. 406; Wendt. 59, 60; TMEN 1297; Bak. 221).

subaşı > Rom. *subaşă* "en yaşlı köylü, köyün en yaşlı kişisi" (Şay. III, 111; Mey. 395; TMEN 1279; Kak. 371).

sundurma > Rom. *şandrama* "tahta baraka; kırık dökük eşya" (Lok. 1927, nr. 1948); *şândrama* "aynı" (Meyer, G. 1891, s. 396; Mik. 1888, 57).

su yolcu > Rom. *sujuldžiü* "su kuyusu ustası" (Mik. 58).

şaşkın > Rom. *şaşcânlîc* "düşüncesizlik" (Şay. III, 162; Kak. 381).

şimdi > Rom. *pe şin* "âni, derhal, çabucak" (Mik. 64).

taban > Rom. *taban* "ayak tabanı; ayakkabı altına çakılan demir; uzun ve ince tahta; döşeme tahtası, çıta; iyi cins demir" (Mik. 65; Lok. 1963).

tabur > Rom. *tabără* "yığın, sürü; kamp; tatil köyü"; *tăbări* "üstüne gitmek, yığılmak"; *tăbărên, tăbărean* "kampta bulunan kişi" (Mik. 66; Lok. 1974; TMEN 2055).

takım > Rom. *tacîm, tacâm* "at koşumu; topluluk, grup; külhanbeyi takımı; herif, fahişe"; *un tacâm de neajunsuri* "olumsuzluklar takımı" (Mik. 66; Mey. 422; Lok. 2000; Rol. 191).

takla, taklak > Rom. *taclale* "yuvarlanma"; *a sta (a se pune) la taclale* "taklaya oturmak: sohbet dalmak" (Rol. 192).

talan > Rom. *talan* "kan çıbanı, kızıl yara" (DP).

tansuk > Rom. *tensuf* "kokulu tohum" (TMEN 939).

tarım > Rom. *tărim* "yer, masalsı bir yer"; *tărim de vis* "rüya gibi bir yer" (Lok. 2039; Wendt. 111, 112).

tas > Rom. *tas, teas* "su kabı; kurna, leğen"; *a umbla cu tasul* "dilenmek" (Mik. 69; Lok. 93, 2044; Wendt. 93; Rol. 194).

tasma > Rom. *tasma* "şerit, şapka şeridi; kan alma bağı; boyun süsü"; *tăsmălută* "küçük süs, şeritçik" (Mik. 69; Lok. 2043; Wendt. 94; Rol. 194).

Tatar > Rom. *tătăr, tătar* "haberci, kurye"; *tărtăcuşa* "ak buğday; yuvarlak kabak"; *tatar* "tatar atı"; *tătariă* "tatar kırsığı; kürk manto"; *doar nu vin dau tătarii* "arkandan Tatar mı geliyor!"; *tătarcă* "tatarca"; *tătărăş* "tatar yavrusu"; *tătăresc* "tatarlık"; *tătăreşte* "tatarca"; *tătărime* "tatarlar"; *tatarită* "küçük tatar

kızı"; *tătăroaică* "yaşlı tatar kadın"; *tătăroi* "yaşlı tatar" (Mik. 69; Şay. II, 351; Lok. 2045; TMEN 850; Kak. 387).

teker > Rom. *techer-mecher* "hemen, derhal, şimdi; çabucak; ansızın, birdenbire" (Lok. 2059)b

tekne > Rom. *tejke* "kova"; *teică* "değirmen teknesi; gırtlak" (Mik. 71; Bak. 221).

teneke > Rom. *tinichea* "sıvı kabı, maşraba; gaz tenekesi, bidon"; *tinichelută* "küçük kova"; *a ajunge la tinichea* "tenekeye dönmek: çok sarhoş olmak"; *a-i pune (a-i lega) cuiva tinecheaua* "kuyruğuna teneke bağlamak: sürekli rahatsız etmek"; *a lăşa (pe cineva) tinichea* "tenekeye benzetmek: yoksul düşürmek"; *a fi (a rămâne) tinichea* "parasız kalmak" (Mik. 72; Mey. 426; Lok. 2065; Bak. 368; Rol. 197).

teyel > Rom. *tighel* "kumaş kenarlarındaki dikiş; yorgan dikişi"; *a trage cuiva un tighel* "birine teyel çekmek: çıkışmak, haddini bildirmek, azarlamak, paylamak"; *tighelecs* "teyelci"; *tighelcală* "teyelcilik, terzilik" (Lok. 2058).

titiz > Rom. *tuiş* "tuhaf" (Mik. 75).

toklu > Rom. *tuluc* "genç sığır" (MTESz. III, 1000).

tombaz > Rom. *dudas, dombăz, tumbaz* "feribot, araba vapuru" (Mik. 76; Kak. 398).

topal > Rom. *tăpălăgă* "biçimsiz yürüyüşlü, çarpık yürüyüşlü" (Bak. 311; GK).

topuz > Rom. *cu topuzul* "topuzla: zorla, güç kullanarak"; *a lua cu topuzul* "topuzla alma: zorla almak" (Mik. 76; Lok. 2090; TMEN 1348; Kak. 400).

torlak > Rom. *turlac* "şarap; şaraplı, sarhoş; düşüncesiz; yabanî; palavracı"; *turlăsesc* "tembel, palavracı" (Mik. 76; Şay. II, 369; Mey. 433; Lok. 2092; Kak. 401).

torluk > Rom. *turluc* "kömür ocağı" (Lok. 2093).

tortu > Rom. *turtă* "şarap tortusu"; *a fi turtă* "tortu olmak: çok sarhoş olmak"; *a coace cuiva turtă* "tortu pişirmek: tuzak kurmak"; *a face turtă* "tortu yapmak: kötü dövmek"; *a trage cenuşa pe turtă* "külü tortusuna çekmek: çıkarını düşünmek" (Mik. 77; Bak. 370).

toy > Rom. *toi, toj, toiu* "zirve, doruk; bolluk, çokluk; en parlak kısım; kalabalık; sürü"; *în toiul luptei* "savaşın doruğunda"; *toi* "bağırarak, gürültü yapmak" (Mik. 75; Lok. 131, 2086; TMEN 1352).

Türk > Rom. *turc* "Türkçe"; *a fi turc* "Türk olmak: inatçı ve kararlı olmak; söz dinlememek" (Lok. 2114).

uğur > Rom. *ogur* "tahmin, kehanet; kestirme"; *ursuzenie* "rahatsızlık vermek" (Mik. 80; Lok. 891, 1589; TMEN 604; Rol. 204).

ulak > Rom. *olac* "acele posta, hızlı posta; yedek at, posta atı"; *olăcar* "atlı postacı, hızlı özel posta"; *cal de olac* "ulak atı gibi: çok çalışma, aşırı çaba"; *cu cai de olac* "ulak atı ile: çabuk, acele"; *a lua pe cineva de olac* "ulak tutmak: acele

etmek"; *olăcar* "aceleci, hızlı"; *olăcărie, olăcește* "acele eden kimse" (Mik. 80; Lok. 2130; Wendt. 88; TMEN 521).

vergi > Rom. *a da bir cu fugitii* "kaçaklara vergi vermek: kaçmak, gözden kaybolmak, sıvışmak" (DP).

zur- > Rom. *urdubelea* "beklemedik, umulmadık; beklenmedik sıkıntı" (Lok. 2167).

yabancı > Rom. *îabangiü* "çok gezen; haylaz, tembel; serseri" (Mey. 160; Lok. 921).

yaka > Rom. *a pune cuiva iacaua* "yaka koymak: yalvarmak"; *a feşteli iacaua* "yakasını ezmek: gülünç duruma sokmak" (Mik. 78; Lok. 927; TMEN 1802; Rol. 207).

yapıncak > Rom. *ipingea, iapingea* "yağmurluk, palto" (Mik. 79; Mey. 163; Lok. 934; TMEN 1775).

yedek > Rom. *jedec, edec* "teferruat; yolcu eşyası, yük; çekme halatı"; *edecgiü* "seyis"; *a trage la edec* "yedekli gemi" (Lok. 948; TMEN 1831, 1832).

yel > Rom. *iele, îele, ele* "kas şişmesi, aksama, topallama, felç; kötü peri, cin"; *zilele babelor* "ilkbahardaki kar fırtınası, karabasan yeli" (Mey. 162; Lok. 950, 1423; Bak. 320).

yelek > Rom. *ilic* "uzun köylü giysisi" (Mik. 81; Mey. 142; Lok. 951; ML 9582; Rol. 209).

yılkavi > Rom. *langavie* "zikzak, nakışta fisto, elbiseye işlenen süslü şerit" (Lok. 969).

zıbın > Rom. *zăbun, zeban, zebon, zebun, zobon* "pamuklu köylü buluzu, iş tulumu; kısa kürk palto" (Mik. 86; Şay. II, 379; Lok. 737, 2176; Kak. 432; Bak. 373).

zıpkın > Rom. *săpói* "kök çapası, bir yüzü baltaya benzeyen kazma" (Bak. 243; GK).

5. Sonuç

Tarih boyunca geniş bir coğrafyada konuşulan ve yazılan Türkçe, pek çok farklı kültürün diliyle de etkileşim içinde olması sebebiyle hem alıcı hem de verici bir dil olmuştur. Türkçe etkilendiği kadar etkilemiş, öğrendiği kadar da öğretmiştir. Öğreticilik vasfı göz önünde tutulduğunda Türkçe bir kültür dilidir.

Birbirlerine bir şeyler öğreten toplulukların dillerinde, verici dilden gelen ödünçlemeler, bir bilgi taşıyıcısı iseler, alıcı dilde kalıcılıkları daha uzun süreli olmuştur. Bu nitelikleriyle ödünçlemeler alıcı dili zenginleştirirler.

Tarihî ilişkiler sebebiyle Türkçeden Romenceye giren sözcük sayısı (değişik kaynaklarda değişik veriler bulunmakla birlikte) bir hayli fazla olmuştur. Siyasi, iktisadi ve tarihî ilişkilerin sona ermesinden sonra bu durumla ilişkili olan ödünçlemelerin çoğu Romenceden çekilip gitmişler, bilgi ile ilişkili olan sözcük

alıntıları ise Romencede yaşamaya devam etmişlerdir. Başlangıçta, yani Romenceye girdikleri erken dönemlerde bilinen sözlük anlamlarıyla ilişkilendirilen bu Türkçe sözcükler, zamanla asıl sözlük anlamlarından anlamsal düzeyde tam olarak kopmayıp, çoğunlukla da eski anlamlarını korumuş olmakla birlikte, yeni kavramları da edinmişlerdir. Anlam bilimi içinde anlam kayması olarak değerlendirilen bu durum, Romencenin söz varlığını zenginleştiren bir unsurdur.

Bu yazıda Türkçeden Romenceye tarihin değişik dönemlerinde giren, Türkçede taşıdıkları sözlük birimi anlamlarının yanında yeni anlamlar kazanan 208 anlam kayması örneği sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin 11'i fiil, 197'si ise isimdir. Yine bu alıntı sözlük birimlerin yeni mecaz anlamlar kazanarak oluşturdukları deyimlerin sayısı ise 59'dur.

Kısaltmalar

bk. Bakınız.

DS *Derleme Sözlüğü I-XII (1963-1982)*. Ankara: TDK Yayınları.

EDPT Clauson, S. Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford.

Far. Farsça

GK Karaağaç, Günay (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

İng. İngilizce

Kak. Kakuk, S. (1973). "Rescherches sur l'histoire de la langue Osmanlie des XVII scecles, Les elements osmanlis de la langue hongroise". *BOH XIX*, Budapest.

Lok. Lokotsch, K. (1927). *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs*. XVII + 242. Heidelberg.

Mey. Meyer, G. (1891). *Etymologisches Wörterbuch der Albanesischen Sprache*. XIII+ 526. Viyana.

Mik. Miklosich, F. (1890). I. *Die Türkischen Elemente in den südost-und osteuropäischen sprachen (Griechisch, Albanisch, Rumunisch, Bulgarisch, Serbisch, Kleinrussisch, Grossrussisch, Polnisch)*. Viyana.

ML Meyer-Lübke, W. (1935). *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg.

Osm. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Haz. Ferit Devellioğlu. 1997, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

OTS *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Haz. Yaşar Çağbayır. 2017, Ankara: Ötüken Yayınları.

Şay. Şaineanu, L. (1900), *Influenta orientala asupra limbei ti culturei romane, I-III*. Bucureşti.

T. Türkçe

TMEN Doerfer, Gerhard (1963-1975). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen I-IV*. Wiesbaden.

Wendt Wendt, H. F. (1960). *Die Türkischen Elemente im Rumanischen*. Berlin.

KAYNAKÇA

AKSAN, D. (2009). *Anlambilim (Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi)*. Ankara: Engin Yayınevi.

AKSAN, D. (1995). *Her Yönüyle Dil*. Ankara: TDK Yayınları.

AKSU, A. (2005). "Romanya Türklerinde Kültürel Durum ve Mektep ve Aile Mecmuası". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX/1: 11-27.

ARSLAN EROL, H. (2002). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*. Doktora Tezi, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ATMACA, E. (2011). *Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki Değişimler ve Anlam Olayları*, Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BAUBEC, A. (2017). "Romanya'da Türkoloji Araştırmaları Kapsamında Türkçe ile İlgili Leksikografik Çalışmalar". *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı, 3-4 Kasım 2016, Eskişehir*, s. 17-27.

BAYRAKTAR, F. S. - DAĞDEVİREN, A. (2015). "Türkçeden Bulgarcaya Geçen Sözcüklerdeki Anlam Değişimleri Üzerine Bir Deneme". *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 4/1: 1-18.

CLAUSON, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford.

ÇAĞBAYIR, Y. (2017). *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

DEMİR, N. (2003). "Popüler Dil Tartışmalarına Dil İlişkileri Açısından Bakış". *Cumhuriyetimizin 80. Yılında Türkçemiz, Ankara Ticaret Odası-Anadolu Çağdaş Eğitim Vakfı*, s. 37-44. http://www.dilbilimi.net/ndemir_populer_dil.pdf (Erişim tarihi: 18.04.2021).

DERJAJ, A. (2010). "Arnavutça Türkçe Dil İlişkileri". *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18/3: 991-996.

Derleme Sözlüğü. I-XII (1963-1982). Ankara: TDK Yayınları.

DEVELLİOĞLU, F. (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

DOĞRU, F. (2013). "Kâmûs-ı Türkî'den Türkçe Sözlük'e Anlam Değişmeleri-Eylemler". *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/9: 1183-1222.

EKER, S. (2006). "Bosna"da Etno-Linguistik Yapı ve Türk Dili ve Kültürü Üzerine". *Millî Folklor*, 72: 1-14. <http://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx>. (Erişim tarihi: 16.03.2020.)

FİLİBİC, K. (2016). *Boşnakça, Hırvatça ve Sırpçaya Türkçe Vasıtasıyla Geçen Arapça ve Farsça Kelimelerin Ses, Şekil ve Anlam Bakımından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÖKÇE, R. (2012). "Romen-Türk Kültürel Etkileşiminin Romen Diline Yansımaları". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, Balkan Özel Sayısı*, II: 67-82.

İŞİ, H. (2014). "Dil Teması ve Çoban Kelimesi Üzerine Düşünceler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, 7/33: 176-187.

İYİYOL, F. ve KESMECİ, A.M. (2011). "Balkan Dillerindeki Türkçe Kelimelerin Tanımlanması Problemi Üzerine Tespitler". *Turkish Studies, Fall*, 6/4: 621-632.

KAHRAMAN, M. (2018). "Türk Dilinden Boşnak Diline Alıntılanan Birleşik Yapılar (öbek yapılar, bileşikler ve kalıp sözler)". *Asos, Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11/58: 99-115.

KAKUK, S. (1973). "Rescherches sur l'histoire de la langue Osmanlie des XVII scecles, Les elements osmanlis de la langue hongroise". *BOH XIX*, Budapest.

KARAAĞAÇ, G. (1997). "Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler". *Türk Dili*, 552: 499-511.

KARAAĞAÇ, G. (1998). "Türkçenin Komşularıyla İlişkilerine Genel Bakış". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 28: 359-406.

KARAAĞAÇ, G. (2002). *Dil, Tarih ve İnsan*. Ankara: Akçağ Yayınları.

KARAAĞAÇ, G. (2004). *Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi*. V. Lefke Edebiyat Buluşması. Ankara: Akçağ Yayınları.

KARAAĞAÇ, G. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

KOCA, S. (2021). "Kamus-ı Türkî'den Günümüze Fransızca Alıntı Kelimelerde Anlam Değişmeleri". *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 22: 1-27.

KUTLAR, H. (1995). *Balkan Dillerindeki Türkçe Kültür Kelimeleri I-II*. Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

LOKOTSCH, K. (1927). *Etymologisches Wörterbuch der Europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs*. Heidelberg.

MEYER, G. (1891). *Etymologisches Wörterbuch der Albanesischen Sprache*. Viyana.

MİKLOSİCH, F. (1890). I. *Die Türkischen Elemente in den südost-und osteuropaischen sprachen (Griechisch, Albanisch, Rumunisch, Bulgarisch, Serbisch, Kleinrussisch, Grossrussisch, Polnisch)*. Viyana.

ÖZKAN, E. (2019). *Tarama Sözlüğü'nden Kamûs-ı Türki'ye Anlam Değişmeleri*. Doktora Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

ÖZKAN, F. ve BAĞDAGÜL, M. (2004). "Yabancı Dillerin Türkçenin Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi". *Bilig, Yaz*, 30: 95-139.

SARI, İ. (2013). "Dil Etkileşimi Bağlamında Ses-Anlam Eşlemesi ve Türkçedeki Örnekleri". *Türk Kültürü*, 1/ 1-27.

SAV, B. (2003). "Anlam Değişmeleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme". *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23/1: 147-166.

SELÇUK, E. (2010). "Anlam Değişmeleri Üzerine Bir Gruplandırma Çalışması". *Türkmen İlmî Galgınış ve Halkara Gatnaşıkları Yolunda, İlmî Makalalar Yığındısı*, Türkmenistan İlimlar Akademiyası İlim Neşriyatı, 3:364-376.

ŞAHRU, P.U. - KİRİK, E. (2019). "Kâmûs-ı Türki'den Çağdaş Türkiye Türkçesine Deyimlerde Anlam Değişmeleri". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5/10: 139-162.

Tarama Sözlüğü. I-VIII (1963-1977), Ankara: TDK Yayınları.

TDK (1988). *Türkçe Sözlük*, 8. bs., Ankara: TDK Yayınları.

TDK (2011). *Türkçe Sözlük*, 11. bs., Ankara: TDK Yayınları.

UYSAL, İ. N. (2020). "Dil İlişkileri Bağlamında Popüler Türk Romanlarındaki Batı Kökenli Kelimeler". *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 29: 11-27. <https://www.tybakademi.com/kitap/akademi29.pdf> (Erişim Tarihi: 18.04.2021).

YALAP, H. (2016). "Türkçeden Sırpçaya Geçen Kelime ve Eklerle Bu Unsurların Sırlara Türkçe Öğretimindeki Katkısı". *TÜBAR*, Bahar, XXXIX: 239-259.

YILDIZ, O. ve AKGÜL, S. (2014). "Çağdaş Arnavutçada Türkçe Kökenli Alıntı Kelimelerde Görülen Fonolojik Değişimler". *Türük, Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2/3: 219-230.

ZENGİN, E. (2017). "Türkçenin Diğer Dillerle Etkileşimi ve Sonuçları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/52: 294- 299.

XNARİ, L. L. (2015). *Balkan Dillerindeki Ortak Türkizmalar Sözlüğü*. Pamukkale Üniversitesi Yayınları.

MESNEVÎ'DE GEÇEN DARB-I MESELLERİN TÜRK ATASÖZLERİYLE BENZERLİKLERİNE BİR BAKIŞ

Kenan MERMER*

ÖZET

Devirlerin kendine has duruşu, idrak kabiliyeti, darb-ı mesel ve ta'bir (=atasözü ve deyim) dağarcığı, öncelikle sözel bir dünyası olduğu malumdur. Bu çerçevesi çizilmiş ve genişlemeye devam eden dünyaya bigâne kalan müellif, kendi zamanında anlaşılmadığı gibi, evrensel bir tematiği yakalamak noktasında da muvaffak olamayacak, eserindeki düşünceleri istikbale doğru dallarını uzatamayacaktır. Zira zamanın ruhu, yaşanan coğrafyanın etno-politik farklılıklarından beslenir ve anlam, kendi dehlizini ilk olarak yaşadığı zaman diliminde kazar. Temsilen düşünüldüğünde bu dehlizin genişliği, devrin entelektüel ortalamasıyla/ilmî vasatıyla; derinliği ise sözün kendisini aşan zamanlar-üstü bir kabiliyet göstermesiyle alakalıdır. Sözün özü, kendi zamanını yakalayamayan bir müellifin/sanatkarın, gelecekteki okuyucuyu yakalayabilecek bir marifeti göstermesi olanaksızdır. Mevlânâ'nın kültür dağarcığı, ilgi alanına giren eserler, verdiği örnekler, anlattığı kıssalar, tedâî kabiliyeti, onun ilmî birikimini tekrar-be-tekrar hatırlatan niteliktedir. Okuyucu, onun eserlerinin sayfalarında dolaşırken Gazzâlî'den Attâr'a, Platon'dan Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî'ye doğru kolunu uzatan engin bir çevreleme hareketiyle karşılaşır. *Mesnevî-i Ma'nevî* bu anlamda, günlük hayatı da yakalayan tam bir kültür ve ahlâk kitabı olarak tanımlanabilir. Bu cümleden olarak, darb-ı mesellerin / atalar sözünün, ta'bîrlerin / deyimlerin, toplumun dil mayasını yansıtan bir ruha sahip olduğu gerçeği su yüzüne çıkar. *Mesnevî*'de dili gereği Farsça ifade edilen darb-ı mesellerin ve ta'bîrlerin kaynağı noktasında kesin bir kıstas koymak oldukça zordur. Bizim ilk etapta hedefimiz, daha derin bir dil kazısı için bir öngörü oluşturmaya çalışmak, darb-ı mesellerin ve deyimlerin tercümeleleriyle birlikte bir listesini vermek, içerik açısından bir taksim yapmak (=ilkesel, ironik, hikemî, tenbih, ikaz v.s.) ve bazı detaylardan hareketle Türk kültürü, örfü ve sözel birikimiyle moderndeki alakasını kurmaya çalışmakla sınırlıdır. Listelenen örneklerin kaynağına ve karşılıklarına dair kanaatlerimiz kesinlik arz etmese de, darb-ı mesellerin kökenine dair ilmî bir merakı kapı aralayacağını ümit ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mesnevî, Atasözü, Darb-ı Mesel, Deyim.

AN APPROACH THE SIMILARITY BETWEEN PROVERBS MENTIONED IN MASNAVI AND TURKISH PROVERBS

ABSTRACT

It is known that ages have their own attitude, intellect, vocabulary of proverbs and idioms, and a verbal world. If the author ignores this continuously expanding world which has just been framed, neither he is understood clearly in his time, nor he succeeds to catch a universal thematic, nor the ideas in his works can stretch out its boughs to the future. Because zeitgeist feeds on ethno-political differences of the habitat, and semantics digs its own tunnel firstly in its time. Fictionally, the wideness of this tunnel is related to the intellectual average of the time, likewise this tunnel's depth is related to words show a timeless ability gone beyond themselves. In short, if an author or

---

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü.
e-posta: kmermer@sakarya.edu.tr ORCID: 0000-0001-8085-5970

artist cannot catch his own time, it is impossible that he can catch the future reader. Rumi's accumulation, the works he interested in, the examples he gave, parables he told, his ability of connotation are such as to remind his accumulation of knowledge again and again. While the readers wandering around the pages of his works, they come across a surrounding act that stretch out its arms from Ghazali to Attar or from Plato to Abu al-Hasan al-Ash'ari. In this sense, *Masnavi-ye-Ma'navi* welcomes us just as a book of culture and morality. In the meantime, it is an undeniable fact that proverbs and idioms have a soul which reflects the lingual yeast. It is very difficult to lay down a certain criterion about the source of the proverbs and idioms which are stated Persian because of *Masnavi's* language. Our first aim is limited with trying to create a foresight for a deeper lingual digging, to list this proverbs and idioms with their translations, to classify contextually (such as principal, ironic, didactic, advisory, warning etc.), and to attempt to associate these proverbs and idioms with Turkish culture, custom, verbal accumulation considering some details. Even if our conviction in the sources of the listed examples are not certain, we hope that our work contributes an academic curiosity about the sources of these proverbs.

Keywords: Rumi, Masnavi, Phrase, Proverb, Idiom.

GİRİŞ

Söz doğası itibarıyla kendi muhitinin rengini, dile getirildiği coğrafyanın ahengini aks ettirir. Kelimeden kelâma giden dizgede, söz kendisini açılmak üzere yine kendisiyle tahkim eder, yani delâleti kendi zatından kaynaklanır: İrsâl-i mesel, şevâhid/istişhâd, tanık getirme, kelâm-ı kibâr, iktibas etmek ve telmîhte bulunmak bahsi geçen kendini tahkîmin yollarıdır. Devirlerin kendine has duruşu, idrak kabiliyeti, darb-ı mesel dağarcığı, sözel bir dünyası olduğu malumdur. Bu çerçevesi çizilmiş ve genişlemeye devam eden dünyaya bîgâne kalan müellif, kendi zamanında anlaşılmadığı gibi, evrensel bir tematiği yakalamak noktasında da muvaffak olamayacak, eserindeki düşünceleri ileriye/istikbale doğru dallarını uzatamayacaktır. Zira zamanın ruhu, yaşanan coğrafyanın etno-politik farklılıklarından beslenir ve anlam, kendi dehlizini ilk olarak yaşadığı zaman diliminde kazar. Temsilen düşünüldüğünde bu dehlizin genişliği, devrin entelektüel ortalamasıyla/ilmî vasatıyla; derinliği ise sözün kendisini aşan zamanlar-üstü bir kabiliyet göstermesiyle alakalıdır. Sözün özü, kendi zamanını yakalayamayan, içinde yaşadığı toplumun ruhunu deyim yerindeyse ele geçiremeyen bir müellifin/sanatkârın, geleceğe bırakacağı bir metni olamayacağı gibi, gelecekteki okuyucuyu yakalayabilecek bir marifeti göstermesi de olanaksız hâle gelecektir.

Metin doğası itibarıyla okunmak ve tatbik edilmek için, dahası kendi zamanının dışına hitap edebilsin diye kaleme alınır. Bu yolda yazılan bazı eserler, kelime ve remizler dünyası ölçeğinde ileri düzey, seçkin, murassa'î metinler olabilirken; diğer bazıları ise toplumun geneline hitap etmek, büyük haritayı ele geçirmek kaygısını güden şöret-efzâ yahut popüler sınıfı içerisinde değerlendirilebilecek te'lifler olarak taksim edilebilir. Mevlânâ Muhammed Celâleddîn-i Rûmî'nin eser cetveli göz önüne alınırsa, her iki yola ve tarza uygun eserler kaleme aldığı fark

edilecektir. Bu bağlamda Dîvân-ı Kebîr, cetvelin ileri düzey metin tabir ettiğimiz kısmında havâssa ait bir noktada; Mesnevî-i Ma‘nevî ise büyük haritayı, toplumun vasatını/nabzını elinde tutabilecek şöret-efzâ bir eser olarak diğer bir noktada konumlanmaktadır. İki usûlü ve iki ayrı üslûbu elinde tutan Mevlânâ, kullandığı dilin yetkinliği ve farklı zekâları aynı anda yakalayabilmesi sayesinde, karma bir dil mantığını takip ederek beynelmilel bir muvaffakiyete imza atmıştır. Onun muvaffakiyetini inşa eden şey, yalnızca ilmî yetkinliğinin değil; ahlâkî yaklaşımının da bir sonucu olsa gerektir: “Başarısında, bilgisinin, belâgatının, girift meseleleri basitleştirmesinin, muhataplarının seviyesine göre hitap etmesinin, (...) kuvvetli mantıkî kıyaslarının yanında mü‘min-kâfir, küçük-büyük, kadın-erkek demeden herkese müsâmaha ile bakmasının, bilhâssa acizlere, düşkünlere, hak sahiplerine merhametli ve yardımcı olmasının büyük bir tevâzuyla davranmasının rolü büyüktür (Çelebioğlu 1989:224).”

Çalışmamız bağlamında Mesnevî-i Ma‘nevî’de geçen darb-ı meselleri/ta‘bîrleri bir cetvelde sıralayarak yorumlama çabamızda, sûfî geleneğin defaatle altını çizdiği kafa gözü-gönül gözü ayrımını akla getirmek icap ediyor. Kafa gözüyle görmek, cüz’î aklın dar sınırları içerisinde, deyim yerindeyse çıplak aklın izinde yürümekle yetinmeye karşılık gelir. Elbette çıplak aklın ve kafa gözünün her tesbiti anlamsız ve beyhûde değildir; fakat yüce hakikatlerin, ulvî bir takım değerlerin, Hüviyyet âleminin, ne tahtında ne de fevkinde hiçbir şeyin olmadığı ‘amâ âlemiyle ilgili rivayeti ve bunların tevilini yapabilmek için yeterli donanıma sahip değildir: “Mevlânâ’nın cüz’î, sınırlı dediği akılla gaybın hakikatleri keşfedilmez. Mevlânâ’ya göre cüz’î aklın gerisinde, rehberlik eden îmânî bir akıl vardır. Bu, aklın aklıdır (Ayan 2007:72).” Bu durumda ancak gönül gözüyle bakan, basireti bağlanmayan ve daha da önemlisi Allah’ın nûruyla görenler ancak, mezkûr hakikatlere vâsıl olabilecektir. Bahsi geçen yolda mecazî dünya, metaforik kullanımlar, hikâye/kıssa, teşbîhât ve ironi sözün uğrak mekânları hâline gelir. Mesnevî-i Ma‘nevî’nin anlatısı, birbirine ulanan hikâyeler, satır arasına gizlenen derin manalar, kelâm-ı kibâr ve hepsini kuşatan âyet ve hadîsler eşliğinde, zamanı ve zemini aşan eskimez bir dünya kurar: “İnsanlığın düşünce eylem tarihi içinde benzeri az görülen bu eşsiz ârifin, İslâm’ın iki kaynağıyla, yani Kur’ân ve sünnetle dolu düşünce testisinden taşanları anlamak için, bu iki kaynağa müracaat kaçınılmazdır (Örs 2005:34).” Esasında Mevlânâ’nın herkesin diline pelesenk olan meşhûr rubâîsi bu hususta, hem kendisi için koyduğu mihengin izhârı hem de okuyucunun, onun eserlerine yaklaşırken elinde bulundurması gereken temel ilkeyi ortaya koyar:

من بنده قرآنم اگر جان دارم
من خاک ره محمد مختارم
گر نقل کند جز این کس از گفتارم
بیزارم از او وز این سخن بیزارم

[Ben yaşadığım müddetçe Kur’ân’ın kölesiyim
Ben Muhammed-i Muhtâr’ın (sav) yolunun tozu toprağıyım
Kim bu sözlerimden başka bir şey benden naklederse

Hem ondan hem de bu sözden şikayetçiyim, rahatsızım!]¹

Mevlânâ'nın birikimi, ilgi alanına giren eserler, verdiği örnekler, anlattığı kıssalar, tedâî kabiliyeti, onun ilmî birikimini tekrar-be-tekrar hatırlatan niteliktedir. Okuyucu, onun eserlerinin sayfalarında dolaşırken Gazzâlî'den Attâr'a, Platon'dan Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî'ye doğru kolunu uzatan karmaşık bir çevreleme hareketiyle baş başa kalır. *Mesnevî-i Ma'nevî* bu anlamda, tam bir kültür ve ahlâk kitabı olarak bizi karşılar. Mevlânâ, *Mesnevî*'sinde arkelerden, dört unsurdan örnekler verir, acıklı ve hastalıklı bir aşk öyküsünü İbn Sînâ'nın *el-Kânûn fi't-Tıbb*'ından alıntılar. Akılcı Mu'tezile ve Sünnî teolojinin önderi Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî ve Muhammed el-Mâtüridî'nin görüşleri kendisi tarafından zikredilir. O, *Kelile ve Dimne*'den, *Paça Tantra*'dan, Hakîm Senâî'nin *Dîvân* ve *İşk-nâme*'sinden, Attâr'ın *Musîbet-nâme*'si ile *Mantıku't-Tayr*'ından güçlü esintileri kendi düşünce potasında eriterek (Çubukçu 1984:100) ölmez bir eser yazmağa girişmiştir. Onun hayatı ve eserleri bir hayat numûnesi olduğu kadar, vefatı da insanlara bir şeyler öğretmiş, onlara bu hususta da örneklik etmiştir. Diğer bir bakışla beynelmilel bir nazara sahip olduğundan cenazesi, bir topluluğun üyesi gibi değil; insanlık medeniyetinin bir uzvunun kaybı gibi görülmüştür: "Sonra cenazeyi dışarı çıkardılar. (...) Büyük kıyamete benzer bir kıyamet koptu. Herkes ağlıyordu. Hıristiyanlardan, Yahudilerden, Araplardan, Türklerden vs.den bütün milletler, bütün din ve devlet sahipleri hazır bulunuyorlardı. Her biri Zebur'dan, Tevrat'tan, İncil'den ayetler okuyor ve hepsi de feryad ediyordu (Eflaki 1995:293-94)."

Ez-cümle onun söz dağarcığı, kelimelerden kurduğu büyük anlam evreni ve bu evrenin içerisinde kullanılan meseller ve deyimler, başlı başına bir önem arz eder. Çünkü mesellerden ve deyimlerden kurulan dünya, aynı onun beynelmilel cephesi gibi -burada *pergelin dolaşan ayağı* akla getirilebilir- Arap, Fars ve Türk dünyasını kuşatan bir yetenek gösterir. Gâyemiz ilk elde, *Mesnevî*'de geçen darb-ı mesellerin ve deyimlerin bir sıralamasını yapıp transkribe ve tercüme etmek, ardından bulabildiğimiz nispette Türk atasözleriyle benzerliklerine dikkat çekmekten ibarettir.

A. Sözü'nün Sosyolojisi yahut Darb-ı Mesel Kullanmanın İç Mantığı

"At ve üzengi, deniz kıyısına kadar gider
Ondan sonra sana tahtadan bir eşek gerek!"
Mesnevî-i Ma'nevî 6/4622

Devrin paradigması, genel ahlâkî ve entelektüel seviyesi noktasında, dikkat çeken hususlardan biri, insanlara hitap edilecek ilim dalının tercihi yahut kaderiyle ilişkilidir. 13. yüzyıl Anadolu'sunda; el-Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ gibi İslam filozofların yetiştiği ve fikirlerinin etkin olduğu Sâmânîler, Abbasî Hanedanlığı, Büyük Selçuklu Devleti dönemleri geride bırakılmış, *felsefî düşüncenin* kendisine tasavvuf vadisi içerisinde bir yer aradığı yeni ve kaotik bir döneme girilmiştir.

¹ Çalışma boyunca alıntılanan Arapça ve Farsça ibarelerin çevirileri -kaynak gösterilmediği takdirde- metnin yazarı tarafından yapılmıştır.

Aslında bu dönem bir bakıma tasavvuf felsefesinin de -Hakîm Tirmizî-Sühreverdî-İbnü'l-Arabî dizgesinde- kendi hikâyesini olgunlaştırdığı, külliyyatını ortaya koyduğu bir zaman dilimidir. A. Yaşar Ocak tam bu noktada mutasavvıfların (=bir manada yolun kurucusu olanlar/meşâyih) ve sufilerin (=dervîşân) doğru anlaşılabilmesi için üç temel ilkenin altını çizer:

1. Mutasavvıfların ve sufilerin yaşadığı zamanın bir manada arka planını doğru resmedebilmek; tarihî, sosyolojik, kültürel ve psikolojik çerçeveyi ortaya koymak gerekir.
2. Tasavvuf mektep ve akımlarının bağlantı noktalarını keşf etmek, tabiri caizse altın silsileyi ortaya çıkarmak, kurucu tasavvufî eserler ve zühd döneminde risale yahut daha büyük boyutta kaleme alınan eserlerin içeriğini kavramak gerekir. Bu noktada eklemeliyiz ki, Kübreviyye bilinmeden, İbn Arabî mektebini, Sadreddîn-i Konevî'nin eserleri görülmeden Mevlânâ'yı anlamak ne kadar mümkün olabilecektir?
3. Her iki maddenin idrakinden sonra, bahse mevzû olan şahsın eserlerini okumak, kişiye doğru manzarayı gösterecektir (Ocak 2011:200).

Mezkûr coğrafya ve tarihsel dönem göz önünde bulundurulduğunda Mevlânâ-yı Rûmî'nin hayatının büyük bir kısmı -ilk çocukluk dönemini kapsayan 7-8 yıl hâric- Anadolu'da geçmiştir. 13. yüzyıl Anadolu'sunda hususan Mevlânâ'nın bulunduğu Konya ve çevresinde farklı kavimlerden müteşekkil Müslüman Türkler, Hristiyanlar, az sayıda olmakla birlikte Yahudiler, müşrikler, Şaman Moğollar yaşamaktaydı. Moğolların hükümlerinde olduğu bu yıllarda baskı ve zulüm gören Anadolu halkları, bir bakıma hissî ve manevî bir sarsıntı içerisindeydi. Ayrıca iktisadî şartlar da bu zaman diliminde belirleyici bir özelliğe sahipti. Zira Moğolların Anadolu'ya getirdikleri ve çoğu İranlı olan yabancı memurların rüşvetçilik, kayırmacılık ve bozuk yönetimleri toplumun huzurunu bütünüyle kaçırmış, hatta birçok âlim ve ârif şahsiyet, ekâbir, servet sahibi insanlar da Suriye ve Mısır tarafına zorunlu bir hicrete soyunmak zorunda kalmışlardı (Yinanç 1944:5-6). Bu noktada sahipsiz bırakılmış, kendisini yeniden hayata rapt edecek bazı dinamiklerden yoksun bir sosyoloji, *sosyal lirizm* şeklinde de tabir edilen bir toplum gerçeği önümüze çıkar. Dahası Mevlânâ'nın kendi hikâyesi de bir zorunlu hicretin gölgesinde başladığından sıla hasreti, tahassür ve öte dünyaya dair umutlarını yeşertmek onun vazgeçilmezleri arasındadır.

Mevlânâ'nın daima içinde, bir dünya gurbetçisini, çocuk yaşlarında doğduğu yerleri terk eden mahzûn bir edayı, ukbâya gözlerini dikmiş pîr-i mugânı aynı anda taşıdığı düşünülebilir. Ukbâ derdi olanın bir manada ölümle barışık olması beklenir; zira burası bir geçiş yeri, bir misafirhâne, imtihan bölgesidir. Ölüm gerçeğinin, aklın yollarını tutan bir cephesi vardır, akli zora sokar, âdetâ onu köşeye sıkıştırır. Burada bir ferahlanma bulabilmek için ya aşka ya da yine aşktan mülhem îmâna doğru kulaç atmak icap eder. Mevlânâ'nın ifadelerinde yeryüzünü, gökteki nesnelere döndüren bu büyük güç, bazen Şems-i Tebrîzî bazen de Hüsâmeddîn Çelebî yoluyla izhâr olur. İlk on sekiz beytin -ki "Mevlevîler arasında 18 adedi mukaddesti ve buna *Nezr-i Mevlânâ* derlerdi (Çelebi

1957:200).” çizdiği anlam dairesi, insanın dünya-ukbâ seyahatini gurbet-vuslat ve bu ikisi arasındaki korkunç boşluğu dolduran “aşk-ı İlâhî” ilkesiyle izah eder.

Başka bir açıdan coğrafya ve muhit bir kader olarak insanı sardığında, kendi değişimlerine onu da ortak eder. Bir kültür coğrafyasının içerisinde her kim kalem oynattırsa oynatsın -eski bir takım söylemiş ve düşüncü özelliklerini kısmen saklı tutsa da- yeni dâhil olduğu dünyanın insanlarına ve dil alışkanlıklarına uyum sağlamak durumunda kalır: “Mevlânâ Anadolu’ya geldikten sonra, Türk halkı arasında duygu ve düşüncelerinin değiştiğini söyler. Bu değişikliği ‘kitaptan hayata geçme’ olarak ifade edebiliriz. İçine girdiği, kaynaşmalarla dolu yeni sosyal çevre, Mevlânâ’yı skolastiğin dar ve katı çemberinden kurtarmış, din üzerine yeniden düşündürmüştür (Kaplan 2005:97).” 1246 yılında tam anlamıyla hüküm-fermâ olan Moğol baskısı, 13. yüzyıl Anadolu’sunun sosyolojik ve psikolojik manada derin temasını oluşturur. Mevlânâ-yı Rûmî vefatına kadar yaklaşık olarak otuz yılını, bu zor zamanlarda geçirmiştir. İnsan doğası itibarıyla, en zor ve karanlık zamanlarda, ruhânî tavra, bâtinî söyleme daha açık bir hâlde gelebilmektedir. Çünkü, acziyet merkezinde düşünmeye başlayan ölümlü varlık; kulağını ötelere bilgisine açar, ölmez olanın (=Hüve’l-Bâkî) mutlak varlık alanına gözünü diker. Tam bu esnada bahsi geçen hissî vaka, her ne kadar insanların büyük bir kısmını derinden etkilese de, söz dünyasında bunu dile getirmek ancak kalem ehlinin taşıyabileceği bir alemdir. Aslında bu doğal ilişkiyi yani insanın kendi harman olduğu yerle renklenip biçimlenmesini, Mevlânâ’nın kıyafetlerinden dahi takip etmek mümkündür; zira etkileniş/hem-hâl olma baştan ayağa insanı saran bir hassasiyete sahiptir: “Konyadaki Selçuklu Köşkü süslemelerinden olan alçı relief ve duvar çinilerinde (...) son yıllarda bulunan Kubâd-âbâd Sarayı çinileri üzerinde, giydirilmiş insan resimleri vardır. Bu resimlerdeki tipler, birbirine çok yakın, ekseriya başta taç şeklinde bir külah, gövdede entari ve şalvar vardır (Önder 1955:80).” Demek ki Mevlânâ’nın kıyafeti bâtinî bir manaya değil; devriyle hemhâl olan yüzüne delâlet eder. Fakat Mevlânâ’nın tasavvufî düşüncesinin içeriği/şekli, kendi zamanının kıyafetlerine bürünmesinden biraz daha farklı bir zemine, sadece alışkanlıklara değil; icadın, sun’ etmenin doğasına da dayanır. O uzlaşmaz duran birkaç şeyi kendi düşünce sistematğinde birbirine ulamayı başardığından olsa gerek, okuyucu kitlesi kendi zamanını ve coğrafyasını aşabilmiştir. A. Yaşar Ocak, Mevlânâ’nın tasavvufî birikimini üç mektebin/ekolün, bir manada karması yahut bileşkesi olarak yorumlar: a) Necmüddîn-i Kübrâ’nın Sünnî bir tabana yaslanan ve bazı özellikleriyle zühd tarafı öne çıkan tasavvuf sistemi, b) Horasan Melâmetiyye’si izinde ilâhî aşkın, sekerâtın ve cezbenin öne çıktığı Kalenderâne tasavvuf, c) Muhyiddîn ibnü’l-Arabî’nin metafizik bir sistem hâline getirdiği Vahdet-i Vücûd Mektebi (Ocak 2011:202-5).

Karma bir yapıyı aks ettirmek, düz bir anlatı kurmaktan öte bazı kabiliyetlere mebnîdir. Şâir yahut müellif tarafından hissedilen şeyler, bazı zekâlarda nutka, vaaza dönüşürken bazı zekâlarda ise kıssaların, şiirin içerisinde eritilen ve estetik yönünü muhafaza eden nükte-âmîz ifadelerle dönüşebilir: “Bütün kuvvetini contemplation = temâşâyâ verdiği için, Mevlânâ’da ahlaktan ziyade estetik vasıf galip gelmektedir (Çelebi 1957:48).” Estetik vasfın galibiyeti, yalnızca söz

sanatları, nükte-âmîz ifadelerin yoğunluğu ve naîf bir söyleyişin öne çıkması olarak anlaşılmalıdır. Zira estetik ilmi dairesinde sıklıkla atıfta bulunulan *canlılık* ilkesi dikkate şâyândır. Bu ilke doğrultusunda sözde bir keskinlik, bir araya gelmesi düşünülemeyen kelimelerin yan yana dizilişi, deyim yerindeyse vahşi kelimelerin ehlileştirilmesi yahut zorlayıcı/sivri ifadelerle meseleyi tebâruz ettirmek vardır. Bu cümleden olarak estetiğin mihveri kabul edebileceğimiz güzellik (=ihsân) teması, insan doğasını birçok açıdan cezbeder ve yalnızca bir form düzgünlüğüne, parçaların uyumuna (=harmonie) bağlı olarak öne çıkmaz: Yetkinlik, temâşâyâ elverişlilik, canlılık (=vitalite) ve ulviyet de estetik standardı belirleyici etkenlerdir (Tunalı 2002:16). Örneğin *Dîvân-ı Kebîr*'deki kelime dizilimi hem canlılık hem de temâşâyâ elverişlilik yani okuyucunun tahayyülünü harekete geçirme noktasında güçlü bir örnek kabul edilebilir: “Kudüs’e benzeyen gönlünde domuz görürsen, bil ki Kudüs’ünü Firenk ele geçirmiştir (Celaledin 1992:252)” mealindeki beyit güzel olduğu kadar sarsıcı ve incitcidir. Başka bir açıdan Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî*'sinde yapılan yolculuk, insana bilmediği hikâyeleri öğrettiği gibi, derindeki mesajı yani kıssadaki hisseyi de peyderpey zerk eder. Bu bir bakıma kişinin entelektüel macerası olduğu kadar, kemâle doğru seyriyle de ilişkilidir. Bir mürşid olarak Hz. Pîr, kemâlât yolunda cehd ve gayret eden yolcuyu, vilâdet-i sâî (=ikinci doğum) için yetiştirir. Böylece ona tâbi olanın kemik yaşı ile yol yaşı arasındaki ayrımın hatları da belirgin hâle gelir (Cebecioğlu 2005:40).

Nükteli söylemek, bazen sert ve yıkıcı bir üslûpla kötünün/kötülüğün üstünü çizmek, naîf bir terennümle nakş etmek aynı Mevlânâ'nın tasavvufî ekolleri birleştirmesi gibi, *Mesnevî*'sinde bir arada durur. *Mesnevî*'de aks ettirilen gerçekliğin, hangi dil mantığı içerisinde kaleme alındığı da ayrı bir mesele olarak okuyucuyu karşılar. Dil Farsça'dır ve fakat mantık ve âheng Türkçe bir ruhtan beslenmek durumundadır. Zira bir Afgan Türk'ü olarak Türkçe düşünmenin ve Türklerden müteşekkil bir yerde ikâmetin karşılığı; yalnızca birkaç mülemmâ gazel ve bazı hikâyelerin arasına sıkıştırılmış bazı Türkçe kelimelerle sınırlı olmasa gerektir. Zaten Fars-Türk ilişkisinin bin yılı aşkın bir süreye yayıldığı malumdur. Daha da önemlisi Farsların, klasiklerini oluşturduğu bütün zaman aralığında Türklerin yönetimi altında olmaları gerçeği, atasözü ve deyimlerin kökeni hakkında bir kere daha düşünülmesi gerektiğini gösterir. Fars edebiyatının mühim temsilcilerinin büyük bir kısmı Türk kökenli (Nizâmî-i Gencevî, Hâkânî-i Şîrvânî, Sâib-i Tebrîzî, Ferruhî-i Sîstânî gibi) yahut Türk hanedanlıklarının yönetimi altında yaşamış (Firdevsî, Sa'dî ve Hâfız-ı Şîrâzî, Ferîdüddîn-i Attâr, Ömer Hayyâm gibi) şahsiyetlerdir. A. Kartal, ilk basamakta zikredilen Türk asıllı şairlerin şiir dilini şu şekilde yorumlar: “Türk gibi hissedip, algılayıp Fars gibi söyledikleri şiirlerine hem Türk kokusunu hem Türk nüvesini hem de Türk dilinin metrik hüviyetini yansıttıkları için Farsça'nın yanında ayrı bir ‘Türk Farsçası’ oluşturmuşlardır. Bu durum, özellikle Mevlâna ile Nizâmî-i Gencevî'nin Farsça şiirleri okunduğu zaman kendisini net bir şekilde hissettirmektedir (Kartal 2012:57).” Mevlânâ'nın şiirlerinde kullandığı Türkçe kelimeler, Türkçe-Farsça mülemmâ tabir edilen tarzda karma bir şekilde kaleme alınan gazellerdeki mısralar, onun dil meselesindeki tercihini göstermekle birlikte, Türkçe'ye olan

bakışını da belgeler. F. Uzluk, 1891’de basılan Rus Oryantalist C. Salemann’ın Mevlânâ’nın eserleri üzerinde yaptığı tetkiklere binaen yazdığı mühim eserine (Noch Einmal Die Seldschukischen Verse, St. Petersburg, 1891) atıfta bulunurken sözü Bahâüddîn Veled’in eserindeki Türkçe kelimelere getirir. Örneğin Bahâüddîn Veled’in “matbah” kelimesi yerine “aşlıg” kelimesini kullanmasına dikkat çeker (Uzluk 2017:75). Buradaki dikkatten anlaşılmalıdır ki Türkçe kelimelere ve söyleyişe olan yatkınlık, sadece Mevlânâ’da ve oğlu Sultan Veled’de değil; babası sultânü’l-ulemâ Bahâüddîn Veled’de dahi önümüze çıkabilmektedir.

Bu bağlamda darb-ı mesellerin/ atalar sözünün, deyimlerin toplumun dil mayasını yansıtan bir ruha sahip olduğu yadsınamaz bir gerçek olduğu tebarüz eder. Mesnevî’de dili gereği Farsça ifade edilen darb-ı mesellerin ve deyimlerin kaynağı noktasında kesin bir kıstas koymak oldukça zor dursa da, Alî Ekber Dihhudâ’nın *Emsâl ü Hikem* ve *Ferheng-i Fârsî* kitapları Farsça darb-ı meseller için önemli kaynaklardır. Çalışmamızdaki ilk hedefimiz, Mesnevî’deki Farsça darb-ı mesellerin ve ta’bîrlerin tercümeli bir listesini vermektir. İkinci ve tâlî aşamada ise -Bu sebeple başlığımızda “bakış” şeklinde bir ifade kullandık.- atasözleri ve deyimlerin Türk kültürü ve örfü dairesinde karşılıklarını hatırlatmaktan ibarettir. Burada anakronik bir sorun bizi karşılıyor: Modernde kullanımları devam eden atasözlerinin yahut deyimlerin karşılık olarak getirilmesi, kökenine dair bir kazı olmadığından tam bir delalet arz etmez. Çünkü kullanımda olan söz birikimi, “Mevlânâ’dan sonra mı yoksa önce mi kullanıldı?”, “Tercüme yoluyla Arap ya da Fars kültüründen mi taşındı?”, “Türk kültürünün öz kaynaklarıyla mı üretildi?” gibi soruların henüz tam bir cevabı yoktur. Dolayısıyla buradaki bulgular ve işaretler, Köktürk Yazıtları, Uygur Budist Edebiyatı, *Dîvânu Lügati’t-Türk* ve *Kutadgu Bilig*’in söz varlıklarını hesaba katarak yapılması gereken geniş ve derin araştırmanın ancak ilk basamağını teşkil edebilir. Yeri geldiğinde bazı atasözü ve deyimler için Ahmed Vefik Paşa’nın iki cilt olarak Matba’a-i Âmire’de basılan *Lehçe-i ‘Osmâni*’si, İbrâhîm Şinâsî’nin *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye*’si, *Bölge Ağzılarında Atasözleri ve Deyimler* kitabı, Antonie Galland’ın *Durûb-ı Emsâl-i Türki*’si ve Yusuf Azmun’un *Söz Kökümüz Öz Kökümüz* isimli eserlerine müracaat ettik. Bu raddede bir kaynakçayla, darb-ı mesellerin karşılıklarını bulmak mümkün olsa da, onların yaratıldığı kültüre ve milatlarına/kökenlerine dair bir mihenk koymak pek mümkün değildir. Yine de bazı düşünceler, darb-ı mesellere dair kök arayışında yol gösterebilir. Örneğin, Türk dilinin yazıtlardan bu tarafa geçen yazılı hikâyesinde; mecâzı seven, karşıtlıkları kullanan ve aliterasyonu çok tercih eden yapısı, ikilemeler yaparak istenen manayı karşılamak arzusu ve tercihi malumdur. Yahut Fars dilinin mübalağayı seven, şiirsel üslûbu da okuyucunun zihin dünyasında bir hükme neden olabilir. Çalışma boyunca aksettirdiğimiz kanaatlerimizin hiç değilse, darb-ı mesellerin kökenine dair ilmî bir merakı kapı aralayacağını ümit ediyoruz.

Esaslı meselemiz olarak gördüğümüz darb-ı mesellerin aktarımı/dökümü, ilgili beyitlerin aktarılması -ki bağlamda aldığı ek anlamlar da aynı anda gösterilmeye çalışılacaktır- noktasında, modern dönemin büyük şârihlerinden kabul edilen Kerîm Zemânî’nin 6+1 cilt olarak neşrettiği “*Şerh-i Câmi’-i Mesnevî*” eserinden

hareketle yapılacak, beyitlerin içeriği yine Zemânî'nin şerhte ifade ettiği hususları göz önünde bulundurmakla birlikte; son dönemin büyük Türk şârihlerinden Tâhirü'l-Mevlevî'nin 14 ciltten müteşekkil “*Şerh-i Mesnevî*”si ve Ahmed Avni Konuk’un yine 14 ciltlik “*Mesnevî-i Şerif Şerhi*”yle birlikte takip edilecektir. Kerîm Zemânî, esasında eserinin son cildini farklı konu başlıklarına, fihristlere, Mesnevî’de geçen âyet ve hadîs iktibâslarına, darb-ı mesellere, kelâm-ı kibârlara ayırmıştır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus; Zemânî’nin formüle ettiği/kalıba soktuğu darb-ı mesellerin/ta’bîrlerin bazıları birebir beyitlerde geçmez. Çünkü mezkûr darb-ı meseller/ta’bîrler, ilgili beyitler içerisinde bazen farklı sentaksta bazen de farklı kelimelerle kurulmuştur. Zemânî bu noktalarda, beyitten çıkan mana dairesinde ve Fars kültürünün dağarcığını hesaba katarak maddeler oluşturmuştur. Son olarak listeyi vermeden önce, darb-ı mesellerin ve deyimleri, kısmen de olsa bir tasnif altında hulâsa etmek faydalı olacaktır. Eserde tespit edilen atasözlerinin/deyimlerin muhtevası şu sacayağında değerlendirilebilir:

- 1. Tespit, Tahlîl, İkaz, Tenbîh, Nasihat ve Hikmet İçerikli Meseller/Deyimler:** Irmağı reyyân olmak, Kilimi siyaha dönmek, Leğeni damdan düşmek, Su ile yağ birbirine karışmaz, Denize tuğla koymak, Denenmiş denenmez, Viran köyden haraç istemek, Eşeğin ölümü kargaların düğünüdür, Sert demiri dövmek, Ayağını yorganına göre uzat, Gönülden gönüle yol vardır, Daldan dala uçmak, Sarı beniz sırları açık eder, Yılanın başına kuyruğu yaraşır, Madem bir yaran yok başındaki sargı neden, Köylünün selâmı tamahsız olmaz, Kese dikmek (=Bel bağlamak), Kilimin sudan kurtarmak, Buğday gösterip arpa satmak, Küpe kıymetli kulak ondan da, Küfür ve din metâi müşterisiz kalmaz, Nallar tersine çevrilmiş, Suya nakış yapmak.
- 2. İroni ve Nükte İçeren Meseller/Deyimler:** Havanda su dövmek, Eşeğe eli ermez palanını döver, Kirman’a kimyon götürmek, Çamura saplanan eşek gibi olmak, Gözünden sürmeyi çalmak, Yük inekte feryat arabada, Oluk/Merdiven üzerindeki deve misâli, Kişinin *filî* Hindistan yâdındadır, Zarlardan denk gelse herkes tavlacı olurdu, Mancınığın yoldaşı/hediyesi taş olur, Avucun içinde tüy bitmek.
- 3. İlke koyan Meseller/Deyimler:** Çakı kendi sapını yontmaz, Arayan bulur, Pire için yorgan yakılmaz, Kişi konuşmadıkça ayıbı gözükmek, Gencin aynada gördüğünü pir duvarda görür, Ev alma komşu al, Kanla kan yıkanmaz, Akıllıya tek söz yeter, El elden üstündür, Kedi rüyasında kuyruk görür, Deve rüyasında pembe dâne görür, Akıllı adama işaret yeter, Kuş tutmak sarı çakalın harcıdır, Eti yiyecek kuşun gagası eğri olur, Göz kulaktan yeğdir, Testi her zaman sudan sağlam/temiz dönmez, Yılan hazineyle gül dikenle mutluluk hüznle beraber gider, Can kulağını açan söz sahibini çoşturur, Tek elden ses çıkmaz.

B. Mesnevî’de Geçen Farsça Darb-ı Meseller ve Tabirler (Atasözleri ve Deyimler)

حاصل عمرم سه سخن پیش نیست

خام بدم پخته شدم سوختم

“Ömrümün hâsılı şu üç sözden fazlası değildir:

Ham idim, piştim, yandım!”

Usûl itibarıyla zikredilecek darb-ı meseller ve deyimsele ifadelerin önce Farsça asılları, ardından köşeli parantezle kalın/bold olarak transkribe edilmiş hâli, Zemânî’nin *Şerh-i Câmî ‘-i Mesnevî (6+1)* eserine bağılı kalınarak önce cilt sonra beyit numaraları verilmiştir. Cilt ve beyit numaraları verilen darb-ı meseller/ta’bîrler, bazen direkt bazen de bağlam içerisinde -yani beytin bütünü yahut üstbaşlıkla alakası dairesinde yorumlanarak- tercüme edilmiştir. Tercüme olunan ifade, okuyucunun kolaylıkla görebilmesi ve aslıyla kıyaslanabilmesi için, yine köşeli parantezle kalın/bold yazılmıştır:

1. **آب در جوی داشتن [Āb der-cūy dāšten], 6/4766; [Irmağın yatağı dolu/ Irmağı reyyân olmak]:** Meselin istilâhî manası, Zemânî tarafından “iyi bahtlılık, mutlu mesut olmak, bahtının kişiye yâr olması” şeklinde açıklanırken (Zemânî 1383a:1214); Dihhudâ, bu ifadeyi aynı zamanda parlaklık ve tazelik, bir manasıyla geniş/huzurlu zamanlar olarak tabir eder (1363a:6).
2. **آب در هاون سودن [Āb der-hāven sūden], 1/1100; [Havanda su dövmek]:** İlgili beyitte geçen “Naqş-ı âbest er vefâ ...” ifadesiyle, suya yapılan nakışta vefâ arayacak kişinin pişmanlıkla ellerini ısırarak başladığı yere döneceği, yani bir fayda kesbedemeyeceği bildirilir. Dihhudâ deyimi, “beyhûde konuşmak, boş konuşmak, boşuna iş yapmak (1984a:8)” şeklinde tercüme eder. Deyimin, Türk atalarsözü dairesinde kullanımı yaygın olup ilk elde benzeri olarak “Suya yazı yazılmaz.” zikredilebilir. Bu örnek ve diğer birçok örnekte görebileceğimiz bu husus, yani ortak his ve ifade kabiliyeti, deyimlerin kökenini araştırmaya ket vurabilecek bir yapı arz eder. Yine de bazı küçük işaretlerden yahut tartışmalı ifadelerden birtakım ilkeler devşirilebilir. Örneğin, “Havanda su dögmek/dövmek” meselini zikreden Ahmed Vefîk Paşa, “havan” kelimesinin kökeninin Farsça olduğunun altını çizer (Ahmed Vefîk Paşa 1293a:1199). Aynı bağlamda Yusuf Azmun, mühim eserinde “h” ile başlayan sözlerin Türk dilinden olamayacağına dikkat çeker: “Bu ses we onuñ süykeş warianty bolan /h/ خ sesi türkmençe sözleriñ başynda ýokdur. Türkmençe bolmadyk (başga dillerden alnan) sözleriñ başynda /h/ bolup biler. (2016:163)” Anlaşılan o ki mesellerin ve deyimlerin kökeniyle alâkadar filolojik bir yaklaşım kaçınılmazdır.
3. **خشت بر دریا زدن [Ĥişt ber-deryâ zeden], 1/1099; [Denize tuğla koymak]:** Boş ve faydasız iş yapmaya örnek teşkil eden bir ta’bîrdir. Deyim

muhtevası itibarıyla, “Suya yazılmaz.”, “Havanda su dövmek” ifadeleriyle ortak bir anlam alanından beslenir.

4. **أبی زیرکاه [Ābī zīr-i kāh], 6/1184; [Saman altında su var / Saman altından su yürütmek]:** Deyim, bir tavşanın arslana tuzak kurmasını hikâye eden beyitte geçer. Tâhirü'l-Mevlevî, bizâtihi arslanı aldatan tavşanın (=mağz-ı hîle) hile olarak anlaşılması gerektiğini belirtir (1967a:684). Aynı kullanım Türk dilinin belleğinde de mevcuttur. Dihhudâ'nın, Senâî ve Evhadüddîn-i Kirmânî gibi Türk asıllı şairlerden tanık getirmesi (1363a:11), sözün kaynağını Türkçe olabileceğini kısmen de olsa belgeler.
5. **آب و روغن بهم نیامیزد [Āb u rūḡan be-hem-niyāmized], 5/5; [Suyla yağ birbirine karışmaz.]:** Beytin bir bütün olarak anlamına bakıldığında, şahin lokmasınının, *kuyruk sallayan* denilen küçük bir kuşa göre olmadığı, öyleyse çarenin su ile yağı karıştırıp susmak olduğu ifade edilir. Gözden kaçırılmaması gereken husus, mezkûr meselin, beyit içerisinde olumlu hâliyle kullanılmış olmasıdır. Zemânî, beyitteki ifadeden hareketle meselin Fars dilindeki karşılığını getirir (1383a:19). Dihhudâ ise meseli yine başka bir meselle açıklar: “Āb u âteş cem' ne-mî şevad = Suyla ateş bir arada bulunmaz (1363a:14).” Konuk, meselin muradını; havsalası dar, kâsır bir idrake sahip olanların yanlış anlayıp hakaret etmelerinden sakınmak maksadıyla, manayı bazı lafızlar ve tabirler altına saklamak şeklinde açıklamıştır (2008a:21). Türk kültürü dairesinde “Sapla samanı birbirinden ayırmak lazım.” ifadesi bir karşılık olarak düşünülebilir.
6. **آزموده را آزمودن خطاست [Āzmūde-rā āzmūden ḥatā'st], 6/3471; [Denenmiş denemek hatadır.]:** Beyitte dünya, çürük bir cevize benzetilir. Bu manada onun sınanmaması, uzaktan gözleyerek yalnızca tehlikelerinden sakınılması gerektiği yönünde bir ikazda bulunulur. Zemânî şerhinde, meselin Arapça karşılığını da verir: “Men cerrebe'l-mücerrebe ḥallet bihi'n-nedāmetü” =Kim ki denenmiş tekrar denerse, başına gelecek olan şey pişmanlıktır” (1383a:898). Dihhudâ, aynı atasözünün biraz farklı olmakla birlikte iki versiyonunu daha zikreder: [Āzmūde-rā āzmūden peşimānī āred / Āzmūde-rā āzmūden ceħle'st = Denenmiş denemek pişmanlık getirir. / Denenmiş denemek cehalettir. (1363a:31-32).
7. **آسمان و ریسمان [Āsmān u rīsmān], 6/648; [Gök ve halat]:** Dihhudâ'nın işaret ettiği üzere deyimde, birbiriyle mütenâsip olmayan iki şey bir arada zikredilmiştir (34). Beyit siyak-sibak dâhilinde düşünülürse, ikisinin de adı Hasan olan fakat huyları birbirine zıt vezirlerden bahsedilmektedir. Dolayısıyla, kastolunan mana Avni Konuk'un işaret ettiği vechle, “isimlerin sûrette, lafızda beraber olması ma'nâları hakkında şüphe îrâs eder (2008b:226).”

8. آنچه در آینه بینی عیان/ پیر در خشت خام آن بیند [Ān-çi der-āyîne bîni ‘ıyân / Pîr ender-ħıšt-ı ħâm ân bîned], 2/167; [Gencin aynada gördüğünü, pîr tenekede görür.]: Dihhudâ beytin işaret ettiği mana çerperinde kalarak ve Senâî, Hâfız, Beyhakî’den tanık göstererek meseli şu şekilde kaydeder: “آنچه در آینه جوان بیند/ پیر در خشت خام آن بیند” [Gencin aynada gördüğünü, pîr kerpiç duvarda görür (Dihhudâ 49-50).] Zemânî, “ħıšt/خشت” kelimesine parlak demir levha, yani bir bakıma teneke anlamı verir. Elbetteki kıyas noktasını genç ve yaşlı şeklinde değil; insân-ı kâmil ve idraki kâsır kabul edilen avâm üzerine kurar (1383b:78). Tâhirü’l-Mevlevî, bir fıkraya gönderme yaparak câhil birinin on iki rakamını ayrı ayrı “bir – iki” diye okumasına nazîre olarak ârif bir kişinin “Sen bilirsin bir iki, biz biliriz on iki!” demesini hatırlatır (1967:62).
9. آهن سرد کوفتن [Āhen-i serd kûften], 3/3078; [Soğuk demiri dövmek]: Deyim, Türk atasözlerinden “Demir tavında dövülür.” “Ağaç yaşken eğilir.” ile zıt anlamlar taşır. Deyimin içeriğiyle ilgili, beyhûde yapılan işler ve uğraşlar için kullanıldığı ifade edilmiştir (Dihhudâ 74-75). Mezkûr beytin ikinci mısrasında başka bir deyim daha vardır: *Boş kafese üflemek*. Konuk, beyti bir bütün olarak şu şekilde şerh eder: “Bizim bu azgın münkirlere nasihat vermemiz, soğuk demiri döğmeğe ve aslâ içinde hava durmayan kafese üfürmeğe benzer. Ne zamana kadar biz böyle abesle iştiğâl edeceğiz (2006:183)?”
10. از ده ویران که ستاند خراج [Ez-dih- i vîrân ki sitând ħarâc], 5/1892; [Yıkık köyden haraç aldı.]: İlgili beyitte kısmen (از خراج امید بر ده شد خراب) zikredilen meselin, bütünü bağlamında anlam içeriği, “Filim Hindistan’ı gördü, haraçtan ümidi kes! Zira köy harap oldu!” meâlindedir. Zemânî, İsmail-i Ankaravî’den de faydalanarak filden murâdın Hz. Mevlânâ’nın rûhu olduğunu, Hindistân’dan murâdın ise âlem-i hakikat olduğunu beyan eder (1383c:520). Dolayısıyla hakikati gören bir ruh, artık viran köy mesabesindeki geçici bu âlemden imtinâ edecektir. Ondan alınacak bir şey de yoktur, çünkü ârif kişinin gözü öte âlemde, ukbâdadır. Dihhudâ bu meselin örneklerini, Nizâmî ve Baba Figânî’den getirir (131). Türk kültürü açısından “Viran değirmenin unu ne harcı ne?” meseli ve “Ölüden medet ummak” tabiri benzer manada kullanılmaktadır.
11. از شاخی به شاخی پریدن [Ez-şāḫī be- şāḫī perīden], 4/326; [Daldan dala uçmak]: Beyitte olumsuz biçimiyle geçen deyim -Gam ve keder külünün üstüne oturdu; zellesine bahâne bulmak için daldan dala sıçramadı (1967b:84), kişinin kendi eksikliği ve nâkışlığı sebebiyle bahaneler, yoktan yere sebepler üretmesi anlamında kullanılmıştır. Türk kültürü ve atalarsözü bağlamında düşünüldüğünde, “dal” kelimesinin zengin bir içeriği vardır (Ahmed Vefik Paşa 1293b:563); varyantın çok olduğu yerlerde şu mesele daha mühim hâle gelir: Bu deyim, Mevlânâ’nın Fars kültüründen aktardığı mı yoksa kendi coğrafyasında Türkçe düşünüp

Farsça yazmanın neticesi olarak mı buradadır? İşin bu kısmı bahsettiğimiz derinleşme çalışmasının, Türk dili ve Halk bilim uzmanları tarafından yapılmasıyla açığa çıkabilecektir.

12. **از ماست که بر ماست [Ez-māst ki ber-māst], 6/604; [Bizde olan şeylerin sebebi yine bizdendir.]:** Mesel, mısranın bütününde sentaks/dizilim açısından şu şekildedir: *Ān çī ber-mā mī resed ān hem zi-mā'st*. Zemânî, meseli beytin bütününe bağlı kalarak öncelikle maşukun/şâhın sırf vefadan ve doğruluktan oluştuğunu, âşık, müride gelen her türlü belânın sebebinin yine kendisi olduğu şeklinde şerh eder (520). Konuk ise beytin muradını şâh-ı hakîkîden vâsıl olan şeylerin, karşı tarafın yeteneği ve mertebesine göre olduğu şeklinde açıklar (2008b:208-9). Türk kültürü dairesinde “Kişi kendinden bilir işi” ve “Kişi kendin bilmek gibi irfân olmaz.” kullanımları zikredilebilir.
13. **از هر کسی کاری ساخته است [Ez-her kesî kârî sâhte est], 3/1618; [Herkes bir iş için yaratılmıştır, fitraten yatkın olduğu iş için hazır edilmiştir.]:** Mesel beyitte birkaç kelime farkla zikredilir: *Her kesî-râ behr-i kârî sâhtend*. Manası itibarıyla -birçok Mesnevî beytinde olduğu üzere-evrensel bir tematiğe sahiptir. Küllî bir kader anlayışı ve kişinin fitratında getirdiği birtakım özellikler, meyiller, kabiliyetler; onu, yapabileceği, bir manada yapmak için yaratıldığı şeye sevk eder (Dihhuda 1984b:131; Mevlânâ Celâleddîn Rûmî 2008c:420). Türk kültürü dairesinde “Herkesin dağına göre dumanı olur.”, “Herkesin yediği dişine göredir.” ve “Herkes kârının rengine boyanır.” zikredilebilir (Kurul 1969:135-36).
14. **اول همسایه بعد خانه [Evvel hem-sāye ba‘de hāne], 6/3009; [Önce komşu sonra ev!]:** Mesel, Dihhudâ’danın eserinde yer bulmamıştır. Bu sözün hem Arapça (=el-cār şümme’t-ṭarîk) hem de Türkçe karşılıklarını (Ev alma; komşu al!) bulmak ise mümkündür. Yine evrensel tematiğe sahip bir meseldir ve kökenine dair kazı yapmanın çok zor olduğu bir hüviyete sahiptir.
15. **بار بر گاو و ناله بر گردون [Bār ber-gāv u nāle ber-gerdūn], 2/495; [Yük inekte feryat arabada!]:** Mesel, beyit içerisinde bir kelime farkla geçer: Ber-gerdūn ḥanīn / Araba sızlamada. Konuk, meselin Türkçe’deki karşılığını şöyle verir: “Biz oynadık, parsayı başkası topladı (2005a:147).”
16. **بهر کیکی گلیم نتوان سوخت [Behr-i key(ü)kī gilīm ne-tüvān sūht], 1/2892; [Pire için, kilim/yorgan yakılmaz!]:** Beyit içerisinde yine küçük bir farkla geçen mesel Dihhudâ’nın eserinde yoktur; fakat Zemânî bu meselin benzerini getirir: “Bir tane namazsız için mescid yıkılmaz (1383d:846).” Kilim, çadır, yaygı kültürünün Türk örfündeki yeri ve kadîm geçmiş düşünülüğünde, bu meselin de deyim yerindeyse Türk Farsçası’yla ifade edilmiş olması ihtimal dâhilindedir.

17. پایترا به اندازه گلیمت دراز کن [Pāyet-rā be-endāze-i gilīmet dirāz kon], 2/360; [Ayağımı yorganına göre uzat!]: Beytin bağlamı içerisinde şöyle geçer: Ey Kelīmullâh! Sen bu devrin içindensin, hükmün buradadır. *Ayağımı çek zira bu kilim uzundur!* Beyitte Hz. Peygamber'in (a.s.) devrinin âhir zamana dek devam edeceği, oysa diğer peygamberlerin şeriatlerinin kendi zamanlarıyla sınırlı olduğu vurgulanmaktadır. Dihhudâ'nın eserinde mesel, maddede yazıldığı biçimde geçmektedir (498-499).
18. تا مرد سخن نگفته باشد/عیب و هنرش نهفته باشد [Tā merd sūhan ne-gofte bāşed / 'Ayb u hūnerēş nūhofte bāşed], 3/4763; [Kişi ağzını açıp konuşmadıkça / Ayıbı da hūneri de saklı kalır]: Mesel, beyit içerisinde farklı bir ibareyle geçer: "Tū çi dānī tā ne-nūşī kālīşān / Z'ānki pinhānest ber-tū ḥālīşān (Dihhudâ537)" Türk kültürü dairesinde düşünürsek, "Hayvanın alacası dışında; insanın alacası içinde!" ya da ters bir açıdan "Takke düştü, kel göründü!" karşılık olarak düşünülebilir.
19. تیر چون از کمان سست آید/از کجا بر هدف درست آید [Tīr çün ez-kemān-i süst āyed / Ez-kucâ ber-hedef-i dürüst āyed], 4/3406; [Ok, eğri yaydan çıkıp da nasıl doğru hedefe gitsin!]: Beyit içerisinde farklı kelime ve dizilimle geçen mesel, bizim kültürümüz dairesinde şu mesellerle karşılanabilir: "Eğri mastaradan doğru çizgi çıkmaz."
20. جوینده یابنده است [Cūyende yābende est], 1/1412; [Arayan bulur.]: Zemânî evrensel bir tematiğe sahip meselin aslının Arapça olduğunu belirtir: "Men talebe şey'en ve cedde vecede / Kim bir şeyi talep ederse, gerçekten de onu bulur." Türk kültürü dairesinde şu mesel de zikredilebilir: "Arayan Mevlâ'sını da bulur belâsını da (Şinâsî 1302: 19)!"
21. چاقو دسته خود را نبرد [Çākū deste-i ḥod-rā ne-bored], 1/3222; [Çakı, kendi sapını yontmaz.]: Dihhudâ bu meselin açıklamasını, beklendiği üzere dostlar ve yakınlar birbirlerine zarar vermez şeklinde yapar (1363b:605). Türk dili ve mantığı dairesinde düşünürsek meselin birebir karşılığı kullanılmaktadır: "Bıçak sapını kesmez (Kurul 61)."
22. مرگ خر بود سگ را عروسی [Merg-i ḥar boved seg-rā 'arūsī], 3/3313; [Eşeğin ölümü kargaların düğünüdür]: Meselin hem Türk hem de Fars toplulukları için ortak bir kullanımı olduğunu işaret eden Zemânî, aynı zamanda Arapçası'nı "Meşâ'ibü kavmin 'inde kavmin fevâ'idü (=Bir kavmin musibeti/felaketi, başka bir kavmin faydasına olur/olabilir)" da paylaşır (1383e:849). Antoine Galland, meselin başka bir varyantla Arapçası'nı verir: "Mevtü'l-ḥimāri 'ursü'l-kilāb / Eşeğin ölümü, köpeklerin düğünüdür (2020:114)."

23. خر در گل ماندن / خر بر یخ ماندن [Ḥar ber-yaḥ mānden / Ḥar der-gil mānden], 3/3200; [Buza saplanmış / Çamura batmış eşek misâli]: Mesnevî’de ilk örnekteki şekliyle birebir geçen deyim, beytin bütünü açısından şu bağlamda zikredilir: Bir Yahûdî için İncil okumak şeriatının bir gereği olmadığından, İncil’i anlaması eksik kalacak ve âdetâ *buza saplanmış eşek* misali âtil duruma düşecektir (1967c:834).
24. خون را با خون نمی شویند [Ḥūn-rā bā-ḡūn ne-mī şūyend], 3/4727; [Kanı, kan ile yıkamazlar / Kan, kan ile yıkanmaz.]: Beytin bütünü bağlamında bakıldığında, âşık olan kişiye müşâhede-i İlâhiyye’ye nasıl vâsıl olabileceği öğretilmekte, ayrıca ne hâl ne de kâl ilmiyle vuslata ulaşmasının imkânsız olduğu “muḥâlest ü muḥâl” denilerek bildirilmektedir. Dolayısıyla burada *kan ile kan yıkamanın* anlamı, beklendiği üzere mecâzî boyutlar kazanmıştır. Çıplak manada deyimın manası sarıhtır, şer şerle def olunmaz ve ber-teraf edilemez (Dihhudâ 723). Türk kültürü dairesinde “Kötüden iyi doğmaz.”, “Kötüden iyilik beklenmez”, “Kötülük bir kızıl gömlektir; ya yeninden ya yakasından çıkar.” atasözleri mezkûr mesele yakın anlamlar içerir (Ahmed Vefik Paşa 2005:175).
25. در خانه اگر کس است/یک حرف بس است [Der-ḡāne eger kes est / Yek ḡarf bes est], 3/2900; [Eğer evde (aklı başında) bir insan varsa, tek harf yeter söz için]: Beyit bağlamında mesel; Sebe kavminin peygamberlerine karşı nankör ve kibirli tavır göstermelerine binaen ve onların verdikleri nasihatları köyde dinleyecek bir kişi bile bulunmadığını ifade etmek için kullandıkları iğneleyici bir söz olarak önümüze çıkar. Yani kendisine meseli siper edinenler, küstahça tavır sergileyen kâfirlerdir. Peygamberlerine “Boşuna konuşuyorsun!” dercesine, mezkûr meseli dillerine dolarlar ve âkil kişilerin bir işaretle, küçücük bir sözle dahi meseleyi kavrayıp doğruyu bulabileceklerinden kinaye ederler. “Akıllı olana bir işaret yeter.” şeklinde Türk dilinde ifade edebileceğimiz sözün, diğer bir Farsça karşılığı şu şekilde verilir: Ān kes est ehl-i beşâret ki işâret dāned / Ehl-i beşâretten olana işaret yeter (Dihhudâ 784).
26. دست بالای دست بسیار است [Dest bālā-yı dest bisyārest], 3/967; [El, elden üstündür.]: Türk kültürü dairesinde geniş bir kullanım olan söz, ek olarak “Akıl, akıldan üstündür.” ifadesiyle de çeşitlendirilir. Dihhudâ bu meselin bir tekerleme kabilinden kullanımını kaydeder: *Dest bālā-yı dest bisyārest / Der-cihān pīl-i mest bisyārest (=El elden üstündür / Ālemde bundan en çok mutlu olan da fildir)*. Zira diğer hayvanlar bir araya gelse bile, file rakip olabilecek irilik ve kuvvette olamayacaklardır (805).
27. دستش به خر نمی رسد پالانش را می زند [Desteş be-ḡar ne-mī resed pālāneş-rā mī zened], 2/723; [Eli eşeğe ermez; ancak palanını döver]: Beytin bütünündeki mana şöyledir: Madem ki insan nazarı, akli ve *rûh-ı izâfînin* mahalli olmasıyla mahlûkât içerisinde üstün bir yer tutmuştur, cisim

seviyesindeki palanın değil; cân makamındaki eşeğin ardı sıra gitmelidir. Canlı olanı bırakıp cansıza meyletmek, akıllı insanların kârı değildir. Dolayısıyla kişi asıldan uzaklaşıp taallukâta dalarsa, eşeği süreceğine ancak yerini elinde tutup boşa dehleyip duracaktır (2005a:202-3).

28. **دل به دل راه دارد [Dil be-dil rāh dāred], 3/4390; [Gönülden gönüle yol vardır.]:** Evrensel bir tematiğe sahiptir. Dihhudâ'nın bu meseli izah etmek maksadıyla verdiği örneklerin neredeyse tamamı, aslı Türk olan şâirlerden iktibas edilmiştir. Dolayısıyla sözün kaynağının Türk örfü ve görgüsü olduğu fikri ağırlık kazanır. Diğer taraftan Şinâsî (420), sözün Arapça varyantını verir: el-Ḳalbü mine'l-ḳalbi sebîlâ.
29. **رنگ رخساره خبر می دهد از سر ضمیر [Reng-i ruḥsāre mî dehed ez-sırr-ı zamîr], 4/1773; Yüzün rengi/Sarı beniz, içindeki sırlardan haber verir/gizliyi açık eder.]:** Türk kültürü dairesinde “Dışı seni yakar içi beni!” şeklinde ifade ettiğimiz *ruhsal hâlete* de karşılık gelen bir meseldir. Dihhudâ, meselin Arapça karşılığını verir: ez-Zâhiru ‘unvānu’l-bâṭıl / Görünür olan, gizli olanın alâmetini taşır (874). Mesel, Türkçe'nin söz varlığında, daha çok ahlâki yapıyı işaret eden “Sîreti sûretinden belli!” ifadesiyle de karşılanabilir.
30. **زیره به کرمان بردن [Zîre be-Kirmân borden], 1/3195; [Kirmân'a kimyon götürmek]:** Kimyon baharatının en çok yetiştiği bölgelerden biri olan Kirmân'a nisbetle söylenen kinayeli bir kullanımdır. Bizim söz varlığımızda “Tereciye tere satılmaz, tarhuncuya tarhun” şeklinde karşılık bulmuştur (1293b:206). Dihhudâ (934-935), yine evrensel bir tematiğe sahip olan meselin, farklı kullanımlarına işaret eder. Bazı örnekleri şöyledir: *Hurmâ be-Basra, Kükürt be-Pârsâ, Pûlâd be-Hind, Katre be-'Ummân, Fûlful be-Hindûstân, 'Akîk be-Yemen, La 'l be-Bedeḥşân, Gül be-Bûstân, Kâse be-Çîn, Âb-gîne be-Haleb, Şekker be-Hûzistân, Dîbâ be-Rum, Zerre be-Hurşîd, Bizâ'at-i müzcât be-Hazret-i 'Azîz, Hikmet be-Yunan, Müşg be-Tübbet...*
31. **سرمار را همنشین جز دم مار نیست [Ser-i mār-râ hem-nişîn cüz düm-i mār nîst], 3/2768; [Yılanın başına kuyruğundan başkası yakışmaz / Yılanın başına kuyruğu yaraşır.]:** İlgili beytin bütünü bağlamında bakıldığında ifadenin, kendi yaptıklarına âşık olan, kendi yonttukları puta tapan zâhirperest insanları yermek maksadıyla dile getirildiği anlaşılıyor (Zemânî 1383e:696-97). Konuk, buradaki teşbihi şu şekilde izah eder: “Yılanlar çörekledikleri vakit başları kuyruklarına gelmek âdettir, ya'nî fenânın fenâyı bulması âdettir (2006:102).”
32. **سürمه از چشم دزدیدن [Sürme ez-çeşm düzdiden], 2/2380; [Gözden sürmeyi çalmak]:** Beyit bağlamında bakıldığında deyim, gözden Hak nûrunun ve dolayısıyla basîretin kaybedilmesi, şeytana kaptırılmasıyla ilişkilendirildiği görülür. Türk kültürü dairesinde düşünürsek, “Gözünden

sürmeyi çekmek”, “Gözden sürmeyi çalar.” ifadeleri, ortamın tehlikesine ve orada iş görenlerin ne derecede eli çabuk hırsızlar olduğunu ifade etmek için kullanılır (2005:147).

33. سرى را كه درد نمى كند دستمال نمى بندند [Serî-râ ki derd ne-mî koned dest-mâl ne-mî bendend], 1/978; **Başında kırık ya da yara yok madem, başını sargılama/bağlama!]:** İlgili beytin ilk mısrası merkezinde *başını bağlama* ifadesi, tembellik etmene, atâlete düşmene ne lüzum var, mealinde bir anlam taşır. Beytin ikinci mısrası manayı takviye eder: Atâlete düşmeden şöyle biraz çalış! Sa’yini, gayretini devam ettir, sonra da ömrün boyunca gül, neşvedâr ol! Zemânî ve Tâhirü’l-Mevlevî’nin şerhleri şu bağlamda birleşir: Başını sarıp sarmalayıp hiçbir hastalığın yokken dilenen sakat numarası yapan alçaklar gibi olacağına kendi gayretine dayan (1967d:972; 1383d:338)!” Konuk, farklı bir açıdan yaklaşarak başı sağlam iken onu bağlayan kişinin esasında dimağını durdurduğunu, aklını tatile soktuğunu ifade eder. Şârihe göre verilen mesaj, bu dünyada aklın başındayken çalış, öte dünyada gülesin, şeklindedir (2005a:202-3).
34. سلام روستایى بى طمع نیست [Selâm-ı rüstâyî bî-ṭama‘ nîst], 3/3359; **[Köylünün selâmı; tamahsız değildir/içten pazarlıklıdır.]** Kısmen de olsa “Şark kurnazlığı yapmak” kullanımı, mesele karşılık gelebilir.
35. سیاہ شدن گليم [Siyâh şoden-i gilîm], 1/2706; **[Kilimi siyaha dönmek]:** Türk kültürü açısından bahtı kara olmak, kör talihlilik kullanımıyla eş değer bir mana taşır. Dihhudâ tabirin izahını karabahtlılık (=tîre-baht) ve talihsizlik (=şekâvet) kelimeleriyle yapar (1363b:999).
36. سيلى نقد از عطاء نسيه به [Sîlî-i naqd ez-‘atâ’-i nisye bih], 6/2717; **[Peşin tokat, veresiye bağıştan iyidir.]:** Vaat edilenden ziyade, somut olarak elde olanın kıymetini ifade eden bir meseldir. Dihhudâ (1002), aynı minvalde meselin diğer bir varyantını ekler: “سيلي نقد بهتر از حلوای نسيه است.” Peşin tokat, veresiye helvadan iyidir.”
37. شتر بر ناودان [Şütr ber-nâvidân], 3/4539; **[Oluk üzerinde deve misâli]:** İronik bir içeriğe sahip olan deyim, insanın ayaklarını kaydırabilecek ve onu tehlikenin içine atacak durumlar için kullanılmaya müsaittir. Diğer taraftan ilk etapta garip ve anlaşılmasız duran hâller için de kullanılmaya müsaittir. Türk kültürü dairesinde “Dam üstünde it oturur.” sözüne kısmen karşılık gelebilir.
38. شتر بر نردبان [Şütr ber-nerdübân], 4/187; **[Merdiven üzerinde deve misâli]:** Deyim ile kastolunan mana, Konuk’un işaret ettiği üzere sebatın imkânsız olduğu, başarılması pek mümkün olmayan işler içindir (2006:567). Türk kültürü dairesinde “Bir koltuğa iki karpuz sığmaz.” ile kısmen de olsa kastolunan *adem-i sebât* ve imkânsızlık karşılanabilir.

39. گربه بیند دنبه اندر خواب خویش [Gorbe bīned donbe ender-ḥāb-ı ḥīṣ], 6/2428; [Kedi rüyasında kuyruk görür.]: Kastolunan mana, bir şeyi candan arzu ettiği hâlde elde edemeyenlerin, istedikleri şeylerle hemhâl olmaları sebebiyle onları rüyalarına, hayâllerine taşımaları üzerinedir. Kedinin gördüğü *kuyruk* ile yenebilen kuyruk yağı yahut benzeri sakatat artığı cinsinden gıdalar kastolunmuştur. Türk kültürü dairesinde, “Aç tavuk kendini darı ambarında sanır.”; yahut “Dervişin fikri neyse zikri de odur.” düşünülebilir. Zemânî (643), meselin aynı kastı taşıyan Fars kültüründeki başka bir varyantını verir: شتر در خواب بیند پنجه دانه [Şütr der-ḥāb bīned penbe dāne], Deve, rüyasında pembe dane (=pamuk çekirdeği/tohumu) görür].
40. شخص خردمند را اشارتی کفایت کند [Şahş-ı ḥiredmend-rā işāretī kifāyet koned], 4/406; [Akıllı adama işaret yeter.]: Mesnevî’de aynı manayı karşılayan diğer bir mesel de şudur: عاقل را اشارتی بس است / Āḳil-rā işāretī besest], 5/1982. Zemânî, bu sözün aslının Arapça olduğunu belirtir: “el-‘Āḳilu yekfihî’l-işāretü (1375:136)” Türk kültürü dairesinde hem deyimsel hem de atasözü noktasında karşılıkları vardır: “Leb demeden leblebiyi anlamak”, “Ârife tarîf gerekmez!”, “Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az!” ilk elde akla gelenlerdir.
41. شغالی که مرغ می گیرد بیخ کوشش زرداست [Şegālī ki morġ mī ġired bīḥ-ı kūṣiṣ zerdā’st], 1/2763; [Kuş tutan/tutabilen çakalın kulağının dibi sarıdır/sarı çakaldır. Kuş tutmak sarı çakalın harcıdır.]: Beytin bütününde meselle kastolunan mana, herkesin düzgün dinleyip doğru anlamaya *muktedir* olmamasıyla ya da ters bir açıdan bazı işler için bazı varlıkların uygun olmasıyla ilgilidir (Zemânî 1375:1309). Zemânî (813), beyitte birebir geçmeyen meselin, Farsça’daki karşılığını maddede görüldüğü üzere verir. Meselin manzûru, kendisini sarı çakal yeteneğinde olmadığı hâlde, öyleymiş gibi takdim edenlerin yalanlarının beyhûde olmasıyla alakalıdır. Türk kültüründe bir çok varyantını bulabileceğimiz “Harcın mı?” yahut “Harcı değil!” ifadeleri aynı mantığı işaret eder.
42. مرغی که انجیر می خورد نوکش کج است [Morġī ki incīr mī ḥored nūkeṣ kecest], 1/580; [İncir yiyen kuşun gagası eğridir.]: Mesel, kendisini olduğundan farklı gösteren birinin yalanını ortaya koymak için, yalancının kendi nefisinden elde edebileceğimiz delillere mebnî olarak ifade edilmiştir. Yani gagası eğri olmayan kuş, inciri yiyemez demektir. Buradaki gagası eğri kuşun kartal, şahin ya da doğan cinsi bir kuş olduğu göz önünde bulundurulduğunda, yenecek şeyin incir olması meselin manasına biraz gölge düşürmektedir. Zira incirin yenmesi kolay yemişlerden birisi olduğu malumdur. Mezkûr mesel üzerine tartışılan bazı forumlarda dikkat çekici yorumlar vardır. Örneğin bir forumda, “incir” kelimesi yerine, et manasına gelen “neçir” kelimesinin geçmesi gerektiği savunulur. Forumda, “neçir”

kelimesinin hâlâ bazı Fars bölgelerinde et manasında kullanılmaya devam edildiğini, ilgili sebeplerden ötürü sözün aslının [**Morgî ki neçir mî hored nûkeş kecest**] şeklinde düzeltilmesi gerektiği ifade edilir (Darb-ı mesel tartışması (2021, 3 Nisan) Erişim adresi: <https://www.delgarm.com/roots-of-persian-proverbs/158587>). Bu durum, sözün kendi sosyolojisine bağlılığını belgelediği gibi, galat-ı meşhûr kullanımların ezici üstünlüğünü de gösterir. Meselin Türk kültüründeki karşılığına bakacak olursak, Kaşgarlı Mahmûd'un kurucu eseri Dîvânu Lügati't-Türk'te tam olarak bu duyguya karşılık gelen bir söz vardır: [**Aşıç ayur tübüm altın, kamaç ayur men kayda men? = Tencere der: dibim altın, kepçe der ki: Ben neredeyim?** (Mahmud 1985:52)]. Daha geç dönemden ise "Biz senin Cemâziye'l-evvelini biliriz." zikredilebilir.

43. شنیدن کی بود مانند دیدن [**Şeniden key boved mânend-i dâiden**], 5/3905; [**İşitilmiş ne vakit görülmüşün dengi oldu? Duymak başka görmek başka!**]: Meselin geçtiği beyit, bir sonraki beyitle birlikte değerlendirildiğinde kastolunan manayı tam olarak izhâr ettirir: "Vasıf, akıl gözü için tasvîrdir. Sûreti, kulağın layığı değil; gözün lâyığı bil (2008c:535)!" Türk kültüründe birçok karşılığı bulunabilecek deyim için şu seçenekler düşünülebilir: "Göz terazi gönül batmandır.", "Gözümde mi inanacağım sana mı?", "Gözle gönül hile götürmez."
44. فیل کسی یاد هندوستان کردن [**Fîl-i kesî yâd-ı Hindûstân kerden**], 3/4199; [**Kişinin fili (=nefsânî arzuları) Hindistân (=dünya arzusu ve zevkleri) yâındadır**]: Fillerin rüyalarında vatanları olan Hindistan'ı gördükleri vakit, raydan çıkıp azgın hâle geldikleri rivayet olunur. Böylesi zamanlarda zapt edilemez hâle gelip sahiplerine, terbiyecilerine isyan eder, hiçbir emri uygulamazlarmış. Belâya sabr etmek sadedinde anlatılan bir hikâye içerisinde zikredilen fil-Hindistan ilişkisi, beyit içerisinde "Başımı dağla, yarala ki Hindistan'ı rüyamda görmeyeyim!" şeklindedir. Dolayısıyla beyit, filin yaralanması, dağlanması, nefsin körlenmesiyle birebir ilişkilidir. İnsan için nâ-münâsîp ve gayr-i ahlâkî arzular yani mecâzî manada kullanılan "Hindûstân" bu minvalde değerlendirilebilir (2006:477; 1967c:1089; 1383e:1073).
45. طاس اگر راست نشیند همه کس نراداست [**Tās eger rāst nişined heme kes nerrādest**], 4/2900; [**Eğer zarlar denk gelse herkes tavlacı olurdu.**]: Beyit bağlamında değerlendirdiğimizde; tavlacı/oyuncu tabir edilen ve boş işlerle meşgul kumarbaz tiplerin tevekkül etmesinin faydasızlığından dem vurulur. Zira tavlacı, zarın bir ahlâkı ve mantığı varmış gibi, boş ümitler ve hayâller içinde gezinir durur. Her defasında zarların denk gelmesi nasıl mümkün değilse; özellikle seyr ü sülûk yolunda kendi kafasına göre hareket etmek, mürşidi atlayarak iş yapmak da denk gelmeyen zarların başarısızlığına mahkûmdur (2007:815). Dervişlik, sofilik denen nesnenin, dışı değil içi bağlayan bir mesele olduğu malumdur. Denk getirilmez; ancak çalılışarak elde edilebilir. Türk kültürü dairesinde

değerlendirdiğimizde, Yûnus Emre'nin meşhur beyti, meselin yaptığı göndermeye manzûm bir tercüme kabilindedir: “Hırka-y-ıla tâc yol virmez fereciyle âlim olmaz (Timurtaş 1972:149).”

46. طشت از بام افتادن [Tâşt ez-bâm üftâden], 4/1675; [Leğen(i) damdan düşmek]: Deyimle kastolunan mana, gizli olan şeyin âşikâr hâle gelmesi, bilinir olması ve “şâyi olmaktan kinâye” şeklinde açıklanmıştır (2004:317). Farklı bir açı olarak Dihhudâ ve Zemânî leğenin damdan düşünce çıkardığı sesin kinâyesinden hareketle olsa gerek, “rezil rûsva olmak” anlamını da ekler (1363b:1069;1375:490). Türkçe bir deyim olarak “Çömlek patladı.” ilgili deyimle yakın anlamlar taşımaktadır. Çünkü çömlek patladığında hem çıkaracağı ses hem de içindekilerin açığa çıkması sebebiyle mezkûr deyimle kısmen örtüşmektedir.
47. کار از کار خیزد [Kâr ez-kâr hîzed], 1/76; [İş, işten meydana gelir.]: Zemânî, bu meselin Fars dünyasında çok meşhur ve râyiç olduğunu belirtir (1383d:82). Dihhudâ'nın eserinde “kâr = iş” kelimesiyle başlayan yüz kırka yakın mesel ve deyim oluşu bu tespiti güçlendirir niteliktedir (1363c:1171-83). Türk dili dairesinde “İş, işden doğar.” şeklinde neredeyse birebir karşılık olarak kullanılmaktadır. Galland da (127) sözün kaynağını Fars dili ve kültürü olarak kaydeder.
48. کاسه زن کوزه بخور [Kâse zen kûze be-ħor], 2/1591; [Kase vur, bardak ye!]: Mesel, bir kişiye kötü bir eylemde bulunulduğunda, karşılığın misliyle geleceğini bildirir. Zemânî, meselin Fars kültüründeki rayiç olan karşılığını [كلوخ انداز را پاداش سنگ است] **Kolûħ-endâz-râ pādâş sengest / Mancınığın yoldaşı/hediyesi taştır.** şeklinde verir. Konuk, meselinin beyne'n-nâs meşhur olduğunu, Türkçe'deki karşılığının ise “**Dümüne düm!**” şeklinde olduğunu belirtir (2005a:440).
49. کوزه همیشه از آب سالم و درست نیاید [Kûze hemîşe ez-âb sâlim ü dürüst ne-yâyed], 4/173; [Testi her zaman sudan sağlam/temiz dönmez.]: Beytin bütünü bağlamında aklın; bedenin/tenin vesveselerine ve vehimlerine karşı savunmasız olabileceği için daima doğruyu, sıhhatli bilgiyi tespit edemeyeceği ifade edilir. Dolayısıyla dışından sâlimmiş gibi duran şeylerin içi ve muhtevası kişiyi yanılgıya sürükleyebilir. Türk kültürü dairesinde, “Her sakallıyı deden zannetme!” yahut “Dışı seni yakar içi beni!” kullanımları karşılık olarak düşünülebilir.
50. کیسه دوختن [Kîse düħten], 4/180; [Kese dikmek]: Zemânî bu deyim Fars kültüründe çok fazla kullanıldığını ve istilâhî manada, birine bel yahut ümit bağlamak şeklinde anlaşılabilirliğini ifade eder (1375:356). Beyt bağlamında insanların genel bir zaafına dikkat çekilmiş ve herkesin şu ya da bu şekilde birilerine bel bağlayıp ümit içerisinde kendi ihtiyaçlarını gidermek derdinde olduğu; bütün insanlığın hâcetine karşılık verecek tek varlığın ise Cenâb-ı Hak'tan başkası olmadığı dile getirilmiştir.

51. گنج و مار و گل و خار و غم و شادی به هم اند. [Genc ü mār u gül ü hār u ğam u şādi be-hemend], 3/4010; [Yılanla hazine, gülle diken, mutlulukla gam birliktedir.]: Beytin ikinci mısrası darb-ı mesele açıklık getirir: “Yılana bir öpücük kondur ki hazineyi bulabilesin!” Türk kültürü dairesinde “Gülü seven dikenine katlanır.”, “Her nimetin bir külfeti vardır.”, “Gül çengelsiz muhabbet engelsiz olmaz.” ve “Gül dikensiz yâr ağyârsız olmaz.” karşılık getirilebilir.
52. گليم خود از آب بر آوردن. [Gilim-i ħod ez-āb ber-āverden], 4/2279; [Kilimini sudan çıkarmak]: Beytin bütünü bağlamında, kendi hataları yüzünden tuzağa düşen ahmak balığın, sağa sola çırpınarak kilimini, yani canını kurtarmaya çalışmasından bahsedilir. Kilim ısladıkça onu sudan çıkarmak nasıl zorsa, ahmaklığı sebebiyle kazdığı kuyuya düşenin kurtulması da bir o kadar zordur. Ahmak balığın beyhude çabasında da anlaşıldığı üzere, deyimim bir işten “paçayı kurtarmak” mealinde kullanıldığı ortaya çıkar. Dihhudâ farklı bir açılım yaparak deyimi, ayakta kalabilmek için hayatın gerekliliklerinin yerine getirilmesi şeklinde açıklar (1363c:1322).
53. گندم نمای جوفروش. [Gendom-nümāy cū-fürüş], 2/2932; [Buğday gösterip arpa satan] : Beyit bağlamında değerlendirdiğimizde, buğdayın tatlı tatlı yenmesini fırsat bilen hilekâr bir satıcının elindeki arpayı buğday gibi gösterip milleti aldatması konu edilir (1967e:883). Zemânî, Fars kültüründe bu deyimim çokça kullanıldığını ve zâhiren doğru bir iş yapıyor görünen kişiler ve gizli gizli kötülük hesabı yapan fesatçı karakterler için kullanıldığını belirtir. Aynı bağlamda şu deyimi de zikreder: “Erzen-nümā ve riğ-peymā (=Darı gösterip kum/toz satan) (1383b:718)” Türk kültüründe çokça kullanılan “Göz boyamak” deyimi, aynı manaya delalet edebilir.
54. گوشواره عزیز است گوش عزیزتر. [Güşvāre ‘azīzest güş ‘azīzter], 6/791; [Küpe kıymetliyse de kulak ondan kıymetlidir.]: Beyitte, Kerbelâ hadisesine ve İmâm Hüseyin’e vurgu vardır. İmâm Hüseyin’e reva görülen zulmün, hiçbir müminin kalbinde ehemmiyetsiz bir şey olarak değerlendirilemeyeceği, bu gussanın, kederin müminlerin katında geçiştirilemeyeceği ifade edildikten sonra ikinci mısrada, “Küpenin aşkı, kulağın aşkı ve kıymeti kadardır.” denmiştir (2008b:274). Zemânî, tedâî yoluyla mezkûr meseli zikrederken beytin şerhini şu şekilde yapar: “İnsan küpeyi sever kezâ kulağı da. Burada ‘güş’ ile kinâye edilen Hz. Muhammed (a.s.); ‘güşvāre’ ile kinâye edilen ise Hz. Hüseyin’dir. Kim Hz. Peygamber’i seviyorsa aynı şekilde Hz. Hüseyin’i de sevmek durumundadır. Şu sebepten ki Hz. Hüseyin, onun torunu, kıymetlisi, ciğerpâresidir (1383a:246).”

55. **متاع کفر و دین بی مشتری نیست/ گروهی این گروهی آن پسندند** [Metā'-ı küfr ü dīn bī-müşterī nīst], 4/1633; [Küfür ve din malı, müşterisiz kalmaz.]: Dihhudâ meseli, bir grup dini diğer bir grup ise küfrü beğenir; nihayetinde müşterisiz kalmak bahis değildir, şeklinde açıklar (1363c:1398). Aynı minvalde düşünürsek, Türk kültürü ve hafızası dairesinde “Kör satıcının kör alıcısı vardır.”, “Bitli baklanın da kör alıcısı olur.” atasözleri, bu mesele karşılıklı gelebilir.

56. **مستمع صاحب سخن را بر سرکار آورد** [Müstemi' şāhib-sūhan-rā ber-ser-i kār āverd], 1/2379; [Can kulağıyla dinleyen, söz sahibini işin başına getirir, onu teşvik eder.]: Mesel, beyit bağlamında daha açık hâlde geliyor: “Dinleyen teşne ve tâlib olduğu vakit, vâiz ölü bile olsa söyleyici olur (2005b:136).” Bu söz dairesinde, Türk asıllı şâir Sâib-i Tebrîzî'nin *müfredi* çokça misâl getirilmiştir:

مستمع صاحب سخن را بر سرکار آورد

غنچه خاموش بلبل را به گفتار آورد

[Dinleyici söz sahibini işin başına getirdi

Dilsiz bir gonca bülbülü aşka getirdi/söyletti]

57. **موی بر کف دست بر آمدن** [Mūy ber-kef-i dest ber-āmeden], 3/1483; [Avucun içinde tüy bitmek]: Zemânî bu deyim, ilgili beytin ikinci mısrasından hareketle bildirir ki ona bu tespiti ihsas ettiren ifade “O adam ki boş zenbilde peynir arar.”dır. Boş zenbilde peynir aramanın manasızlığı bağlamında, *emr-i muhâl* tabir edilen imkânsız işler için bahsi geçen deyim kullanıldığını belirtir (1383e:377). Türk kültürü dairesinde, “Sinekten yağ çıkarmak”, “Göle maya çalmak”, “Suyu dövmekle yağ çıkmaz.” zikredilebilir.

58. **نعل واژگون زدن / نعلهای باز گون است** [Na'lhā-yı bāz gūnest / Na'l-i vājgūn zeden], 1/2481; [Nallar tersine çevirmek / Nallar tersten çakılmış.]: Tâhirü'l-Mevlevî, nalları tersine çakmanın, önünü arkasına getirmenin, eski zamanlarda askerlerin kullandığı bir harp hilesi olduğunu, böylece düşmanı ters yöne sevk ettiklerini ifade eder (1967f:1186).

59. **نقش بر آب زدن** [Naqş ber-âb zeden], 4/1094; [Suya nakış yapmak]: Beyit bağlamında, müstemi' olan yani Hz. Mevlânâ söylerken onu dinleyip yazan kişi uyuyunca -burada Hüsameddîn-i Çelebî'den kinâyedir-, kendisine “Ey hatîb!” ifadesiyle seslenir. Ardından kelâmın kısa kesilmesinin lüzumu, suyun üzerine nakşın da az yapılması gerektiğini, bir manada kendi nefsine salık verir. Zemânî, maddede zikredilen sözün anlam içeriğini “[Bu söz] faydasız ilimden ve boşa yapılan işten kinayedir.” şeklinde açıklar (1375:331). Türk kültürü dairesinde, “Suya yazı yazılmaz.” ifadesiyle aynı manayı taşıyan bir deyimdir.

60. یک دست صدا ندارد [Yek dest şadā ne-dāred], 3/4397; [Tek el ses vermez.]: Türk kültürü dairesinde karşılığı olan bir meseldir: “Bir elin sesi var, iki elin sesi var.” Dihhudâ meselin Arapça’daki karşılığını şu şekilde aktarır: “Leysel-d-devlū illā bi’r-rişā’ = İpsiz kova işe yaramaz (1363d:2042).”

SONUÇ

Mevlânâ’nın ölümsüz eseri *Mesnevî-i Ma’nevî* dairesinde yaptığımız okumalar, şârih Zemânî’nin ortaya koyduğu liste ve darb-ı meseller/ta’bîrlerle kurduğu ilgiler neticesinde ortaya çıkan tespit ve kanaatlerimiz şunlardan ibarettir:

1. Coğrafya ve muhit bir kader olarak insanı sardığında, kendi değişimlerine onu da ortak eder. Bir kültür coğrafyasının içerisinde her kim kalem oynattırsa oynatsın -eski bir takım söyleyiş ve düşünüş özelliklerini kısmen saklı tutsa da- yeni dâhil olduğu dünyanın insanlarına ve dil alışkanlıklarına uyum sağlamak durumunda kalır. Darb-ı meseller ve ta’bîrlerin de böylesi bir kaderî vechesi vardır.
2. Mevlânâ’nın yazım tekniği, estetik ilmi dairesinde sıklıkla atıfta bulunulan *canlılık* ilkesiyle örtüşmektedir. Bu ilke doğrultusunda sözde bir keskinlik, bir araya gelmesi düşünülemeyen kelimeleri yan yana dizerek meseleyi tebâruz ettirmek tekniği söz konusudur. Hikmetli söyleyiş ve nükte-âmîz ifadelerin kökenini, biraz da burada aramak icap eder.
3. Darb-ı mesellerin/Atasözlerinin ve ta’bîrlerin/deyimlerin genel itibarla farklı dillerdeki karşılıklarının bulunabilmesi, hikmetli söz söylemenin daha da önemlisi hikmeti aramanın evrensel bir hareket biçimi olduğunu bir defa daha belgeler.
4. Mesnevî’de dili gereği Farsça ifade edilen darb-ı mesellerin ve deyimlerin kaynağı noktasında kesin bir kıstas koymak oldukça zordur. Bu noktada ilk hedefimiz, *Mesnevî*’deki Farsça darb-ı mesellerin ve ta’bîrlerin tercümeli bir listesini vermektir. İkinci ve tâlî aşamada ise -bu sebeple başlığımızda “bakış” şeklinde bir ifade kullandık- atasözleri ve deyimlerin Türk kültürü ve örfü dairesinde karşılıklarını aramaktan ibarettir.
5. Çalışma boyunca yirmi tanesi deyim kırk tanesi darb-ı mesel olmak üzere, altmış adet ifade listelenmiş, transkripsiyonu, tercümesi ve Türk kültüründeki karşılıkları verilmeye çalışılmıştır.
6. Maddeler hâlinde verilen darb-ı meseller ve ta’bîrlerin muhtevası şu sac ayağında birleştirilmiştir: **a)** Tespit, Tahlîl, İkaz, Tenbîh, Nasihat ve Hikmet İçerikli Meseller/Deyimler **b)** İroni ve Nükte İçeren Meseller/Deyimler **c)** İlke koyan Meseller/Deyimler.

KAYNAKÇA

Ahmed Vefik Paşa. 1293b. *Lehçe-i ‘Osmânî*. C. 1. İstanbul: Cem‘iyyet-i Tadrîsiyye-i ‘Osmâniyye.

Ahmed Vefik Paşa. 1293a. *Lehçe-i ‘Osmânî*. C. 2. İstanbul: Cem‘iyyet-i Tadrîsiyye-i ‘Osmâniyye.

Ahmed Vefik Paşa. 2005. *Atalar sözü = Müntehabât-ı durûb-ı emsâl*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.

AYAN, Hüseyin. 2007. “Mevlânâ’nın Varlık Anlayışı”. Ss. 71-80 içinde *Uluslararası Mevlâna ve Mevlevîlik Sempozyum Bildirileri -I- (26-28 Ekim 2007)*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basımevi.

AZMUN, Ýusup. 2016. *Söz Kökümüz Öz Kökümüz (Dürlü dillere deðişli sözleriň özara semantiki gatnaşygy boýunça derňewler)*. Stokgolm: Gün neşirýaty.

CEBECİOĞLU, Ethem. 2005. “Psiko-Tarih Açısından Farklı Rûhî Tekâmül Mertebelerinin Mevlânâ’nın Anlaşılmasındaki Rolü -Metodolojik Bir Yaklaşım-”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (Mevlânâ Özel Sayısı)* 6(14):29-54.

CELALEDDİN, Mevlana. 1992. *Divan-ı kebir*. C. 5. Ankara : Kültür Bakanlığı.

ÇELEBİ, Asaf Halet. 1957. *Mevlana ve Mevlevilik*. İstanbul : Turgut Atasoy Ve Ortakları Matbaacılık.

ÇELEBİOĞLU, Âmil. 1989. “Anadolu’nun Türkleşmesinde Mevlânâ’nın Rolü”. *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi* 5(5):223-48.

ÇUBUKÇU, İbrahim Ağâh. 1984. “Mevlana ve Felsefesi”. *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 15(15):97-118.

DİHHUDÂ, Ali Ekber. 1363a. *Emşâl ü Hikem*. C. 1. Tahrân: Çâp-hâne-i Sipih.

DİHHUDÂ, Ali Ekber. 1363b. *Emşâl ü Hikem*. C. 2. Tahrân: Çâp-hâne-i Sipih.

DİHHUDÂ, Ali Ekber. 1363c. *Emşâl ü Hikem*. C. 3. Tahrân: Çâp-hâne-i Sipih.

DİHHUDÂ, Ali Ekber. 1363d. *Emşâl ü Hikem*. C. 4. Tahrân: Çâp-hâne-i Sipih.

EFLAKİ, Arifi Ahmed. 1995. *Ariflerin menkıbeleri*. Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı.

İbrâhîm Şinâsî. 1302. *Durûb-ı Emşâl-i ‘Osmâniyye*. İstanbul: Matba‘a-i Ebu’z-Ziyâ.

GALLAND, Antoine. 2020. *Durûb-ı Emşâl-i Türkî*. Ankara: Nobel Yayınları.

KAPLAN, Mehmet. 2005. “Mevlânâ’nın Türk ve Dünya Kültürü Bakımından Taşdığı Mânâ”. Ss. 93-104 içinde. Konya: Damla Ofset.

KARTAL, Ahmet. 2012. “İslami Türk Edebiyatına Tesiri Bakımından Mevlana Celâleddin-i Rûmî”. *İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu* 55-96.

Kaşgarlı Mahmud. 1985. *Divanu lugati’t-Türk tercemesi*. Ankara : Türk Dil Kurumu.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. 2004. *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. C. 1. İstanbul: Kitabevi.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. 2005b. *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. C. 2. İstanbul: Kitabevi.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. 2005a. *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. C. 3. İstanbul: Kitabevi.

- Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. 2006. *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. C. 6. İstanbul: Kitabevi.
- Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. 2007. *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. C. 8. İstanbul: Kitabevi.
- Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. 2008a. *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. C. 9. İstanbul: Kitabevi.
- Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. 2008c. *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. C. 10. İstanbul: Kitabevi.
- Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. 2008b. *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. C. 11. İstanbul: Kitabevi.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. 1967d. *Mesnevi Şerhi*. C. 2. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. 1967a. *Mesnevi Şerhi*. C. 3. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. 1967f. *Mesnevi Şerhi*. C. 4. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. 1967. *Mesnevi Şerhi*. C. 6. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. 1967e. *Mesnevi Şerhi*. C. 8. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. 1967c. *Mesnevi Şerhi*. C. 11. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. 1967b. *Mesnevi Şerhi*. C. 12. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- OCAK, Ahmet Yaşar. 2011. *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın ayak izleri: Selçuklu dönemi : makaleler-incelemeler*. İstanbul : Kitap Yayınevi.
- ÖNDER, Mehmet. 1955. "Mevlânâ'nın Giyim Şekli ve Elbiseleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4(3-4):79-83.
- ÖRS, Derya. 2005. "Mevlânâ ve Kur'ân". içinde *Mevlânâ'nın Düşünce Dünyasından*. Konya: Damla Ofset.
- TDK. 1969. *Bölge ağızlarında atasözleri ve deyimler*. Ankara : Türk Dil Kurumu.
- TİMURTAŞ, Faruk K. 1972. *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- TUNALI, İsmail. 2002. *Estetik*. 2. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- UZLUK, Feridun Nafiz. 2017. *Feridun Nafiz Uzluk: toplu makaleler: Mevlana, Mevlevilik ve Türk dili*. Ankara : Türk Tarih Kurumu.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil. 1944. *Türkiye tarihi Selçuklular devri : Anadolunun fethi*. İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- ZEMÂNÎ, Kerîm. 1383d. *Şerh-i cami-i Mesnevi-i Ma'nevi*. C. 1. c. (1140 s.). Tahran : İntişarat-ı İttılaât.

ZEMÂNÎ, Kerîm. 1383b. *Şerh-i cami-i Mesnevi-i Ma'nevi*. C. 2. c. (940 s.).
Tahran : İntişarat-ı Ittilaât.

ZEMÂNÎ, Kerîm. 1383e. *Şerh-i cami-i Mesnevi-i Ma'nevi*. C. 3. c. (1232 s.).
Tahran : İntişarat-ı Ittilaât.

ZEMÂNÎ, Kerîm. 1375. *Şerh-i cami-i Mesnevi-i Ma'nevi*. C. 4. c. (1091 s.).
Tahran : İntişarat-ı Ittilaât.

ZEMÂNÎ, Kerîm. 1383c. *Şerh-i cami-i Mesnevi-i Ma'nevi*. C. 5. c. (1156 s.).
Tahran : İntişarat-ı Ittilaât.

ZEMÂNÎ, Kerîm. 1383a. *Şerh-i cami-i Mesnevi-i Ma'nevi*. C. 6. c. (1242 s.).
Tahran : İntişarat-ı Ittilaât.

BİTKİ ADLARINDA ÇOK ANLAMLILIK

Yasemin YILDIZ*

ÖZET

Bir göstergenin birden fazla anlam taşıması durumu çok anlamlılık ile ifade edilir. Çok anlamlılık konusu, bir dilin ne kadar eski ve köklü olduğunu ortaya koyar. Bununla birlikte o dilin söz varlığı açısından ne kadar zengin bir dil olduğunu da gösterir. Bir sözcüğün, çok anlamlı bir sözcük olabilmesi için hem geniş bir alanda kullanılması hem de uzun bir süre varlığını sürdürmesi gerekir. Bu sayede sözcük, çeşitli anlam olayları geçirip yeni anlamlar kazanabilir. Çok anlamlılığı farklı yönleriyle birlikte ele alan araştırmacılardan bazıları, çok anlamlılığın dilde tutumluluğa sebep olduğuna vurgu yapmıştır. Bazıları ise, çok anlamlılığın anlam bulanıklığına yol açan bir tarafı bulunduğunu ve ancak bağlamla birlikte değerlendirildiğinde bu sorunun ortadan kalkabileceğini savunmuşlardır. Bu görüşlerden de anlaşılacağı gibi çok anlamlılık konusu üzerinde hala tartışılan konulardan biridir. Soyut bir kavram olan ve üzerinde çalışan her araştırmacının kendi tanımını yaptığı “anlam” kavramı ile sıkı sıkıya bağlı olması konuyla ilgili net bir çizginin çizilememesinin en büyük nedenidir.

Çok anlamlılık konusu bitki adları açısından ele alındığında, çevresel etmenlerin ve ağız özelliklerinin fazlaca etkili olduğu görülür. Bunlara ilave olarak tıpkı adlandırmalarda olduğu gibi anlamlandırmalarda da benzetmelerin ve aktarmaların rolü büyüktür. Çünkü ad ve anlam arasında oldukça sıkı bir ilişki söz konusudur. Birtakım ortaklıklara dayanılarak oluşturulan adlar ve anlamlar çoğu zaman dilin zenginleşmesine katkı sağlasa da bazen karışıklıkların oluşmasına da zemin hazırlamaktadır. Özellikle bitki adları konusunda bu karışıklıklar oldukça fazladır. Cümle açısından bakıldığında bağlamla birlikte netleşen anlam bulanıklığı, kelime açısından değerlendirildiğinde kimi zaman anlamı netleştirmekte yetersiz kalmaktadır. Tek bir adım birden çok bitkiyi karşıladığı durumlar, doğru tasniflerin yapılabilmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla ortaya çıkan hem çok anlamlılık hem de çok adlılık bir dil zenginliği olarak görülebileceği gibi bazı belirsizlikleri de beraberinde getirebilmektedir. Çalışmamızda bu belirsizlikleri az da olsa giderebilme adına çeşitli kaynaklardan taranan çok anlamlı bitki adları listesine yer vereceğiz. Listeyle birlikte çok anlamlılık konusunda çeşitli bilgiler aktararak aslında dilin söz varlığının zenginliğini vurgulamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Ad, Anlam, Anlam bilimi, Çok anlamlılık, Bitki adları.

POLYSEMY IN PLANT NAMES

ABSTRACT

The situation in which an sign has more than one meaning is expressed with polysemy. The concept of polysemy reveals how old and deep-rooted a language is . However, it also shows how rich the language is in terms of vocabulary . In order for a word to be a multi meaningful word, it must be used both, in a wide area and continue it's existence for a long time. In this way, the word can undergo various meaning events and gain new meanings. Some of the researchers, who dealt with polysemy from it's different aspects, emphasized that polysemy causes thrift in language. Others have argued that polysemy has a side that causes ambiguity and that this problem can only be eliminated by evaluating it together with it's context. As can be seen from these views, it is one of the issues that is still discussed on the subject of polysemy. The fact that it is strictly bound with the concept of "meaning", which is an abstract concept and which

---

* Dr., e posta: yasemin89yildiz@gmail.com ORCID: 0000-0003-3999-2142

Gönderim Tarihi: 25 Mart 2021

Kabul Tarihi: 8 Nisan 2021

each researcher has defined himself, is the main reason why a clear line on the subject cannot be drawn.

When the topic of polysemy is considered in terms of plant names, it is shown that environmental factors and dialects are very effective. In addition to these, the role of metaphors and transfers has a great role in interpretations, just like in nomenclature because there is a very close relationship between name and meaning. Although the names and meanings created on the basis of certain partnerships often contribute to the enrichment of the language, they sometimes pave the way for confusion. The confusion is especially shown about the plant names. When viewed in terms of sentences, the ambiguity, which becomes clear with the context, sometimes falls short of clarifying the meaning when evaluated in terms of words. Situations where a single name corresponds to more than one plant makes it difficult to make correct classifications. Therefore, the resulting language can be seen as both a polysemy and multi-named language richness, as well as bringing along some uncertainties. In our study, we will include a list of very meaningful plant names scanned from various sources in order to eliminate these ambiguities, even if a little. We will try to emphasize the richness of the vocabulary of the language by conveying various information about polysemy with the list.

Keywords: Name, Meaning, Semantics, Polysemy, Plant Names.

GİRİŞ

Bir kelimenin birden çok anlamı barındırması durumuna çok anlamlılık denir. Çok anlamlı kelimelerin fazlalığı, o dilin zenginliğinin bir göstergesidir. Bir kavrama karşılık gelen bir gösterge, çeşitli anlam olaylarıyla ve kavramın kullanım sıklığının da artmasıyla birlikte yeni kavramlarla da anılmaya başlar. Böylelikle de o gösterge birden fazla anlama sahip olup, çok anlamlı bir gösterge haline gelir. Çok anlamlılığa etki eden pek çok faktör vardır. Bunların başında benzetmeler ve aktarmalar yer alır. Çok anlamlılığa etki eden en önemli üçüncü öge olarak da argo sayılabilir. Hatta argonun, benzetme ve aktarmalar üzerinde de etkisi oldukça fazladır. Terim niteliği gösteren kavramlar ise çok anlamlılığın nadir görüldüğü kavram alanlarından biridir.

Çok anlamlılık konusuna değinen R. Filizok (2001: 132-133) çok anlamlılığın üç grupta incelemektedir:

- a) *“Temel anlamlardan elde edilen çok anlamlılık.*
- b) *Bir temel anlamla bir yahut birçok yan anlamın bir araya gelmesiyle ortaya çıkan çok anlamlılık.*
- c) *Üslûp sapmalarından doğan çok anlamlılık.” (Erol, 2018: 53).*

“Daha İ.Ö. V. yüzyılda Yunan düşünürü Demokritos'un değindiği (bkz. Kronasser, 1952: 2) çok anlamlılık konusu günümüze kadar pek çok dilci tarafından ele alınmış, bu olayı dilin temel niteliklerinden biri olarak görenler olmuştur. Başta insandan doğaya aktarma eğilimi olmak üzere çeşitli aktarmalarla sözcüklerin yeni yeni anlamlar kazanmaları her dilin sözvarlığını belli sınırlar içinde tutmuş, daha az göstergeyle pek çok kavramın dile getirilmesi kimi bilginlerce dilde tutumluluğun bir belirtisi olarak görülmüştür.” (Aksan, 2006: 71).

Çok anlamlılık konusuyla ilgili olarak değinilmesi gereken bir diğer konu da bazı dilcilerin, çok anlamlılığın bir anlam bulanıklığına yol açtığını ifade etmesi

konusudur. Ses açısından birbiriyle aynı ya da benzer olan eş sesli-eş adlı sözcüklerin olması durumunun, çok anlamlılıkla karıştığını ifade eden bazı dil bilimciler olmuştur. Aslında bu iki kavram arasındaki ayrım rahat bir şekilde anlaşılabilir. Çok anlamlı bir sözcük, temel anlamıyla bağlantılı yeni anlamlar kazanırken, eş adlılıkta anlam açısından bir ilgisi olmayan, kimi zaman rastlantı sonucu, kimi zaman da yabancı bir dilden alınan unsurlara bağlı bir şekilde kazanılan bir anlam söz konusudur. Anlam bulanıklığının bağlamla ortadan kalkabileceğini vurgulayan Aksan ise, durumu şu ifadelerle açıklamıştır: “*Buna Türkçeden bir örnek verelim: "Çaya gittiler." gibi bir tümcede geçen Çince kökenli çay göstergesi hem bir bitkiyi, hem bu bitkinin kurutulmuş biçimini, hem bununla yapılan bir içeceği, hem de çay içilerek yapılan bir eğlenceyi, toplantıyı anlatır. Öte yandan Türkçede bunun eş adlısı olan ve ırmaktan küçük akarsuyu gösteren çay göstergesi de vardır. "Çaya gittiler." tümcesi yalnız başına alınırsa elbette bir anlam bulanıklığı söz konusu olabilir. Ancak içinde geçtiği metin ve bağlama, konuya bakılınca kavram kolayca aydınlanır; bir anlaşılma zorluğu kalmaz.*” (Aksan, 2006: 72). Eş adlılık ile çok anlamlılık arasındaki fark, sözlüklerin düzenlenmesinde de oldukça etkili bir şekilde görülür. Sözlüklerde, çok anlamlı sözcükler bir madde altında verilirken, eş adlı olan sözcükler, ayrı ayrı başlıklarda yer alır.

Türkçenin en eski yazılı kaynaklarından başlayarak günümüze kadar ortaya çıkarılan eserler incelendiğinde bir kelimenin anlam açısından değişimi ve gelişimi net bir şekilde görülebilir. Çeşitli benzetmelerle, aktarmalarla oluşan ve her dilde görülen çok anlamlılık, diller işlendikçe daha da artmış ve bu artış da dillerin söz varlıklarını zenginleştirmiştir. “*Türkçenin eldeki en eski ürünlerine bakacak olursak, konuları ve sözcük sayısı çok kısıtlı olan Köktürk yazıtlarında da bu olayın ilgi çekici örnekleriyle karşılaşırız. Örneğin oturmak (oturmak) eylemi temel anlamının dışında 'ikamet etmek, yurt tutmak' ve 'tahta çıkmak' gibi anlamları da içeriyor, tegmek (değmek) de temel anlamından başka 'ulaşmak, erişmek' ve 'saldırmak, yakalamak' kavramlarını yansıtmak üzere kullanılıyordu. Bişük (beşik) aynı zamanda 'hısım, akraba' anlamına geliyor. 'Pay, hisse, bölüm' demek olan ülüg, 'baht, şans' anlamını da içeriyor. Bugünkü iç sözcüğü aynı zamanda 'hükümdar sarayı, saraya ait olanlar' kavramıyla birlikte 'gizli' kavramını da anlatıyordu. 'İpekli kumaş' demek olan agı Uygur metinlerinde 'servet, hazine, varlık' anlamlarını da karşılıyordu. Dilin en eski ürünlerinde görülen çok anlamlı sözcükler, çok anlamlı duruma gelinceye kadar uzun süre kullanılmış, belli anlam gelişmelerini arkada bırakmış oldukları için dilin daha önceki dönemlerinde de yaşamış olmalıdırlar.*” (Aksan, 2006: 124).

Adlandırma konusu da çok anlamlılığa etki eden konulardan biridir. Özellikle çok adlılık ve çok anlamlılık arasında sıkı bir ilişki vardır. Adlandırma konusunu bitki adları açısından ele aldığımızda bitkilere ad olan kavramlar ve onların çağrışım alanları belirleyici unsur olarak karşımıza çıkar. Bu konuyla ilgili olarak Uçar (2013) *Kavram-Çağrışım-Kelime Bağlamında Bitki Adlarına Anlam Bilimsel Bir Yaklaşım* adlı makalesinde şu ifadelerle yer vermiştir: “*Bitkilerin adlandırılmasındaki çağrışım aralığı incelenirken çok yönlü olarak ele alınmalıdır. Bitkiler adlandırılırken organ adları, hayvan adları, sayılar, şahıs*

adları, çeşitli hastalık adları, maden (cevher) adları, koku adları, astronomi terimleri, yetiştiği/geldiği coğrafya veya etnik/dini unsurlar vb. özelliklerden yararlanılarak adlandırma yoluna gidilmiştir. (Uçar, 2013).

Bitki adlarında çok anlamlılık konusu, daha çok çevresel etkenlerle birlikte ağız özelliklerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Tek anlamla, temel anlamıyla doğan kelime, zamanla ve çeşitli unsurların etkisiyle temel anlamının yanında başka anlamlar da kazanır. Bu durum bitki adları için de geçerlidir. Bitki adlarının çok anlamlı olmasında en büyük etken, aynı bitkiye farklı yörelerde, farklı adlar ve anlamlar verilmiş olmasıdır. Aynı bitkiye benzetme ya da aktarma yoluyla ve öznel olarak verilen bir ad, etkileşim içinde bulunduğu diğer yörelerdeki insanlar tarafından da benimsenebilir. Bu adlandırmadan haberdar olamayacak bir yörede ise insanlar aynı bitkiye farklı bir ad vermiş olabilir. Buradaki durum her ne kadar dilin zenginleşmesine olanak sağlasa da aynı zamanda bitkileri ayırt etme konusunda bir karışıklığa da sebep olmaktadır. Bütün bunlarla birlikte, aynı özellikleri (renk, yetişme şartı, şekil vs.) barındıran iki farklı bitki de çok farklı yörelerde olsa da aynı ya da benzer bir adla adlandırılabilir. Örneğin, sarı renge sahip iki farklı bitki de “sarı çiçek” ya da “altın otu” adlarıyla adlandırılmış olabilir. Kimi zaman önceden adlandırılmış bir bitkiye benzerliğinden ötürü, yine aynı adı alan bitkilere de rastlanmaktadır. Yanlış ve eksik aktarmalar da ad ve anlam konusunda bir çeşitlilik yaratmaktadır. Genel itibariyle ad ve anlam arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Tek bir adın, birden çok bitkiyi karşıladığı durumlar, adlandırmalardaki çeşitlilik sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Bu, çok çeşitli adlandırma ve anlamlandırma bitkilerin doğru şekilde tasnif edilmesine bir engeldir. Özetle, farklı adlar aynı bitkiyi karşılayabileceği gibi, farklı anlama sahip olan bitkiler birtakım benzerlikler sebebiyle aynı adı alabilmektedir. Bu da hem çok anlamlılığı hem de çok adlılığı ortaya çıkarmaktadır.

Taradığımız eserlerde karşımıza çıkan çok anlamlı bitki adları şunlardır:

ababaşı-aba başı: 1. Yer mürveri. 2. Dağlarda yetişen ve dağlıların yediği hıyar gibi dikenli bir ot. [İBAS 3/ KTS 116/ DLTMY 195/ OABA 291]

acalma: 1. Dağlarda yetişen bir çeşit yabancı elma. 2. Kırmızı çiçekli güzel kokulu, iki metre kadar boyu olan bir çalı. [TBAS 17/ İBAS 4/ DS 4404].

acamık: 1. Peygamber çiçeği. 2. Çok sık dallı, acı ve fena kokulu bir yabancı otu (Psoralea bituminosa). [İBAS 4/ KBS I 46/ TBS 25/ DS 37].

Acem arpası (Ar.+T.): 1. Dağ çayı. 2. Çiçeği kuru arpanın çiçeğine benzetilen bir bitki (Sideritis libanotica subsp. Linearis). [TBAS 17/ İBAS 4/ TBS 25/ CEBA 120].

acı ekşi: 1. Turunç. 2. Limon. [DS 45].

acı elma: 1. Dağlarda yetişen bir çeşit yabancı elma. 2. Ebucehil karpuzu, acı karpuz, hanzal. [KT 24/ KT 305/ TBAS 18/ TS 7/ İBAS 5/ BTS 3/ BDVN 179/ TTBA 50/ TTABİ 79].

acı ot: 1. Acı yavşan, kırgın ot (Teucrium polium). 2. Tilkişen, kuşkonmaz (Asparagus officinalis). 3. İnula gmveolens (L.) Desf. ve İ. viscosa (L.) Aiton. 4.

Kuzey Anadolu dağlarının ormanlarında yetişen, toprak altında bilek kalınlığında kökü bulunan çok yıllık ve otsu bir bitki (*Tamus communis*). 5. Filizinin uçları yumurta ve peynirle kavrulmuş ve yenilen bir yaban otu. 6. Suda kaynatılan ve karın ağrısına ilaç olarak kullanılan bir yabancı ot. [TBAS 20/ TBAS 295/ TS 8/ İBAS 6/ TGİB 253/ BTS 3/ TBS 29/ DS 51/ TTBA 50].

acımığ- acımık- acımih- acimuh- acimuk- acimık- acimik- acumuk: 1. Peygamber çiçeği. 2. Fena kokulu bir yaban otu, pelemir, sütleğen, mavi kantaron (*Cephalaria syriaca*). 3. Maydanoz. 4. Tereye benzer yenilir ekşi bir ot. [TBAS 19 / İBAS 6 / TBS 31/ TBAS 19/ TS 8/ BTS 3/ DS 51/ TTBA 21/ TTABİ 102/ TBS 32].

açıkağz: 1. Bir cins çiçek. 2. Turpgillerden bir bitki (*Hesperis acris*). [KT 26/ TS 11/ İBAS 7/ OABA 292].

adıyaman: 1. Şeftali. 2. Badem. 3. İncir. 4. Havuç. [TTBA 62/ TTABİ 105].

ağda çiçeği: 1. Çuha çiçeği. 2. Ahududu. 3. Ayıkulağı. [TBAS 22/ İBAS 9/ TTBA 31].

ağu kunduz- agu kunduz- ağu kunduzı- agukunduzu- ağu kunduzu- ağukunduzu- agu kundus (T.+Ar.): 1. Aksırık otu, kündüs, çöven (*Gypsophila struthium*). 2. Ak çöplene, beyaz harbak (*Veratrum album*). [MŞ II 30/ TBAS 23/ İBAS 10/ KM 99/ HHKA 107/ MNT 468/ CFBİ 575/ TTBA 31/ YATBT 6].

ak bardak- akbardak: 1. Çan çiçeği (*Leucojum aestivum*). 2. Kardelen (*Galanthus*). [TBAS 25/ İBAS 12/ TBS 45/ BTS 18/ TTBA 52/ TTABİ 70/ TTBA 98/ TTBA 89/ TTABİ 74].

ak burçak- akburçak: 1. Yem bitkisi türü, mürdük, mürdümük. 2. Yassı mercimek. 3. Küşni. [KT 156/ TBAS 25/ BDVN 354/ TS 48/ İBAS 12/ TSD 8/ BDVN 430/ TTBA 52].

ak diken- akdiken: 1. *Rhamnus catharticus* L. (Rhamnaceae). 2-6 m yükseklikte bir çalı veya küçük bir ağaççıktır. Dalları dikenli, meyve olgunlukta siyah renklidir. Meyveleri müshil olarak kullanılır. Bk. Ala cehri. Cehri. 2. Geyik dikenini. 3. Alıç. 4. Kırlarda yetişen ak dikenli bir çeşit ot. [TBAS 26/ TBS 41/ BKTS 8/ BDVN 206/ BDVN 456 KT 39/ TS 49/ NEBAS 22/ DS 4411/ TTBA 52].

ak kulak- akkulak- akkulağı: 1. Camuşkulağı. 2. Beyaz mantar. 3. Sütü kurutulmuş güzel kokulu sakız yapılan bir çeşit ot. [TBAS 26/ İBAS 14/ DS 156/ TTBA 52/ TTBA 84/ TTBA 96/ TTABİ 68/ TTABİ 72].

akasma: 1. Düğün çiçeğigillerden, beyaz çiçek veren, bahçelerde süs çiçeği olarak yetiştirilen, sarmaşık özelliği gösteren bir bitki, yaban asması, orman sarmaşığı, meryemana asması (*Clematis vitalba*). 2. Bir çeşit beyaz çardak gülü. [TS 47/ İBAS 12/ BTS 17/ NEBAS 22/ DS 140/ BKTS 9/ TTBA 52/ TTABİ 97].

akbacak: 1. Şeftali. 2. Biber. 3. Çiğ olarak yenen bir çeşit ot. [İBAS 12/ DS 141/ TTBA 52/ TTBA 96/ TTABİ 72].

ala bacak-alabacak: 1. Şeftali. 2. Biber. [TTBA 53/ TTBA 84/ TTBA 96/ TTABİ 68/ TTABİ 72].

alagöz: 1. Kırlarda biten ince, kılçıklı bir çeşit yaban otu. 2. Bir çeşit kara üzüm. [İBAS 16/ DS 4413/ TTBA 53/ TTBA 84/ TTABİ 72/ TTABİ 68].

altıntop: 1. Greyfurt (Citrus Paradisi). 2. İki çeneklilerden, uzun dikenli ve kürecikler hâlinde çiçekleri olan bir kaktüs türü (Trollius ranunculoides). 3. Tarla hazeranı çiçeği (Consolida regalis). 4. Mimoza. [KT 53/ TS 84/ ŞBA 141/ İBAS 18/ TBS 55/ DS 4417/ TTBA 53/ TTBA 91/ TTBA 98/ TTABİ 70/ TTABİ 74].

altun otu: 1. Talak otu. 2.Sarı papatya. 3. Saman çiçeği. [BDVN 164/ BDVN 308/ BDVN 310].

alyanak: 1. Bir çeşit şeftali. 2.Denizüzümü. [TBAS 30/ İBAS 19/ DS 4417/ TTABİ 72/ TTBA 53/ TTBA 84/ TTBA 96/ TTABİ 68].

argun: 1. Bir çeşit yabancı armut, ahlat. 2. Su kerdemesi. [TBAS 34/ İBAS 23/ KK 177/ HKHT 205/ AMATK 220/ DS 4423/ TTBA 21/ TTABİ 100].

arı otu- ariotu: 1. Nepeta caesarea Boiss. (Labiatae). 50-80 cm yükseklikte, çok yıllık, yumuşak tüylü, beyaz veya pembe çiçekli bir bitkidir. Arılar geldiği için birçok bitki türüne Türkçede "Arı otu" adı verilmektedir. 2. Sığırdili. 3. Yüksük otunun pembe veya sarı nevi. 4. Yenilebilen, en fazla 20 cm. büyüklüğünde, küçük ve tüylü bir ot. 5. Kırmızı, sarı renkli, arıların çokça kondukları bir kır çiçeği. [TBAS 34/ KT 64/ İBAS 24/ TGİB 43/ BTS 54/ TBS 64/ DS 322/ BDVN 386/ BKTS 14/ HATBA 8/ TTBA 32/ TTBA 76/ TTABİ 64].

at dili- atdili: 1. Yapağı mersin yapağına benzeyen bir bitki; (Ruscus hypoglossum). 2. Tavşan kirazı. [TBAS 36/ İBAS 28/ BDVN 518].

at elması: 1. Eriolobus trilobatus (Poiret) Roemer (Rosaceae). 5-6 m yükseklikte bir ağaççıktır. Meyveleri 3 cm kadar çapında, sarı renkli ve ekşi lezzetlidir. Meyveleri yenir. Gazi Antep ve Kahraman Maraş bölgelerinde turşu yapılır. 2. Adamotu (Mandragora autumnalis). 3. Yonca (Trifolium ambiguum). [TBAS 36/ İBAS 28/ TGİB 98/ BTS 61/ TBS 70/ HATBA 9/ TTBA 32/ TTBA 76/ TTABİ 64].

ay çiçeği- ayçiçeği: 1. Birleşikgillerden, sarı renkli çiçeği çok iri olan, yurdumuzda çok yetiştirilen bir bitki, gün çiçeği, günebakan, gündöndü (Helianthus annus). 2. Bu bitkinin yağ çıkarılan ve çerez olarak da yenilen tohumu. 3. Hindi çalı tutu. [TS 157/ ŞBA 180/ İBAS 30/ KBS I 93/ RFLMT 31/ TGİB 114/ BTS 65/ NEBAS 32/ TBS 74/ TSD 29/ BKTS 20/ BDVN 134/ BDVN 309/ BDVN 532/ TTBA 32/ TBYBA 31].

ayak otu: 1. Kumlu topraklarda, kumullarda yetişen, yaprakları ince uzun, kenarları keskin ve oluklu olan mayıs ve haziranda çiçek açan çok yıllık bir bitki, saparna (Carex arenaria). 2. Kutsal defne (Ranunculus muricatus). 3. Almanya saparnası. [ŞBA 179/ İBAS 30/ NEBAS 32/ TBS 75/ BDVN 145].

aygün çiçeği: 1. Ayçiçeği. 2. Beyaz bambul, siğil otu, akrep otu (Heliotropium europaeum). [TTBA 32/ TBS 75].

bahar (Far.): 1. Sığırgözü, bahar. 2. Zeytin çekirdeği ve ceviz büyüklüğündeki kavun. 3. Yeşillik, yenilebilen otlar. 4. Sigara tütünü. [TKF 410/ TBS 85/ BKTS 26/ KFT 491/ CFBİ 576].

bal çiçeği- balçiçeği: 1. Çingirak otu (Campanula). 2. Hanımeli (Lonicera). 3. Hastane çiçeği. 4. Almaşık yapraklı, kırmızı veya kırmızıya çalan sarı renkli çiçekli ağaççık. [TBAS 42/ TBAS 295/ TS 190/ İBAS 39/ TBS 86/ TTBA 33/ BDVN 389].

bal otu: 1. Kadife otu; inci otu, boncuk otu. 2. Civanperçemi (Achillea nobilis). [İBAS 40/ TBS 87/ BDVN 389].

balbaşı: 1. Dağ çayı. 2. Gövde tepesindeki çiçekleri balözü salgılayan bir bitki türü (Lamium macrodon). [TBAS 42/ İBAS 39/ TBS 87/ DLTMY 196].

balık ağusu- balıkağusu- balıkağusu: 1. Sarı sütleğen denilen bitki (Euphorbia).. 2. Balık yakalamak için yararlanılan bitki (Verbascum sinuatum). [TTBA 33/ TBS 89/ BKTS 28/ İBAS 39].

ballık: 1. Balıkotu, sarı sütleğen (Euphorbia helioscopia). 2. Katran yoncası. 3. Ballıbaba (Lamium album). 4. Meşe ağacı. 5. Çiçekleri balözü salgılayan bir bitki (Cerinthe major). [MŞ II 49/ TBAS 43/ TS 194/ İBAS 40/ TBS 90/ TMTBA 5/ TTABİ 96/ TTBA 21].

bambil otu- bambul otu- banbıl otu- bambıl otu- banbal otu- bambal otu- banbul otu (<?+T.): 1. İt üzümü. 2. Patlak çiçeği (Helleborus vesicarius). 3. Sıcak ve ılıman bölgelerde yetişen otsu veya çalı türü bir bitki (Heliotropium). 4. Yazın tarlalarda biten, beyaz çiçekli, boz renkli yaprakları olan, develerin yediği bir ot, siğil otu. [KT 104/ MŞ II 50/ TBAS 43/ TBAS 295/ TS 196/ İBAS 40/ İBAS 41/ RFLMT 36/ TBS 92/ BKTS 28/ TTBA 33/ YATBT 9].

ban ağacı (Ar.+T.): 1. Asya'nın tropik bölgelerinde ve Afrika'nın kuzeyinde yetişen, yaprakları telek damarlı, çiçekleri salkım durumunda, meyvesinden kokusuz bir yağ elde edilen ağaç (Moringa oleifera). 2. Sepetçi söğüdü (Salix viminalis). [TBAS 44/ TS 196/ İBAS 40/ TTBA 33].

bardacık: 1. Bir tür küçük ve tatlı yaş incir (Firus carica). 2. Bir cins erik. [TS 200/ İBAS 41/ TETTL 280/ TTBA 22/ TTABİ 93].

basur otu- basır otu (Ar.+T.): 1. Ranunculus ficaria L. (Ranunculaceae). 10-20 cm yükseklikte, çok yıllık, otsu, yumru köklü ve parlak sarı çiçekli bir bitkidir. Andırın (Kahraman Maraş) köylerinde toplanan yumru kökleri kurutulduktan sonra Arpacık salebi, Çöpmalı, Çöp salebi veya Şehriye salebi adı altında salep yerine satılır. Bk. Düğün çiçeği, Salep. Eş anl. Yağlı çiçek. 2. Acı yavşan. 3. Küçük karangıç otu. [TBAS 44/ TS 208/ ŞBA 208/ İBAS 42/ TGİB 208/ BTS 77/ NEBAS 37/ TBS 93/ BDVN 276/ BDVN 503/ TTBA 33].

bit otu- bitotu: 1. Mevzek otu (Delphinium staphisagria). 2. Su karanfili (Geum urbanum). 3. Tohum ufantısı, bit öldürücü ve solucan düşürücü olarak da kullanılan ağılı bitki. 4. Papaz otu (Schoenocaulon officinale). [TBAS 48/ KT

140/ TS 288/ İBAS 56/ TGİB 89/ NEBAS 40/ TBS 106/ TTBA 33/ HATBA 9/ BDVN 232/ BDVN 444].

boğaz alan: 1. Sulu olmayan bir çeşit ayva, ham ayva, 2. Bir çeşit armut. [TTBA60/ TTABİ 97].

bostan otu: 1. Şevketibostan, kökboya (Cnicus benedictus). 2. Genellikle bostanlarda yetişen bir bitki (Calepina irregularis). [TBAS 51/ ŞBA 233/ İBAS 58/ TGİB 49/ NEBAS 41/ TBS 112/ DS 742/ TTBA 33].

boynuz otu: 1. Çöpleme. 2. Karaca ot. 3. Tahta biti otu. [KT 147/ TBAS 52/ İBAS 59/ BDVN 175/ OABA 293].

boz ot- boz otu: 1. Marrubium vulgare L. (Labiatae). 60 cm kadar yükseklikte, çok yıllık, sık tüylü ve beyaz çiçekli bir bitkidir. Baharat olarak kullanılır. Eş anl. İt sineği. Kara derme. Köpek otu, Kukas otu, Mayasıl otu. 2. Siğil otu (Heliotropium). [TBAS 52/ TBAS 53/ İBAS 59/ TBAM 65/ TGİB 43/ BTS 101/ NEBAS 42/ TBS 116/ TTBA 54].

bozoğlan: 1. Ölmez çiçek. 2. Boz renkli bir bitki (Cistus salviifolius). 3. Kaba tüylü solmaz çiçek (Amaranthus retroflexus). [TBAS 52/ İBAS 59/ TTBA 54/ TTBA 70/ TTBA 95/ TBS 119/ TTABİ 61/ TTABİ 72].

börek otu: 1. Dere otu. 2. Gelincik. 3. Böreğe katılan bir bitki (Anethum graveolens). [TBAS 53/ TBAS 53/ İBAS 60/ BTS 107/ TBS 121/ DS 769/ TTBA 33].

burnukızıl: 1. Bir çeşit erik. 2. Kızılılık. [TTBA 62/ TTABİ 105].

cennet ağacı (Ar.+T.): 1. Aylandız, kokar ağaç (Ailanthus altissima). 2. Cennet kuşu çalısı, tavus çiçeği (Caesalpinia gilliesii). [NEBAS 44/ TBS 130/ BDVN 231].

cercer-cercir-circir (Ar.): 1. Su teresi. 2. Şahtere otu. 3. Acı bakla, delice bakla. 4. Roka. [RB 71/ KM 106/ MMŞM 424/ TKF 416/ TAH 464/ TKS 191/ UUF 349/ BDVN 262].

cin otu (Ar.+T.): 1. Boru çiçeği, benc otu. 2. Kereviz. 3. Şeytan otu. [TBAS 60/ İBAS 73/ TETTL 449/ BDVN 229/ TTBA 34].

cinsaçı (Ar.+T.): 1. Bostanbozan, küsküt (Cuscuta europaea). 2. Gövdesi iplikli ve uzun olan ve başka bitkilerin üzerine sarılıcı olan parazit bir bitki (Cuscupa epithimum). [İBAS 73/ TGİB 82/ TBS 135/ NEBAS 45/ TBAS 60/ TTBA 34/ TTBA 96/ TTABİ 72].

çadır çiçeği (Far.+T.): 1. Mahmude otu, kuzu sarmaşığı, keleh, uşak ağacı (Convolvulus arvensis). 2. Nilüfergillerden, Çin ve Amerika ırmaklarında yetişen, büyük yapraklı, pembe ve beyaz çiçekli bir bitki (Euryaleferox). [KT 191/TBAS 63/ TS 380/ İBAS 76/ TBS 138/ TSD 54/ BKTS 48/ TTBA 99/ TTBA 90/ TTBA 34/ BDVN 196/ TMTBA 7/ LMEBA 405/ TTABİ 60/ YATBT 13/ TTABİ 70/ TTABİ 74].

çakırdikeni- çakırdiken- çakır diken- çakır diken- çakır tiken- çahır tiken (Ar.+T.): 1. Maydanozgillerden, hekimlikte kullanılan bir bitki, deveelması, boğa dikeni (*Eryngium campestre*). 2. Kenger (*Gundelia tourneforti*). 3. Aptesbozan otu (*Sarcopoterium spinosum*). [KT 193/ MŞ II 73/ TBAS 63/ TS 384/ EM 120/ İBAS 76/ TKF 418/ TGİB 58/ NEBAS 46/ TBS 141/ LME 241/ DS 1045/ BKTS 49/ KFT 558/ KDB 4/ CFBİ 578/ TMTBA 7/ DS 1040/ TTBA 54/ TTABİ 103/ YATBT 13/ LMEBA 405/ TTBA 34].

çalı süpürgesi- çalisüpürgesi: 1. Kırmızı çiçekleri olan ve süpürge yapımında kullanılan bir bitki. 2. Güneş çiçeği, çakırdikeni (*Centaurea solstitialis*). [TTBA 34/ TTABİ 103/ TTABİ 71/ TTBA 92/ TBS 144].

çam otu: 1. Atkuyruğu (*Equisetum*). 2. Burç (*Viscum album*). 3. Kibrit otu (*Lycopodium clavatum*). [TBAS 66/ İBAS 77/ TGİB 96/ TBS 146/ TTBA 34].

çanakçatlattan: 1. Boynuzlu gelincik (*Glaucim corniculatum*). 2. Yaprakları çanak şeklinde olan ve genellikle kaya çatlaklarında yetişen bir bitki (*Umbilicus erectus*). [TBAS 66/ TBS 146/ TTBA 60/ TTBA 86/ TTABİ 68/ TTABİ 94/ TTABİ 97/ TTABİ 104].

çekem- çeken- çekim- çekkem- çeküm: 1. Burç (*Viscum album*), ökse otu. 2. Böğürtlen (*Rubus*). [TBAS 68/ İBAS 79/ BTS 133/ TBS 154/ DS 1110/ TTBA 23/ TTABİ 99].

çımkırık: 1. Küçük erik. 2. Küçük domates. [TTABİ 101/ TTBA 23].

çingil: 1. Küçük üzüm salkımı. 2. Çiçekleri çingırağa benzeyen, ince saplı bir bitki (*Briza maxima*). [KBS I 237/ TBS 158].

çomak- çomağ- çomah- çomak otu: 1. Ak çöpleme, çomak (*Veratrum album*). 2. Kılçıksız, taneleri içli bir çeşit buğday. [TBAS 76/ İBAS 85/ TGİB 271/ TBS 173/ TETTL 529/ TTBA 9].

çögür-çögür: 1. Çördük (*Hyssopus officinalis*). 2. Çöven (*Gypsophila*). 3. Ahlat ağacı. [TBAS 76/ TS 449/ İBAS 85/ SN 557/ KBS I 252/ BTS 145/ TETTL 532/ TTBA 9].

çöpleme-çöplemecik: 1. Dügün çiçeğigillerden, kökleri iç sürdürücü olarak kullanılan, karaçöpleme, yeşilçöpleme ve sarıçöpleme gibi türleri olan bir bitki, marulcuk, harbak, dokuz tepeli (*Helleborus*). 2. Yalan zeytin ağacı. [KT 224/ TS 451/ İBAS 85/ BTS 146/ NEBAS 51/ TBS 175/ LME 248/ DS 1289/ TETTL 535/ BDVN 608/ BKTS 59/ BDVN 186/ TTBA 23/ LMEBA 405/ TBAS 76/ BDVN 311/ TTABİ 99].

dağ sakızı: 1. Hindiba (*Cichorium*). 2. Kannık, kanlık, yemlik, yakı otu (*Scorzonera sublanata*). 3. Marul (*Lactuca*). [TBAS 83/ TBAS 83/ İBAS 88/ TTBA 104/ TTBA 35/ TTABİ 75/ TTABİ 103].

demircik: 1. Dişbudak, dişbudak ağacı. 2. Kızılcık (*Cornus sanguinea*). [TBAS 88/ TBAS 88/ TS 494 / İBAS 94/ TBS 203/ TTABİ 93/ TTBA 23].

dere gülü (T.+Far.): 1. Baldırıkara (*Adiantum*) 2. Baldıran (*Conium maculatum*). 3. Bir eğrelti türü (*Polystichum setiferum*). [TBAS 89/ İBAS 95/ TBS 205].

devedişisi: 1. Bir cins nar. 2. Sarı, iri taneli bir buğday çeşidi. 3. İri taneli mısır. 4. (Alhagi pseudoalhagi). [KT 253/ İBAS 97/ TGİB 23/ TBS 208/ TTBA 36/ TTBA 79/ TTBA 96/ TTABİ 73/ TTABİ 65].

develik-develek: 1. Dafne, defne. 2. Ebe gümece. 3. Lâbada (*Rumex*). [TTBA 23/ VHBA 13/ HATBA 10/ LMEBA 406/ TTABİ 96/ TBAS 90/ TS 513/ İBAS 98/ KM 110/ TGİB 87/ TBS 209/ LME 257/ BKTS 70].

dip: 1. Havuç. 2. Lahana. 3. Yer elması. 4. Şalgam. 5. Pancar ve kökü, şeker pancarı. [TTBA 9].

domuz elması-domuzelması: 1. Domuzağırşığı (*Cyclamen*). 2. Keme, domalan, yer mantarı (*Terfesia*). 3. Yabani elma (*Malus sylvestris*). [TBAS 94/ TBAS 94/ İBAS 101/ TBS 224/ BDVN 598/ HATBA 10/ TTBA 36/ TTBA 77/ TTABİ 64/ KT 271].

domuz otu: 1. Kumsallarda ve kayalıklarda yetişen sarı çiçekli ot. 2. Eğrelti otu. (*Dryopteris filix-mas*). [TS 559/ İBAS 102/ TBS 224/ TTABİ 64/ TTBA 77/ TTBA 36/ HATBA 10].

domuz soğanı: 1. Kardelen (*Galanthus ikariae*). 2. Arap sümbülü (*Muscari armeniacum*). 3. Macar şalgamı. [TBAS 94/ İBAS 102/ TBS 225/ TTBA 77/ TTBA 36/ TTABİ 64/ HATBA 10/ BDVN 218].

ekşi ot- ekşi otu: 1. Kuzukulağı (*Rumex acetosella*). 2. Ekşi pembe yonca çiçeği (*Oxalis articulata*). [TBAS 99/ İBAS 110/ TGİB 171/ TBS 237-238/ TTBA 54].

enlik: 1. Havacıva, şencer (*Alkanna tinctoria*). 2. Kökü kızıl ot, kırmızı kök, eğnik (*Arnebia densiflora*). [TBAS 100/ İBAS 115/ KK 227/ RFLMT 64/ TBS 244/ AMATK 260/ LME 281/ DS 1754/ TETTL 726/ ACBA 130/ RMTBA 30/ LMEBA 406].

eşek otu: 1. Dağ çayı (*Salvia fruticosa*). 2. Korunga, evliya otu (*Onobrychis sativa*). 3. Köygöçüren mantarı (*Amanita phalloides*). 4. Ak hindiba (*Chondrilla juncea*). [TBAS 103/ TBAS 103/ TS 656/ İBAS 120/ NEBAS 61/ TBS 251/ ŞMS 98/ TTBA 37/ TTBA 77/ TTABİ 64/ HATBA 10].

eşekkulağı- eşek kulağı: 1. Sığırdiligillerden, çiçekleri beyaz ve menekşeye çalan kırmızı renkte, eczacılıkta kullanılan bir bitki, karakafes (*Melilotus officinalis pall*). 2. Misk çiçeği (*Knautia arvensis*). 3. Merbanböbeği (*Verbascum symes*). [KT 322/ TBAS 103/ TS 656/ ŞBA 359/ İBAS 120/ RFLMT 66/ NEBAS 61/ TBS 252/ BDVN 344/ BKTS 88/ TTBA 37/ TTBA 79/ TTBA 83/ TTBA 96/ TTABİ 65/ OABA 294/ TTABİ 73/ TTABİ 67/ HATBA 10].

gavşak: 1. Kestane (*Fagaceae*). 2. Kıyışak (*Silene vulgaris*). 3. Tohumunu kabarcıklı bir zar içinde saklayan, üzeri gri çizgili bir ağaç. 4. Buğday tarlalarında bulunan pembe ve sarı çiçekli bir çeşit ot. [TBAS 112/ İBAS 133/ TBS 269/ DS 1941/ TTABİ 101/ TTBA 24].

gelin çiçeği: 1. Yurdumuzun çeşitli yörelerinde bitkinin çiçeklerinden oyuncak gelin yapılır (Papaver rhoeas). 2. Soğanlı ve otsu bir süs bitkisi, ağlayangelin, şahtuğu (Fritillaria imperialis). 3. Sakız sardunya (Pelargonium peltatum). 5. Akça otu (Celosia cristata L. Amaranthaceae). [TBAS 113/ TS 742/ THBS 241/ TGİB 32/ NEBAS 68/ TBS 273/ TTBA 72/ TTBA 38/ İBAS 135/ TTABİ 63/ TTABİ 102/ THBS 241/ BDVN 157].

gelin gülü (T.+Far.): 1. Gelincik (Papaver). 2. Çuha çiçeği (Primula). 3. Lale (Tulipa). [TBAS 114/ TBAS 114/ BTS 241/ TTBA 72/ TTABİ 63/ TTBA 38/ TTABİ 102/ TTABİ 103/ İBAS 135/ DS 1980].

gelin otu: 1. Güveyfeneri (Physalis alkekengi). 2. Gelincik (Papaver). 3. Fener çiçeği (Kniphofia uvaria). [TBAS 114/ TBAS 114/ TS 743/ BKTS 96/ İBAS 135/ TTABİ 63/ TTBA 72/ TTBA 38/ BDVN 457/ TTABİ 102].

gelifeneri (T.+Rum.): 1. Gülgillerden, yaprak açmadan önce beyaz çiçek veren, kaplamacılıkta kullanılan yabancı ağaç, ilginç, kuş kirazı (Cerasus padus). 2. Bu ağacın reçel ve likör yapılan meyvesi. 3. Güveyfeneri (Withania somnifera). 4. Kuş kirazı (Prunus padus). 5. Yurdumuzda hem yabancı olarak bulunan hem de yetiştirilen bir bitki (Physalis alkekengi). [KT 377/ TBAS 114/ TS 742/ İBAS 135/ TBS 276/ TTABİ 102/ TTABİ 69/ TTABİ 103/ TTABİ 74/ TTABİ 63/ TTBA 99/ TTBA 87/ TTBA 38/ TTBA 72].

geyik dikeni 1. Ak diken (Rhamnus catharticus). 2. Aliç (Crataegus). 3. Cehri ağacı (Rhamnaceae) [TBAS 116/ TBAS 116/ TS 756/ İBAS 137/ NEBAS 69/ TBS 281/ BDVN 456/ TTBA 77/ TTBA 38/ TTABİ 64/ HATBA 10/ BDVN 506].

geyik otu: 1. Gazel otu, ak Girit otu (Dictamnus albus). 2. Sâter (Satureja hortensis). 3. Sedef otugillerden, bahçelerde süs olarak yetiştirilen güzel kokulu bir bitki (Dictamnus fraxinella). 4. Güvey otu (Origanum sipyleum). 5. Büyük çiçekli binbir delik otu (Hypericum calycinum). [TBAS 116/ TBAS 117/ TS 757/ İBAS 137/ MMŞM 432/ NEBAS 69/ TBS 282/ HHKA 139/ BDVN 237/ TTABİ 64/ TTBA 77/ TTBA 38/ BDVN 531/ HATBA 10].

göbelek: 1. Burç (Viscum album). 2. Kuzugöbeği (Boletus). 3. Yenilebilen bir mantar türü (Morchellaceae). [TBAS 120/ TBAS 120/ İBAS 140/ THBS 244/ TDES 157/ KBS I 373/ BTS 254/ NEBAS 70/ TBS 291/ DS 2116/ TETTL II 166/ BKTS 99/ TTABİ 94/ TTBA 25].

gömeç-gömeç otu: 1. Ebe gümeçi (Malva sylvestris). 2. Bir çeşit papatya, 3. Bir çeşit erik. [TBAS 121/ İBAS 140/ TBS 294/ DS 2149/ TETTL II 171/ TTABİ 101/ TTBA 25].

gülfatma (Far.+Ö.İ.) 1. Boynuzlu gelincik (Glaucim corniculatum). 2. Hatmi, Fatmaana gülü (Alcea pallida). [TBAS 124/ TBAS 124/ TGİB 22/ TBS 301/ TETTL II 202].

hasır otu (Ar.+T.): Hasır otugillerden, bataklıklarda yetişen düz, ince uzun ve dayanıklı olan yaprakları kırıktı yapmaya, hasır ve zembil örmeye yarayan bir saz, su kamışı, kofa, kiliz (Typha). 2. Saksigüzeli (Echeveria). [KT 439/ TBAS 130/

TS 853/ İBAS 157/ RFLMT 89/ TGİB 266/ NEBAS 73/ TBS 315/ TSD 153/ BKTS 109/ CFBİ 581/ BDVN 222/ TTBA 88/ TTBA 39/ TTABİ 69/ BDVN 341].

herdemtaze- her dem taze (Far.+T.+Far.): 1. İt üzümü (*Solanum nigrum*). 2. Ölmez çiçek, ölmez otu. (*Helichrysum*). 3. Tavşan kirazı (*Ruscus aculeatus*). 4. Deniz lavantası (*Limonium sinuatum*). [TBAS 132/ TBAS 132/ İBAS 164/ RFLMT 93/ TGİB 138/ NEBAS 75/ TBS 322/ BDVN 619/ BDVN 370/ BDVN 541].

horozibiği- horoz ibiği- horuzibi (Far.+T.): "1. *Chrysanthemum segetum* L. (Compositae). Bir yıllık, otsu ve sarı çiçekli bir bitkidir. Gövdesi taze olarak yenir (Köyceğiz-Muğla). Bk. Dağlama. 2. Horozibiğigillerden, kırmızı çiçekleri horoz ibiğini andıran bir süs bitkisi (*Amaranthus*). 3. Kazgagası (*Corydalis*). 4. Gelin çiçeği (*Zantedeschia aethiopica*)." [KT 488/ TBAS 135/TBAS 135/ TS 900/ İBAS 171/ RFLMT 96/ TGİB 242/ NEBAS 77/ TBS 329/ TSD 165/ BDVN 45/ BDVN 157/ TTABİ 65/ BDVN 508/ BKTS 114/ TTBA 39/ TTBA 79/ TTABİ 67/ TTBA 83/ HATBA 11/ OABA 295/ VHBA 13].

inci çiçeği- incü çiçeği: 1. Zambakgillerden, temren biçimindeki yaprakları arasında, ince bir sap üzerinde küçük çan biçiminde beyaz çiçekler açan bir süs bitkisi, müge (*Convallaria majalis*). 3. İlkbahar çiçeği, paskalya çiçeği (*Hatiora*). [TBAS 143/ KT 520/ TS 967/ İBAS 181/ RFLMT 104/ TGİB 74/ NEBAS 83/ TBS 342/ BKTS 120/ TTBA 92/ TTBA 39/ BDVN 105/ TTABİ 71].

itsarımşağı- itsarmışağı- it sarımşağı- it sarmışağı: 1. Deli salep, güz çiğdemi (*Colchium autumnale*). 2. İtoğanı (*Allium scorodoprasum*). 3. Sağanak da denen, keskin, fena kokulu bir çeşit ot, yabani sarımsak (*Allium ursinum*). [TBAS 145/ İBAS 184/ TBS 347/ HATBA 11/ TTABİ 103/ DS 2570/ TTABİ 64/ TTBA 40/ TTBA 77].

kaba: 1. Kabak. 2. Kavun. 3. Yapraklarının tüylü, yumuşak ve kaba bir yapısı olan bir bitki (*Malva nicaeensis*). [İBAS 186/ TBS 353/ DS 4527].

kağıt çiçeği (Far.+T.): 1. Akimen (*Achimenes Grandiflora*). 2. Çiçek kurulundaki yaprakları kağıda benzetilen bir süs bitkisi, saman çiçeği (*Helichrysum bracteatum*). [NEBAS 90/ TBS 358].

kamalak: 1. Sedir ağacı (*Cedrus libani*). 2. Çam türünden bir ağaç, soymuk (*Pinus*). [TBAS 150/ TBAS 150/ İBAS 190/ KBS I 456/ TGİB 57/ TBS 362/ KDB 4/ TTBA 26/ TTABİ 94].

kar çiçeği: 1. Kardelen (*Galanthus nivalis*). 2. Acı çiğdem (*Merendera trigyna*). 3. Çan çiçeği (*Leucojum aestivum*). 4. Manisa lâlesi (*Tulipa orphanidea*). 5. Ak çöpleme, dokuz tepeli (*Veratrum album*). 6. Yumrulu, sarı çiçekli otsu bir bitki, sarı kokulu (*Eranthis hyemalis*). [TBAS 159/ TBAS 159/ TBAS 160/ TS 1084/ İBAS 197/ RFLMT 110/ TGİB 97/ BTS 330/ TBS 371/ LME 388/ BKTS 132/ MOBA 108/ BDVN 171/ BDVN 608/ BDVN 190/ BDVN 360/ BDVN 311/ TTABİ 103/ TTBA 41/ LMEBA 408/ TTABİ 59].

karabiber-kara biber (T.+Rum.): 1. Karabibergillerin örnek bitkisi olan, zeytinsi, meyvelerin taneleri yuvarlak, yaprakları kalp biçiminde, tırmanıcı bir bitki (*Piper nigrum*). 2. Bu bitkinin baharat olarak kullanılan kuru ve siyah tanesi. 3. Bitki uçucu yağ içerir ve yakıcı lezzettedir. Bilinen karabiberle bir ilgisi yoktur (*Rosmarinus officinalis*). [KT 595/ TS 1075/ ŞBA 454/ MMŞM 442/ BTS 335/ NEBAS 93/ TBS 372/ İBAS 193/ KDB 4/ TBS 372/ EÇSBA 147/ BKTS 132/ TTBA 55].

karaca: 1. Çörek otu (*Nigella*). 2. Karamuk (*Agrostemma githago*). [TBAS 153/ TBAS 153/ İBAS 193/ TBS 384/ TTABİ 79/ TTABİ 93/ TTBA 26].

karadiken-kara diken: 1. Böğürtlen (*Rubus*). 2. Ala cehri, cehri (*Rhamnaceae*). 3. Kara çalı (*Asparagus acutifolius*). [TBAS 154/ TBAS 154/ İBAS 194/ TGİB 211/ NEBAS 94/ TBS 374/ TTBA 55/ KT 595/ KBS I 463/ DS 2642].

karagöz: "1. Amelanchier parviflora Boiss, (*Rosaceae*). 2 m kadar yükselebilen, kışın yaprak döken, dikensiz, küçük ve beyaz çiçekleri olan bir ağaççıktır. Meyve küçücük bir elma görünüşünde, önce kırmızı ve sonra siyah renkli ve tatlı lezzetlidir. Batı ve Orta Anadolu dağlarında yetişir ve meyvesi yenir (Çepni, Gemerek-Sivas). 2. Çengel sakızı (*Gundelia tournefortii*). 3. Gelincik ((*Papaver rhoeas*))." [TBAS 155/ TBAS 155/ İBAS 194/ TBS 385/ BKTS 133/ TTABİ 68/ TTBA 55/ TTBA 84/ TTBA 97/ TTABİ 60].

karakafes (T.+Ar.): "1. *Symphytum* türleri (*Boraginaceae*) ne verilen genel ad. Çok yıllık, otsu ve tüylü bitkiler. Çiçek beyaz, pembe veya mavimsi renkli. *S. officinale* L. türü tedavi amacıyla kullanılır. Eş anl. Eşekkulağı, Kafes otu. 2. Kabalak (*Petasites hybridus*)." [TBAS 156/ TS 1077/ TBS 386/ TTBA 93/ TTBA 56/ TTBA 99/ TTABİ 74].

katırkuyruğu- katır kuyruğu: 1. Baklagillerden, çiçekleri sarı ve şemsiye durumunda olan acı bir bitki, zivircik. (*Anagyris foetida*). 2. Atkuyruğu (*Equisetum*). 3. Yıllanyastığı (*Arum italicum*). 4. Katırtırnağı (*Spartium junceum*). [KT 610/ MŞ II 178/ TBAS 162/ TBAS 162/ TS 1105/ EM 150/ İBAS 201/ RFLMT 114/ TBS 396/ ŞMS 106/ BDVN 54/ CFBİ 584/ MOBA 108/ TMTBA 12/ TTABİ 73/ TTBA 41/ TTBA 83/ TTBA 79/ HATBA 12/ TTBA 97/ OABA 296/ TTABİ 67/ TTABİ 65/ YATBT 28].

katırtırnağı- katır tırnağı: "1. *Spartium junceum* L. (*Leguminosae*). Çok yıllık, çalı görünüşünde ve sarı çiçekli bir bitkidir, özellikle tohumlan zehirlidir. Kurutulduktan sonra yakacak olarak kullanılır. Bk. Yasemin. Eş anl. Borcak (Akseki-Antalya), Borçoh, Boruk, Kuş çubuğu (İnebolu). 2. Baklagillerden, dalları çok ince, çiçekleri sarı, bazı türleri hekimlikte idrar söktürücü olarak kullanılan bir bitki (*Genista scoparia*). 3. Katır çiçeği ((*Spartium junceum*))." [KT 610/ TBAS 162/ TS 1105/ İBAS 201/ RFLMT 114/ TGİB 249/ BTS 345/ NEBAS 97/ TBS 396/ BDVN 291/ BDVN 600/ TTABİ 73/ TTBA 41/ TTBA 97/ TTBA 79/ OABA 296/ HATBA 12/ TTABİ 65].

katran ağacı (Ar.+T.): 1. Toroslarda yetişen bir sedir türü, şerbin ağacı, katran ağacı (*Cedrus libani*). 2. Yabani ardıç (*Juniperus communis*). 4. Kara çam (*Pinus*

nigra). [TBAS 162/ TS 1108/ İBAS 202/ RFLMT 115/ TGİB 57/ BTS 345/ NEBAS 98/ BKTS 138/ CFBİ 584/ BDVN 156/ TTBA 41/ BDVN 342/ BDVN 351/ LMEBA 409].

kayın ağacı: "1. Fagus (Fagaceae) türlerine verilen genel ad. 30-40 m kadar bir boya erişebilen ve kışın yaprak döken ağaçlar. Türkiye'de aşağıdaki türler bulunmaktadır. Fagus orientalis Lipsky- Doğu kayını. Bağnaz (Güney Anadolu). F. sylvatica L.- Avrupa kayını. 2. Gürgen ağacı, ak gülgen (Carpinus betulus)." [TBAS 164/ ŞBA 468/ İBAS 204/ RFLMT 115/ NEBAS 99/ TBS 402/ TSD 207/ BKTS 139/ BDVN 107/ BDVN 148/ BDVN 273].

kaz otu: 1. Genellikle çayırarda, yol kenarlarında, nemli ve killi topraklarda yetişen parlak sarı çiçekleri olan çok yıllık bir bitki (Potentilla anserina). 2. Çoban süzeği. 3. Gümüş otu. [ŞBA 475/ İBAS 205 / NEBAS 100/ BDVN 288/ BDVN 482].

kazankarası: 1. Ebe gümece. 2. Salep. [TBAS 165/ TBAS 165/ İBAS 204/ BTS 348/ NEBAS 99/ TBS 405/ DS 2710/ TTABİ 70/ TTBA 41/ TTBA 89].

keklik çiğdemi: 1. Karga soğanı, kuzgun kılıcı. (Gladiolus italicus). 2. Keklik çiğdemi (Gynandrisis sisyrinchium). [TBAS 168/ İBAS 208/ TBS 417/ BKTS 142/ BDVN 295/ TTABİ 64/ HATBA 12/ TTBA 77/ TTBA 41].

keklik otu-keklik: 1. Dağ reyhanı (Ziziphora clinopodioides). 2. Karaca ot (Helleborus orientalis). 3. Kara hindiba (Taraxacum). 4. Mercanköşk (Origanum vulgare). 5. Kekik (Thymus glaber). [TBAS 168/ TBAS 168/ İBAS 208/ TGİB 20/ TBS 417/ HATBA 12/ TTABİ 103/ TTBA 77/ TTABİ 64/ TTBA 41/ BDVN 429/ MOBA 108/ BDVN 586].

kılıç otu: 1. Yaraları iyileştirmekte kullanılan söğüt yaprağı gibi yaprakları ve sarı çiçekleri olan bir ot (Achillea biebersteinii). 2. Yaprakları kamışa benzeyen, kenarları keskin ve kısa bir ot. 3. Arapsaçı otu. 4. Bataklik süseni. 5. Kantaron. 6. Karga soğanı. [KT 643/ TBAS 173/ TBAS 173/ İBAS 216/ RFLMT 120/ TGİB 126/ NEBAS 103/ TBS 430/ BDVN 14/ DS 2798/ BDVN 335/ TTBA 42/ TTBA 90/ TTABİ 70/ BDVN 326].

kılık: 1. Palamut. 2. Kuru fasulye. 3. Bir çeşit küçük mantar. 4. Fındık büyüklüğünde, turşusu ve reçeli yapılan bir yaban meyvesi. 5. Çam, meşe, ardıc vb. ağaçların meyveleri. [TTABİ 101/ TTBA 26].

kızılca: 1. Koçlama mantarı. 2. Yabanî pancar. 3. Kızıla çalan bir çeşit buğday. [TBAS 176/ TBAS 176/ TS 1177/ RFLMT 122/ TGİB 46/ TBS 446/ DS 2864/ TTABİ 93/ TTBA 26].

kocabaş- kocabaşı: 1. Pancar (kocabaşı). 2. Turp. 3. Lahana. 4. Gengel. 5. Mavi renkli çiçeği ve nohut büyüklüğünde tohumu olan bir buçuk metre boyundaki dikenli bir ot. [OABA 298/ DLTMY 197/ TTBA 97/ TTBA 84/ TTBA 56/ TTABİ 68/ TTABİ 73/ TTABİ 78/ DLTMY 197/ TTBA 83/ TTBA 42/ TTBA 97/ OABA 298/ TTABİ 67/ TTABİ 73/ TBAS 179/ TS 1193/ TBS 455/ LME 402].

kovan otu: 1. Yüksük otu. 2. Oğul otu (*Melissa officinalis*). 3. Ölmez çiçek. [KT 666/ TBAS 183/ TBAS 183/ TS 1224/ İBAS 225/ RFLMT 124/ TKF 442/ NEBAS 108/ TBS 464/ AMATK 306/ YİŞ 795/ BDVN 390/ TTBA 42/ YATBT 31/ TMTBA 13/ LMEBA 410].

köpek otu: 1. Boz ot (*Marrubium vulgare*). 2. Yalancı ısırgan (*Ballota nigra*). 3. Tatarcık (*Ixiolirion tatricum*). [TBAS 185/ TBAS 185/ ŞBA 546/ İBAS 226/ TGİB 126/ NEBAS 109/ TBS 471/ HATBA 13/ TTBA 42/ TTBA 78/ TTABİ 64].

köpek soğanı 1. Akyıldız. 2. Yabani sarımsak. 3. Soğan. 4. Toprak altında soğanı olan yabancı bir bitki (*Ornithogalum*). [TBAS 185/ TBAS 185/ TS 1232/ İBAS 227/ TGİB 170/ TBS 471/ TTBA 78/ TTBA 42/ HATBA 13/ TTABİ 64].

kurt otu: 1. Civanperçemi (*Achillea mobilis*). 2. Kurtboğan (*Aconitum*). 3. Kara ban otu (*Hyoscyamus niger*). [TBAS 189/ TBAS 189/ İBAS 232/ TGİB 144/ TBS 483/ TTBA 43/ TTBA 78/ HATBA 13/ TTABİ 65].

kuş üzümü: 1. Siyah çekirdeksiz ufak üzüm (*Cerasus angustifolia*). 2. Ahududu. 3. Kişniç. [KT 699/ TBAS 191/ TBAS 191/ TS 1271/ İBAS 235/ RFLMT 128/ NEBAS 112/ TBS 485/ TSD 234/ LMEBA 410/ HATBA 13/ TTABİ 65/ TTBA 78/ TTBA 43].

Macar (Ö.İ.) : 1. Bir çeşit yabancı pancarı. 2. Koyu sarı renkli, üstünde kırmızı benekler olan fasulye. 3. Küçük taneli kırmızı buğday. [DS 3098].

mancar-mancarlık (<?+T.): 1. Pancar. 2. Lahana, karalahana. 3. Ispanak, yabancıspanağı. 4. Pazı. 5. Yenilen bir çeşit ot. 6. İnce yapraklı, ince köklü bir çeşit labada. 7. Yaprakları pancar yaprağına benzetilen bir bitki (*Rumex pulcher*). [TGİB 46/ TBS 510/ DS 3118/ TTABİ 96/ TTBA 27/ VHBA 13].

mayasıl otu (Ar.+T.): 1. Bir deri hastalığına karşı kullanılan, pek çok çeşidi bulunan bitki türleri, altın otu (*Ceterach officinarum*). 2. Acı yavşan (*Digitalis purpurea*). 3. Boz ot. 4. Kantaron (*Hypericum perforatum*). 5. Yer çamı (*Ajuga chamaepitys*). 6. Yüksük otu. 7. Mayasıl tedavisinde kullanılan bir bitki (*Achillea nobilis*). 8. Bin bir delik otu, yara otu. [KT 761/ TBAS 202/ TBAS 203/ TS 1355/ İBAS 253/ TGİB 20/ BTS 431/ NEBAS 120/ TBS 515/ BDVN 29/ BDVN 238/ BDVN 327/ TTBA 44/ TTABİ 103].

mine çiçeği (Far.+T.): 1. Mine çiçeğigillerden, yaprakları karşılıklı ve oymalı, çiçekleri başak durumunda alacalı, mavi veya menekşe renginde, sapı dört köşeli olan güzel kokulu bir bitki (*Verbena officinalis*). 2. Bu bitkinin çiçeği. 3. Güvercin otu. [KT 808/ TS 1399/ ŞBA 615/ İBAS 262/ TGİB 274/ NEBAS 124/ TBS 532/ TTBA 44/ BDVN 609].

misk otu (Ar.+T.): 1. Yavşan (*Artemisia vulgaris*). 2. İki çeneklilerden, 50-100 santimetre boyunda, sarımtırak renkli, şeker, uçucu yağ, A ve B vitaminleri içeren güzel kokulu bir bitki (*Calamintha officinalis*). 3. Koyun otu. 4. Mukallid otu. 5. Soğulcan otu. [TBAS 209/ İBAS 263/ NEBAS 124/ BDVN 21/ BDVN 398/ BDVN 576/ LMEBA 411/ BDVN 82/ BDVN 129/ BDVN 185].

onbiray çiçeği: 1. Çuha çiçeği (Primula). 2. Gelinduvağı (Bougainvillea glabra). [NEBAS 130/ TBS 549].

öküzgözü-öküz gözü: 1. Birleşikgillerden, sarı renkte, papatyayı andırır bir çiçek ve onun bitkisi, sığırögzü, mastı çiçeği, arnika (Arnica montana). 2. Nergis. 3. Kaliteli, kendine özgü kokusu olan şarap üretilen, orta kalın kabuklu, siyah renkli bir tür üzüm (Vitis vinifera). [KT 399/ TBAS 219/ TBAS 219/ TS 1536/ TS 1536/ İBAS 280/ TKF 454/ NEBAS 132/ TBS 556/ BDVN 65/ TTABİ 67/ TTBA 98/ TTABİ 73/ HATBA 14/ OABA 300/ TTBA 83/ TTBA 45]

pire otu: 1. Karnıyarık (börülce) nevi. 2.Civanperçemi. 3. Yüksekliği 25-50 santimetre olan, parçalı yapraklı, soluk veya koyu pembe çiçekli, böcekleri özellikle pireleri öldürmek amacıyla kullanılan otsu bir bitki, Oltu otu, piremakan (Tanacetum coccineum). [KT 983/ TBAS 226/ TBAS 226/ TS 1609/ İBAS 287/ TGİB 75/ NEBAS 138/ TBS 586/ LME 468/ DS 3458/ BDVN 331/ BDVN 471/ BDVN 493/ BDVN 94/ BDVN 259/ LMEBA 411/ TTBA 45/ TTBA 78/ HATBA 14/ TTABİ 65].

sarı zambak- sarızambak- sarı zambak (T.+Ar.): 1. Sarı çiçekli zambak. 2. Çiriş. 3. Aşnan çiğdemi. [TBAS 238/ İBAS 302/ NEBAS 147/ TTBA 58/ BDVN 312/ BDVN 337/ TS 1706].

sazak: 1. Mersin. 2. Çam ağacı. 3. Sulak ve sazlık alanlarda yetişen bir bitki (Juncus inflexus). [TBAS 239/ TS 1717/ İBAS 303/ TBS 625/ TTABİ 94].

sıcak otu: 1. Acı yavşan (Artemisia absinthium). 2. Kısamahmut otu (Teucrium polium). [TBAS 241/ TBAS 241/ İBAS 310/ TBS 630/ TTBA 46].

sıçankulağı- sıçan kulağı: 1. Myosotis denilen çiçek, boncuk otu. 2. Farekulağı (Anagallis arvensis). 3. Mersin. 4. Beş parmak otu. 5. Mavi unutmabeni. [KT 1077/ TBAS 241/ TS 1747/ İBAS 311/ KBS II 763/ RFLMT 167/ NEBAS 149/ TBS 630/ BDVN 41/ TTABİ 67/ TTABİ 73/ TTABİ 65/ HATBA 14/ OABA 300/ TTBA 98/ TTBA 83/ TTBA 79/ TTBA 46/ BDVN 161/ BDVN 406/ LMEBA 412].

sıtma otu: 1. Eupatorium cannabinum L. (Compositae). 1 m kadar yükseklikte, çalı görünüşünde, otsu, tüylü ve çok yıllık bir bitki. Çiçekler kırmızı, pembe veya beyaz renkli. 2. Kırmızı kantaron. 3. Kurşun otu. 4. Yavşan. 5. Sıtma tedavisinde kullanılan bir bitki (Plantago major). [TBAS 243/ TBAS 243/ İBAS 312/ BTS 589/ NEBAS 150/ TBS 635/ DS 3621/ TTBA 46].

siyırma: 1. Taze fasulye. 2. Taze börülce. 3. Hayvanlara yedirilen bir çeşit dikenli bitki. [TTABİ 99/ TTBA 28].

sinekanadı: 1. Kekik (Thymus). 2. Mercanköşk (Origanum majorana) 3. Elle ufalanmış irice tütün. 4. Yapraklarının yapı ve duruş bakımından sinek kanadına benzemesi sebebiyle bu adı alan bir bitki (Origanum micranthum). [TBAS 244/ TBAS 244/ KBS II 783/ TBS 640].

solucan otu: “1. Tanacetum vulgare L. (Compositae). 60-120 cm yükseklikte, çok yıllık ve sarı çiçekli bir bitki. Kuvvet verici, iştah açıcı ve kurt düşürücü olarak

kullanılır. 2. Birleşikgillerden, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde yetişen, 15-35 santimetre yüksekliğinde, yuvarlak yapraklı çiçekleri solucan düşürücü olarak kullanılan çok yıllık ve otsu bir bitki (Pelargonium endlicherianum)." [KT 1098/ TBAS 247/ TBAS 247/ TS 1788/ İBAS 318/ TGİB 179/ NEBAS 152/ TBS 648/ HATBA 14/ TTBA 46/ TTBA 78/ TTABİ 65].

sütlüce: 1. Bir cins sütleğen (Euphorbia altissima). 2. Dügün çiçeği (Ranunculus). 3. Mantar. [KT 1118/ TS 1836/ İBAS 325/ KBS II 829/ TBS 668/ EÇSBA 158/ BDVN 268/ TTABİ 93/ TTABİ 95/ TTBA 28].

şakşak: 1. Sarı çiçekli bir bitki. 2. Dağda biten, ekşimsi bir ot. 3. Gelincik bitkisi. [DS 3737-3738/ TTABİ 105/ TTBA 62].

tarak otu-tarak ot: 1. Dereotu (Anethum graveolens). 2. Feşçitarağı (Dipsacus laciniatus). 3. İğnelik (Erodium acaule). [KT 1180/ TBAS 259/ TBAS 259/ TS 1906/ İBAS 344/ KK 330/ NEBAS 163/ TBS 685/ EOS 167/ TTABİ 71/ TTABİ 74/ TTABİ 101/ TTBA 100/ TTBA 92/ TTBA 47].

tavşankulağı-tavşan kulağı: 1. Çuha çiçeğigillerden, kalp biçiminde geniş yapraklı, beyaz, pembe, şarap rengi çiçekli bir bitki, buhurumeryem, siklamen (Cyclamen coum). 2. Navruz. 3. Top yayılğan (Convolvulus lineatus). 5. Köpek dili. [KT 688/ TBAS 262/ TS 1923/ TGİB 143/ TBS 693/ TTBA 80/ TTBA 98/ TTBA 84/ TTBA 48/ OABA 301/ TTABİ 73/ HATBA 15/ TTABİ 66/ TTABİ 67/ BDVN 221/ BDVN 124/ LMEBA 413/ İBAS 347/ RFLMT 184/ NEBAS 165].

tavşantopuğu: 1. Salep (Orchis). 2. Tavşan elması (Pyracantha coccinea). 3. Tavşan kirazı (Ruscus aculaetus). 4. Sarı renkli, top biçiminde bir kır çiçeği. 5. Toprak altında toparlak yumrusu olan bir bitki (Anacamptis pyramidalis). [TBAS 263/ TBAS 263/ İBAS 347/ KBS II 870/ TBS 694/ TTBA 98/ TTBA 84/ TTBA 80/ TTBA 48/ HATBA 15/ OABA 301/ TTABİ 66/ TTABİ 67/ TTABİ 73].

temre otu-temra otu: 1. Kırlangıç otu (Chelidonium majus). 2. Oğul otu (Melissa officinalis). 3. Temre hastalığı tedavisinde kullanılan bir bitki (Heliotropium europaeum). 4. [TBAS 265/ TBAS 265/ İBAS 349/ TBS 699/ DS 3876/ TTBA 48].

tilki üzümü: 1. Üzüm envayı, it üzümü (Solanum nigrum). 2. Paris incompleta Bieb. (Liliaceae). Çok yıllık otsu bir bitki. Meyveler olgunlukta siyah renkli. Hamsiköy (Trabzon) çevresinde zehirli bir bitki olarak tanınır. 3. Yaban yasemini. 4. Böğürtlen (Rubus discolor). [KT 1292/ MŞ II 87/ TBAS 267/ TBAS 267/ TS 1982/ İBAS 353/ KM 146/ NEBAS 167/ TBS 706/ BDVN 440/ BDVN 556/ TTBA 48/ HATBA 15].

topalak-topalah-tobalak-topalağ: 1. Hünnapgillerden, yapraklarından yeşil boya çıkarılan bir bitki (Rhamnus clorophorus globosus). 2. Toprak altında toparlak yumruları olan bitki (Anemone blanda). [TBAS 268/ TBAS 268/ TS 1991/ EM 189/ İBAS 355/ KK 335/ KBS II 912/ RFLMT 189/ ŞMK 208/ HBH 333/ KM 147/ MMŞM 466/ TKF 469/ TGİB 85/ TBS 711/ HKHT 555/ TE 2009/ AMATK 355/ HHKA 200/ MNT 856/ HKHTM 814/ ETFT 369-370/ LME 540-553/ ABY 493/ DS 3962/ YİŞ 1099/ KFT 1072/ CFBİ 592/ MOBA 107/ BDVN 223/ ŞMS

124/ ACBA 140/ TBAS 268/ LMEBA 413/ TTABİ 95/ TTBA 28/ RMTBA 31/ TMTBA 19/ YATBT 46].

uškun-uşgun-uşhun: 1. Karabuğdaygillerden, yaprakları yürek biçiminde, kökü dıştan sincabi ve içten sarı renkte olan bir ravent türü (*Rheum rhaponticum*). 2. Keçikulağı dahi denilen bir nebat. 3. Bektaşî üzümü. [KT 1279/ TS 2039/ İBAS 364/ DLT 925/ KBS II 972/ MMŞM 468/ TGİB 211/ TBS 722/ DS 4045/ CFBİ 593].

yara otu: 1. Dağ çayı. 2. Kantaron. 3. Halk arasında yaralara iyi geldiğine inanılan bitki (*Anthyllis vulneraria*). 4. Yara tedavisinde kullanılan bitki türü (*Asphodeline tenuior*). 5. Bin bir delik otu, mayasıl otu. [TBAS 281/ TBAS 281/ TS 2133/ ŞBA 801/ İBAS 375/ RFLMT 201/ TGİB 199/ NEBAS 177/ TBS 752/ BDVN 67/ DS 4181/ BDVN 327/ TTBA 49/ İBAS 371/ BDVN 242/ BDVN 424]

yer elması-yerelması: 1. Birleşikgillerden, kök sapları yumru durumunda olan bir bitki (*Helianthus tuberosus*). 2. Bu bitkinin besin olarak yararlanılan kök sapı. 3. Adamotu (*Mandragora officinarum*). [KT 305/ TBAS 284/ TS 2170/ İBAS 377/ TGİB 98/ NEBAS 179/ TBS 765/ TSD 399/ BDVN 332/ TTBA 49/ TBYBA 31].

yer sarmaşığı: 1. Menekşe renginde çiçekler açan, boyu 25 cm'e ulaşan çok yıllık bir bitki (*Glechoma hederaceum*). 2. Gebre otugillerden, nemli yerlerde, duvar diplerinde yetişen bir bitki (*Cleome*). 3. Tarla sarmaşığı (*Convolvulus arvensis*). [TS 2172/ ŞBA 806/ NEBAS 179/ TBS 767/ THBS 251/ TTBA 49/ BDVN 296].

yersomunu-yer somunu (T.+Rum.): 1. Toprak içinde büyük, toparlak bir yumrusu vardır ve somuna benzetilmiştir (*Leontice leontopetalum*). 2. Domuzağırşığı (*Cyclamen coum*). 3. Macar şalgamı, domuz soğanı. [TBAS 285/ İBAS 378/ TGİB 136/ BDVN 218/ TTBA 49/ TBS 768].

yılan çiçeği: 1. Civanperçemi (*Achillea aleppica*). 2. Ölmez çiçek (*Helichrysi*). 3. Kıvrımlı eğrelti otunun bir türü. [TBAS 286/ TS 2179/ İBAS 379/ TBS 770/ DS 4265/ TTBA 78/ TTBA 49/ HATBA 15/ TTABİ 65].

yılandili-yılan dili: 1. Bağa. 2. Civanperçemi (*Achillea aleppica*). 3. Yılandıyastığı (*Arum Alpinum*). 4. Küçük eğrelti otu (*Ophioglossum*). 5. İtalyan sığırdili bitkisi (*Anchusa azurea*). [TBAS 286/ TBAS 286/ TS 2179/ İBAS 379/ TGİB 136/ TBS 774/ TTBA 49/ TTBA 80/ TTBA 84/ TTBA 98/ HATBA 15/ TTABİ 66/ TTABİ 67/ TTABİ 73/ BDVN 425/ DS 4265]

yoğurt çiçeği: "1. *Anthémis altissima* L. Bir yıllık otsu bir bitkidir. Dil şeklindeki çiçekler beyaz, tüp şeklinde olanlar sarı renklidir. Yoğurt satıcıları, gölge yapması ve koku vermesi için, bu türün çiçekli dallarını bakraçlarının üzerine koyarlar. *A. hyalina* DC. türüne de aynı ad verilmektedir. Bu türlerin çiçekleri Gaziantep bölgesinde, Alman papatyası (*Anthémis nobilis* L.) yerine kullanılmaktadır. 2. Manisa lâlesi (*Tulipa orphanidea*)." [TBAS 287/ TBAS 298/ TS 2186/ İBAS 380/ TBS 778/ TTBA 49].

SONUÇ

Çok anlamlılık, bir göstergenin birden çok anlama sahip olmasıdır. Bir gösterge, bir anlamla var olur ve daha sonra temel anlamıyla bağlantılı ya da bağlantısız yan anlamlar edinir. Bir göstergenin varlığı ne kadar eski ise onun çok anlamlı olma ihtimali o derece fazladır. Anlam olaylarının meydana gelmesinde ve anlam değişmelerinin oluşmasında süre faktörü, bu manada etkilidir. Sürenin yanında çevresel faktörler de çok anlamlılığa doğrudan doğruya etki eder. Farklı dilleri konuşan, iki farklı bölgede yaşayan insanların birbirleri ile etkileşim halinde olması, kullandıkları dili ve söz varlıklarını belirli bir ölçüde etkiler. Alıntılar bu anlamda değerlendirilebilir. Bunlarla birlikte çok anlamlılığı etkileyen daha başka faktörler de söz konusudur. Aktarmalar ve benzetmeler özellikle çok anlamlılığın yaygınlaşmasında rol oynayan faktörlerdendir. Renk, şekil, tat vb. açılardan değerlendirilen göstergeler, belli ortaklıkları bulunan farklı öğelere, aynı adın verilmesine sebep olabilir. Bu sayede de bir adın birden çok anlamı ortaya çıkar. Benzer bir durum aktarmalar için de söylenebilir. Doğadan insana, insandan doğaya, hayvandan bitkiye, bitkiden hayvana vb. aktarmalarda iki farklı kavramın aynı adla adlandırıldığı örneklere rastlanmaktadır. Dil içerisinde dilsel bir unsur olarak kabul edilen argo da çok anlamlılığın oluşmasında oldukça etkilidir.

Çok anlamlılık, bitki adları özelinde ele alındığında çok zengin bir söz varlığıyla karşı karşıya kaldığımızı söyleyebiliriz. Bu zenginliğin temelinde ad ile anlam arasındaki sıkı bağ yatmaktadır. Bitkilerin adlandırılmasında oldukça etkili olan benzetmeler ve aktarmalar anlamlar üzerinde de etkilidir. Birtakım ortaklıklar adlandırmaları etkileyerek, aynı adın farklı kelimelere verilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla da bir ad birden fazla bitkiye ad olmuş ve aynı ad birden fazla anlamı içerdiği için çok anlamlı bir kelime ortaya çıkmıştır. Buna ilave olarak benzetme ve aktarmaların yanında eksik ve yanlış bazı söylemlerin yayılmasının da çok anlamlılığa etki ettiği görülmüştür. Bitki adları alanı bunun örneklerinin görülmesi açısından oldukça zengin bir alandır. Sonuç itibariyle bu ve buna benzer birçok sebeple oluşan çok anlamlılık durumu, taradığımız 70 eser ve elde ettiğimiz 150 çok anlamlı bitki adı maddesi ile bir zenginlik oluşturmaktadır. Yetiştikleri yerlerin benzer yerler olması, şekil açısından benzer özelliklere sahip olmak, aynı rengi taşımak, tadlarının benzer olması, aynı organa ya da aynı eşyaya benzetilmeleri gibi ortaklıklar bitki adlarında çok anlamlılığı meydana getiren ortaklıklardır. Bu ortaklıklar neticesinde aynı adın birden fazla bitkiye ad olduğunu, dolayısıyla da bir adın birden fazla anlam taşıdığını ifade edebiliriz. Elde edilen bütün verilerle birlikte ortaya konan bu inceleme, hem Türk dilinin zengin söz varlığını ortaya koyma açısından hem de çok anlamlılık ile bitki adları arasındaki ilişkiyi açıklama açısından önem taşımaktadır.

KISALTMALAR

Ar. : Arapça

Çin. : Çince

Bk./ bkz. : Bakınız.

Eş anl. : Eş anlamlı

Far. : Farsça

Gr. : Grekçe

İng. : İngilizce

Krş. : Karşılaştırınız.

Lat. : Latince

Mac : Macarca

Öİ : Özel İsim

Rum. : Rumca

syf. / s. : Sayfa

T. : Türkçe

TDK : Türk Dil Kurumu

Yun. : Yunanca

<? : Kökeni bilinmiyor.

ABY: Abdulvehhab bin Yusuf'un Müntahab-ı fi't-Tıbb'ı.

ACBA: Alâ'im-i Cerrâhin'de Geçen Bitki Adları.

AMATK: 'Abdulvehhâb'ın Müntehab Adlı Tıp Kitabı

BDVN: Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names in Latin, Arabic, Armenian, English, French, German, Italian and Turkish Language.

BKTS: Burhân-ı Katı'da Yer Alan Türkçe Sözcükler ve Deyim Dizini.

BTS: Biyoloji Terimleri Sözlüğü.

CEBA: Yetiştigi/Geldiği Coğrafya Veya Etnik Adlandırmayla Oluşturulan Bitki Adları.

CFBİ: Câmi'ü'l-Fürs Örneğinde XVI. Yüzyıl Bitki İsimleri.

DLT: Kaşgarlı Mahmud- Divânu Lugâti't-Türk.

DLTMY: Baş, Kafa, Ser Kelimelerinin Eş Anlamlılığı ve Baş

Kelimesinin Divanü Lugati't-Türk Merkezli bir Yaklaşım.

DS: Derleme Sözlüğü.

EATBT: Eski Anadolu Türkçesinde Eczacılık Terimleri ve Bu Terimlerin Tıp, Botanik, Zooloji, Madencilik, Kimya Terimleriyle İlişkileri.

EÇSBA: Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Yer Alan Bitki Adları.

EM: Edviye-i Müfrede.

EOS: Eski Oğuzca Sözlük-Bahşayış Lügati.

ETFT: Et-Teshil Fi't-Tıbb

ETG: Eski Türkçenin Grameri.

EUTSV: Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı.

HATBA: Türkiye Türkçesinde Hayvan Adlarından Türetilmiş Bitki Adları.

HBH: Hekim Bereket- Hulâsa, Metin-Sözlük.

HBTM: Hekim Bereket- Tuhfe-i Mübârizi, Metin-Sözlük.

HHKA: Hekim Hayreddin'in Kitab-ı Akrabadin'i.

HKHT: Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb Cerrâh Mes'ûd (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler).

HKHTM: Haza Kitab u Hukema-yı Tertib-i Mu'alece Adlı Eser Üzerine Bir Dil İncelemesi.

İBAS: İlaç ve Bitki Adları Sözlüğü.

KBS I / KBS II: Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I (A-N)/ II (O-Z).

KDB: Karacaoğlan'ın Dünyasında Bitkiler.

KFT: Kitâbü'l-Felâhat Tercümesi.

KK: Kitâb-ı Kânûnçe, İnceleme-Metin-Dizin.

KM: Kitâbü'l-Mühimmât.

KT: Kamus-ı Türki.

KTS: Karahanlı Türkçesi Sözlüğü.

LME: Lügat-ı Müşkilat-ı Ecza - Derviş Siyahi Larendevi.

LMEBA: Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ'da Türkçe Bitki Adları.

MMŞM: Muhammed bin Mahmûd-ı Şirvânî-Mürşid [Göz Hastalıkları].

MN: Mücerreb-nâme.

MNT: Muyiddin Mehi'nin Müfid (Nazmü't-Teshil) Adlı Eseri ve Bu Eserin XV. Yüzyıl Türk Tıp Dilinin Oluşmasındaki Yeri.

MOBA: Kenzû's-Sıhhatü'l-Ebdâniyye Eser-i Mürşid-i Osmâniyye'de Bitki Adları.

MŞ I/ MŞ II: Müntahab-ı Şifâ I-II.

NEBAS: Bitki Adları Sözlüğü.

OABA: Türkiye Türkçesinde Organ Adlarıyla Oluşturulmuş Bitki Adları.

RB: Revnak-ı Bustan.

RFLMT: Ebulfeyz Mustafa Efendi-Risâle-i Feyziyye fî Lügâti'l-Müfredâti't-Tıbbiyye.

RMTBA: Risâle-i Mu'âlece'ye Göre XVI. Yüzyıl Türkçesinde Tıbbi Bitki Adları.

SN: Süheyl ü Nev-bahâr, Metin, Aktarma, Art Zamanlı Anlam Değişmeleri, Dizin.

ŞBA: Kabalcı Şifalı Bitkiler Ansiklopedisi.

ŞMK: Şirvanlı Mahmud Kemâliyye, Giriş- İnceleme- Cümle Bilgisi-Metin- Sözlük.

ŞMS: Şirvani Mahmud- Sultâniyye.

TAH: Tercüme-i Aynü'l-Hayat'ta Şekil ve Zaman Ekleri.

TBAM: Tıbbi Bitkiler Atlası.

TBAS: Türkçe Bitki Adları Sözlüğü.

TBS: Türkiye Bitkileri Sözlüğü.

TBYBA: Tunceli'nin Bazı Yöresel Bitki Adları.

TDES: Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü.

TE: Ahmedî, Tervihü'l-Ervâh

TETTL/ TETTL II: Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatı.

TGİB: Türkiye'nin Geleneksel İlaç Bitkileri.

THBS: Türk Bilişsel Budun Dil Bilimine Giriş, Türk Halk Bitki Sınıflandırmaları/ Temel Aşamalar.

TKF: İbn Avvâm- Terceme-i Kitâbü'l- Filâha [Ziraat Kısmı].

TKS: Terceme-i Kâmilü's-Sinâ'a (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin).

TMTBA: XIV-XV. Yüzyıl Tıp Metinlerinde Türkçe Bitki Adları.

TS: Türkçe Sözlük.

TSD: Tarama Sözlüğü.

TTABİ: Türkiye Türkçesi Ağızlarında Bitki ve Hayvan İsimleri.

TTBA: Türkiye Türkçesinde Bitki Adları.

UUF: Felahat-name.

VHBA: Vezirköprü ve Havza Ağızlarında Yabani Bitki Adları.

YATBT: XIV. ve XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri.

YİŞ: Yadigar-ı İbn-i Şerif.

KAYNAKÇA

AKSAN, D. (1958). Anlam Alışverişi Olayları ve Türkçe. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* , 9 , s. 207-273.

AKSAN, D. (1962). Türk Anlam Bilimine Giriş-Anlam Değişmeleri I. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* , 13 , s. 167-184

AKSAN D. (1999). *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınları.

AKSAN, D. (2006/2009). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.

AKSAN, D. (2015). *En Eski Türkçenin İzlerinde-Orhun ve Yenisey Yazıtları Üzerinde Sözcükbilim, Anlambilim ve Biçembilim İncelemelerinin Aydınlatığı Gerçekler*. İstanbul: Bilgi Yayınları.

AKŞEHİRLİ, S. (2004). *Temel Anlambilim (Semantik) Kavramları Üzerine Bir İnceleme*. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

AKTAŞ, E. G. (2010). *'Abdulvehhâb'ın Müntehab Adlı Tıp Kitabı (İnceleme-Metin-Dizinli Sözlük)*. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

ALKAYIŞ, F. (2007). *Türkiye Türkçesinde Bitki Adları*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri.

AYDIN, M. B. (2011). *İbn Avvâm- Terceme-i Kitâbü'l- Filâha [Ziraat Kısmı], Çevirimetin-İnceleme-Sözlük*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

AYTAÇ, A. (2015). *Kitâbü'l-Felâhat Tercümesi*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Çanakkale.

BAKIR, Y. (1996). *Türkçedeki Çokanlamlı Sözcüklere İlişkin Anlambilimsel Bir Değerlendirme- Çokanlamlı Sözcüklerin Öğretimine Yönelik Bir Gözlem (A-I Harfleri)*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

BAYAT, A. H. ve Okumuş N. (2004). *Muhammed bin Mahmûd-ı Şîrvânî-Mürşid [Göz Hastalıkları]*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

BAYTOP, A. (1995). *Bitkilerin Bilimsel Adlarındaki Niteleyiciler ve Anlamları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları.

- BAYTOP, T. (1994/2007). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BEDEVİAN, K. A. (1936). *“Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names in Latin, Arabic, Armenian, English, French, German, Italian and Turkish Language*. Kahire: Argus and Papazian Presses.
- CANPOLAT, M. ve Önler, Z. (2016). *Edviye-i Müfredde*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CİĞA, Ö. (2013). *Süheyl ü Nev-bahar (Metin-Aktarma-Art Zamanlı Anlam Değişimleri-Dizin)*. Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
- CORA, E. (2007). *Burhân-ı Katı’da Yer Alan Türkçe Sözcükler ve Deyim Dizini*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
- ÇELİK, A. (2014). *Terceme-i Kâmilü’s-Sinâ’a (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- DOĞAN, A. ve Tuzlacı, E. (2015). Tunceli’nin Bazı Yöresel Bitki Adları. *Avrasya TERİM Dergisi*, 3 (2).
- DOĞAN, İ. ve Usta Z. (2014). Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı. Ankara: Altınpost Yayınları.
- DOĞAN, N. (2011). Vezirköprü ve Havza Ağzlarında Yabancı Bitki Adları. *Diyalektolog Yaz/ Sayı: 2 /Sayfa: 7-13*.
- DOĞAN, Ş. (2011). *Ebulfeyz Mustafa Efendi-Risâle-i Feyziyye fî Lügâti’l-Müfredâti’t-Tıbbiyye*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- DOĞUER, B. E. (2013). *Hekim Bereket- Tuhfe-i Mübârizi, Metin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DOĞUER, B. E. (2016). *Hekim Bereket- Hulâsa, Metin-Sözlük*. Ankara: Ürün Yayınları.
- EBCİOĞLU, N. (2009). *Bitki Adları Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- EFE, K. (2012). *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Bitki ve Hayvan İsimleri*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- ERCİLASUN, A. B. ve Akkoyunlu Z. (2015). *Kaşgarlı Mahmud- Divânu Lugâti’t-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,.
- EREN, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü-2*. Baskı. Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- EROL, H. A. (2018). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,.

- FİLİZOK, Rıza (2001). “Anlam Analizine Giriş”, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- FİLİZOK, R. Çok Anlamlılık:
<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:NCSAMA6HrQoJ:www.ege-edebiyat.org/docs/252.doc+&cd=4&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> Erişim tarihi: 10.09.2019
- GABAİN, A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GRÜNBERG, T. Anlama, Belirsizlik ve Çok-Anlamlılık Üzerine Bir Araştırma. https://doi.org/10.1501/Felsbol_0000000081
- GUİRAUD, P. (1984). *Anlambilim* (Çev: Berke Vardar). Ankara: Kuzey Yayınları,.
- GÜLENSOY, T. (2011). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I (A-N)/ II (O-Z). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜMÜŞATAM, G. (2009). *Haza Kitab u Hukema-yı Tertib-i Mu’alece Adlı Eser Üzerine Bir Dil İncelemesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- GÜMÜŞATAM, G. (2010). Eski Anadolu Türkçesinde Eczacılık Terimleri ve Bu Terimlerin Tıp, Botanik, Zooloji, Madencilik, Kimya Terimleriyle İlişkileri. *Turkish Studies, Volume 5/2 Spring 2010*, s. 1033-1087.
- GÜMÜŞATAM, G. (2015). Risâle-i Mu’alece’ye Göre XVI. Yüzyıl Türkçesinde Tıbbi Bitki Adları. *JASSS Number: 39, Autumn III 2015*.
- GÜRLEK, M. (2011). Alâ’im-i Cerrâhîn’de Geçen Bitki Adları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:4, Sayı: 7, Aralık 2011*.
- GÜVEN, M. (2005). *Abdulvehhab bin Yusuf’un Müntahab-ı fi’t-Tıbb’i*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Denizli.
- HAZAR, M. (2014). *Türkçe (Sözcük) Anlam Bilimi –I*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- KARA, N. ve AĞYAR, N. (2017). *Kitâb-ı Kânûnçe, İnceleme-Metin-Dizin*. Ankara: Pegem Akademi.
- KARAAĞAÇ, G. (1996). Eş Yazılılık, Eş Seslilik ve Çok Anlamlılık. *Ege Ü. Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VIII*: 31-55.
- KARAAĞAÇ, G. (2013). *Anlam (Anlam Bilimi ve İletişim)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- KARACAOĞLAN, Ç. (2018). *Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’nde Yer Alan Bitki Adları*. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- KAROL, S., SULUDERE Z. ve AYVALI, C. (2010). *Biyoloji Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KAYA, E. (2008). *Muyiddin Mehi'nin Müfid (Nazmü't-Teshil) Adlı Eseri ve Bu Eserin XV. Yüzyıl Türk Tıp Dilinin Oluşmasındaki Yeri*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya.
- KILIÇ, V. (2009). *Anlambilime Giriş-Temel Kavramlar*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- KURBAN, F. (1990). *Şirvani Mahmud- Sultâniye*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- KÜÇÜKER, P. (1994). *Yadigar-ı İbn-i Şerif*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ.
- KÜÇÜKER, P. (2010). Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ'da Türkçe Bitki Adları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 3/11 Spring 2010*.
- KÜÇÜKER, P. (2010). *Mücerreb-nâme*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- LYONS, J. (1977). *Semantics I, II*. Cambridge: Cambridge University Press.
- METE, O. (2009). *Kabalıcı Şifalı Bitkiler Ansiklopedisi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- MİANDJİ, A. (2019). *Tıbbi Bitkiler Atlası*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- MURAD, S. (2009). *Lügat-ı Müşkilat-ı Ecza - Derviş Siyahi Larendevi*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- MURAD, S. (2015). *Tercüme-i Aynü'l-Hayat'ta Şekil ve Zaman Ekleri*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Sakarya.
- ÖNLER, Z. (1990). XIV. ve XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri, *Journal of Turkish Studies, Volume: 14, 1990*.
- ÖNLER, Z. (1999). *Müntahab-ı Şifâ I-II*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- ÖNLER, Z. (2000). *Revnak-ı Bustan*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖNLER, Z. (2004). XIV-XV. Yüzyıl Tıp Metinlerinde Türkçe Bitki Adları. *Kebikeç S. 18, 2004*.
- ÖZÇELİK, S. (2001). *Kitâbü'l-Mühimmât*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ÖZER, O. (1995). *Ahmedî, Tervihü'l-Ervâh (Giriş-Metin-Dizin)*. Fırat Üniversitesi, Doktora Tezi, Elazığ.
- PAÇACIOĞLU, B. (2014). *İlaç ve Bitki Adları Sözlüğü*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

- PİLTEN, Ş. (2017). *Türk Bilişsel Budun Dil Bilimine Giriş, Türk Halk Bitki Sınıflandırmaları/ Temel Aşamalar*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Sami, Şemseddin (2015). *Kamus-ı Türki*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ŞAHİN, Hatice (2007). Câmi'ü'l-Fürs Örneğinde XVI. Yüzyıl Bitki İsimleri. *Turkish Studies Volume 2/2 Spring 2007*.
- TAMBA-MECZ, I. (1998). *Anlambilim*. (Çev: Necmettin Sevil), (Cep Üniversitesi, İletişim Yayınları, İstanbul), Presses Universitaires de France.
- TELLİ, Burak (2015). Kenzü's-Sıhhatü'l-Ebdâniyye Eser-i Mürşid-i Osmâniyye'de Bitki Adları. *Kesit Akademi Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 1, Eylül 2015*.
- TİETZE, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*. İstanbul: Simurg Kitapçılık-Yayıncılık.
- TURAN, F. (2001). *Eski Oğuzca Sözlük-Bahşayış Lügati*. İstanbul: Bilimsel Akademik Yayınlar.
- TUZLACI, Ertan (2011). *Türkiye Bitkileri Sözlüğü*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- TUZLACI, Ertan (2016). *Türkiye'nin Geleneksel İlaç Bitkileri*. İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.
- Türk Dil Kurumu* (1993). Derleme Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu* (1995). Tarama Sözlüğü. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Türk Dil Kurumu* (2005). Türkçe Sözlük Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UÇAR, İ. (2009). *Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb Cerrâh Mes'ûd (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)*. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya.
- UÇAR, İ. (2011). Baş, Kafa, Ser Kelimelerinin Eş Anlamlılığı ve Baş Kelimesinin Divanü Lugati't-Türk Merkezli Bir Yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 17 Bahar 2011*.
- UÇAR, İ. (2012). Türkiye Türkçesinde Organ Adlarıyla Oluşturulmuş Bitki Adları. *TÜBAR- XXXII, Güz 2012*.
- UÇAR, İ. (2013). Türkiye Türkçesinde Hayvan Adlarından Türetilmiş Bitki Adları. *Teke Dergisi, Sayı: 2/1, 2013*.
- UÇAR, İ. (2013). Yetiştigi/Geldiği Coğrafya Veya Etnik Adlandırmayla Oluşturulan Bitki Adları. *ZfWT Vol. 5, No. 1, 2013*.
- UÇAR, İlhan (2013). Kavram-Çağrışım-Kelime Bağlamında Bitki Adlarına Anlam Bilimsel Bir Yaklaşım. *Turkish Studies, Volume 8/1, p. 2671-2683*.
- UĞUR, N. (2003). *Anlambilim/Sözcüğün Anlam Açılımı*. Ankara: Doruk Yayınları.
- ULLMANN, S. *Anlambilimi*. (Çev: Ahmet Kocaman).

UZUNKAYA, U. (2013). *Felahat-name*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

ÜÇER, M.. Karacaoğlan'ın Dünyasında Bitkiler.

http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/sem_p_1/ucer.pdf

ÜŞENMEZ, E. (2006). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Dumlupınar Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü-Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

YAVUZ, Y.(2008). *Hekim Hayreddin'in Kitab-ı Akraadin'i*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

YELTEN, M. (1993). *Şirvanlı Mahmud Kemâliyye, Giriş-İnceleme-Cümle Bilgisi-Metin- Sözlük*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

YILDIRIM, O. (2010). *Et-Teshil Fi't-Tıbb*. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

GÖZÜTOK, Tarık Tuna (2020). *Psikiyatrinin Türkiye'ye Girişi (Mecnûndan Akıl Hastasına)*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler. 235 s.

Şeyda ALTAY*

Tarık Tuna Gözütok tarafından kaleme alınan *Psikiyatrinin Türkiye'ye Girişi (Mecnûndan Akıl Hastasına)* adlı kitap, Kasım 2020'de okurlarla buluştu. 13,5x21,5 cm boyutlarında olan eser, toplam 235 sayfadan oluşmaktadır. Ön kapağın üst kısmında kitabın, onun hemen altında yazarın adı yer almaktadır. Kapağın ortasından başlayıp alt kısmına kadar inen bölümünde ise, felçli hastaların elektrikle tedavisini gösteren bir fotoğraf bulunmaktadır. Bu görsel, kitabın içeriğiyle kısmen uyumlu sayılabilir. Kitabın arka kapağında psikiyatrinin geçmişten günümüze gelişim evrelerinden bahsedilmiştir. Türk psikiyatri tarihi, “uzmanlaşma” açısından üç evreye ayrılmış ve bu evrelerin gelişim süreçleri kısaca anlatılmıştır.

Kitabın kapağını açtığımızda, jenerik kısmının ardından “Ön Söz” (s. iii-iv) gelmektedir. Yazar burada kitabının

doktora tezinin neredeyse aynısı olduğundan bahsetmiş, yazma sürecinde kendisine maddi ve manevi katkıları olan kişilere ve kuruluşlara teşekkürlerini sunmuştur. Arkasından gelen “İçindekiler” kısmı (s.v-vi), kitabın üç ana bölümden oluştuğunu haber vermektedir. Kitapta geçen 13 görsele ait bilgilerin yer aldığı “Görseller Listesi” (s. vii) ve kullanılan 14 kısaltmanın açılımlarını gösteren “Kısaltmalar Listesi” (s. ix) geçildikten sonra kitabın “Giriş” (s. 1-9) başlığıyla karşılaşılmaktadır. Yazar burada, ana bölümlere geçmeden önce kitabın kapsamı, amacı, yöntemi hakkında okurları bilgilendirmektedir. Gözütok, ilk olarak geçmişten günümüze uzanan süreçte antidepresan ve antipsikotik ilaçların kullanımının artmasının psikiyatriyle bağını sorgulamış, psikolojik sorunların bu

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD

e-posta: seydaaltay705@gmail.com ORCID: 0000-0002-9264-7439

artıştaki yerine değinmiştir. Ancak bahsi geçen sorgulamalarında tarihsel bir yanıtı doyurucu bir şekilde vermek yerine, olgusal saha çalışmalarını işaret etmiştir. Yazar, birçok alanla iç içe olan psikiyatrinin, bu konuyla da yakından ilgilenmesi gerektiği düşüncesindedir. Devamında, hem siyasi dönüşümlerin hem de bilimsel ve kültürel gelişmelerin Türk psikiyatri tarihini şekillendirdiğini savunan Gözütok, kitabın yazılış amacına uygun olarak bazı sorular sorar ve kitapta şu türden sorulara cevap arayacağını söyler: “Ülkemizde psikiyatri nasıl uzmanlık alanı olabildi? Psikiyatrlar hukuki düzlemde nasıl karşılık bulmuşlardır? Psikiyatrinin bir uzmanlık alanı olarak kabul görmesi, geleneksel tıp uygulamalarını nasıl etkilemiştir? Psikiyatrinin ülkemize girmesi akıl hastalarına yaklaşım biçimlerini nasıl değiştirmiştir? Türkçe kaleme alınmış olan ilk psikiyatri eserlerinin kaynakları ve yazılış amaçları nelerdir? Günümüz Türkiye’inde psikiyatrların sundukları tedavi olanaklarının kökenleri nelerdir? Son yıllarda ülkemizde artış gösteren psikotrop ilaç tüketiminde psikiyatrinin tarihsel gelişim sürecinin etkisi olmuş mudur?” (s. 6-7) Yazar kitabın cevap arayacağı soruların artırılabilceğini söylese de, bu sorular dahi eserin genel çerçevesi hakkında fikir vermektedir.

“Giriş”ten sonra ana bölümlere geçilmiştir. Kitap üç ana bölümden oluşmakta ve yazarın mihenk taşı olarak kullandığı “uzmanlaşma” kavramı, bu bölümlerin ayrılmasında önemli bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır: “Uzmanlık Öncesi”, “Psikiyatrinin Osmanlı’ya Girişi ve Uzmanlaşma”, “Cumhuriyet ve Paradigma Değişimi”.

Kitabın “Uzmanlık Öncesi” adlı birinci bölümünde (s. 11-59) yazar, önce genel olarak dünyada, sonra Osmanlı Devleti’nde hâkim olan tıp kaynaklarını ve akıl hastalıklarında kullanılan tedavi yöntemlerini anlatmaktadır. İlk olarak geleneksel halk hekimliği yöntemlerine değinen Gözütok, ilk çağlarda akıl hastalıklarının tedavisinde “şaman” adı verilen dinî liderlerin görev üstlendiğinden bahseder. Bu bölümde, Uygarların dinî inançlarını Şamanizm ile kısıtlayan basit bir ifade hatasına düştüğü görülmektedir. Ancak sonrasında akıl hastalıkları ve tedavilerine dair *Kutadgu Bilig* adlı eserden verdiği örneklerle bu bölüme derinlik ve özgünlük kazandırmıştır. İlerleyen satırlarda, şamanlara benzer büyücülerin antik uygarlıklarda benzer görevleri üstlendiklerini söyler. Ayrıca Antik Yunan ve Roma’daki önemli hekimlerin eserlerinden akıl hastalıklarının tedavileri hakkında kısa bilgiler verir. Devamında Orta Çağ İslam medeniyetinde hekimliğiyle öne çıkan isimlere değinen Gözütok, tıp konusunda büyük bir şöhrete sahip olan İbn Sina’nın eserleri ve akıl hastalıklarına dair görüşleri hakkında malumat verir. Sonra söz, Osmanlı’daki tıba gelir. “Klasik Tıp Dönemi” diye adlandırılan süreçte Osmanlı’nın kendisinden önceki tıp mirasından istifade ettiği, özellikle Anadolu Selçuklu geleneğinden beslendiği ifade edilir. Arkasından, XIII. yüzyıldan XV. yüzyıla uzanan sürece damga vuran önemli isimler ve eserlerinden bahis açılır. “Yeni Tıba Hazırlık Dönemi” diye adlandırılan ve XV-XIX. yüzyıllar arasını içine alan dönem, askerî ve siyasi açıdan büyük başarılar elde eden Osmanlı’nın her alanda olduğu gibi tıp alanında da atılımlar içine girdiği bir dönem olarak anlatılır. Burada akıl hastalıklarına dair genel teamülü yansıtan eserlerin ve sahiplerinin kısa kısa tanıtıldığı görülür. Söz konusu eserler arasında,

bilhassa Şamanlardan beri görülen müzikle tedavinin yanında yıldızlardan, astronomiden, burçlardan faydalanılması gerektiği yönünde telkinlerde bulunan eserlere de rastlanması dikkat çekicidir.

“Psikiyatrinin Osmanlı’ya Girişi ve Uzmanlaşma” adını taşıyan ikinci bölümünde (s. 61-134) XIX. yüzyıldan başlayarak Osmanlı Devleti’nde tıp alanında gözlenen gelişmeler ele alınır. Darüşşifalardan “yarı tımarhane”lere geçiş aşamaları, bimarhanelerdeki fiziki imkânların iyileştirilmesi üzerinde durulur. Bu bölümde Gözütok, Osmanlı hekimlerinin 19. yüzyıl öncesinde akıl hastalıklarının sebeplerini üç temel gerekçe altında topladıklarını söyler: doğüstü güçler, fizyolojik etmenler, çevresel faktörler (s. 124). 19. yüzyıl sonrasında ise bu durum değişmiştir. Hekimler yönlerini Batı’ya çevirerek kullandıkları uygulamaları değiştirmişler, bilimsel teknik ve yöntemleri kullanmaya başlamışlardır. Materyalist ve pozitivist düşüncelerden etkilenmeye başlayan hekimler sayıca artsa da bu süreçte eski-yeni uygulamalar bir arada devam ettiğinden Batı’ya özgü tekniklerin tam anlamıyla kullanılması söz konusu olmamıştır. Bu arada, modern çalışmaların Avrupa’da başladığı ve “psikiyatrist” teriminin ilk kez 1808 yılında Almanya’da kullanıldığı bilgisi de bu bölümde yer almaktadır.

Gözütok, “Cumhuriyet ve Paradigma Değişimi” adlı üçüncü bölüme (s. 135-170) Cumhuriyet’le başlayan inkılap dalgasının tıp alanında da görüldüğü tespitiyle başlamıştır. Eski zamanlarda hekimlik şamanların mistik öğretilerine dayanmaktayken, Cumhuriyet sonrasında bu olgu değişmiş; şifacılar, artık yerini Batılı doktorlara bırakmaya başlamıştır. Cumhuriyet’in kurulması ve tıp alanında yaşanan gelişmelerle birlikte elektrikle tedavi uygulanmış, akabinde gramofon ve plaklar kullanılarak müzik eşliğinde tedaviler denenmiştir. 20. yüzyılın sonlarına doğru dernekler kurulmuş ve bu konuda eğitimler verilerek uzmanlık kazanılması sağlanmıştır. Fakat hâlâ var olan ocak, tekke gibi yerlerde, şifacıların faaliyetlerini sürdürdükleri de bilinmektedir.

Kitabın “Sonuç” bölümünde (s. 171-176) genel bir değerlendirme yapılmıştır. Gözütok, tıp alanında Osmanlı’dan günümüze uzanan süreçte birçok arayış ve faaliyetler söz konusu olduğunu söyledikten sonra, Batı’ya yönelmenin ardından çağdaş hastanelerin kurulduğunu, Batılılaşan tıp eğitiminin uzmanlaşmayı da beraberinde getirdiğini ifade etmiştir. Akabinde hacim sorunu sebebiyle eserinde yer veremediği hususlara da değinen yazar, bu alanda çalışmak isteyen başka araştırmacılara da yeni çalışma konuları işaret etmiştir.

Kitabın “Ekler” (s. 177-187) kısmında Gözütok, tıp alanındaki önemli eserlerin bazı sayfalarını paylaşmış ve eserine görsel zenginlik kazandırmıştır. Osmanlı Türkçesiyle yazılı olan sayfa görsellerinin altına açıklayıcı notlar eklemeyi de unutmamıştır.

Kitap, yararlanılan eserleri gösteren “Kaynakça” (s. 189-235) ile son bulmaktadır. Bu kısımda kaynaklar, türlerine göre gruplandırılarak verilmiştir. Eserin sonraki baskılarında, “Kaynakça”dan sonra bir de “İndeks” eklenmesi önerilebilir.

Akıl hastalığı hususunda en eski dönemlerden beri çeşitli yöntemler kullanılmış, muhtelif eserler yazılmış, ilkel veya modern pek çok kuruluş tesis edilmiştir.

Yerine göre şamanlardan, şifacılarından; yerine göre profesyonel hekimlerden medet umulmuştur. Tarık Tuna Gözütok tarafından kaleme alınan *Psikiyatrinin Türkiye'ye Girişi (Mecnûndan Akıl Hastasına)* adlı bu eser; psikiyatrinin Anadolu'daki tarihi ve gündemdeki bazı güncel konular hakkında bilgiler içermektedir. "Psikiyatri" teriminin bu coğrafyaya nasıl girdiğini, zamanla nasıl bir değişim rotası izlediğini merak eden okuyuculara iyi bir rehber olacaktır.

Mustafa Remzi (2020). *Millî Cinayetler Koleksiyonu ve Diğer Hikâyeler*. (Haz. Fatih Özdemir). Ankara: Akçağ Yayınları. 217 s.

Nilüfer ÖZTÜRK AYKAÇ*

Türk edebiyat tarihimizin pek bilinmeyen simalarından olan Mustafa Remzi'nin gizli kalmış birçok hikâyesi, Fatih Özdemir'in titiz çalışmasıyla günümüz alfabesine aktarılarak yazın dünyasına kazandırılmıştır. Özdemir'in *Türk Romanında Ruslar* adlı doktora çalışmasını yazdığı dönemde ilgisinin uyandığı Mustafa Remzi, yine onun tespitiyle, İstanbul'da yaşayan Beyaz Rus mültecilere ilk değinen kalemlerden olması sebebiyle de dikkate değerdir. Nitekim "Pastacı Kız" adlı hikâyesi, Beyaz Rus mültecilerin bir yönünü konu edinmesi açısından önem arz etmektedir. Genel olarak bakıldığında, bu eserde yer alan tüm hikâyelerde toplumsal cinsiyet, kadın-erkek ilişkileri, İstanbul eğlence hayatı, aile hayatı, mahalle kültürü gibi temaların işlendiği görülmekte ve Özdemir'in kaleme aldığı "Sunuş"

bölümünde bu hususlara vurgu yapılmaktadır.

Fatih Özdemir'in bu çalışması; Mustafa Remzi'nin metinlerini gün ışığına çıkarmanın yanında dönemin toplumsal yaşantısına, toplumsal dönüşüme ve bu dönüşümün sancılı süreçlerine ışık tutması yönüyle yalnızca edebiyat değil, edebiyat sosyolojisi açısından da kıymetlidir. Özdemir'in de "Sunuş" kısmında dikkati çektiği gibi, Mustafa Remzi'nin bu metinleri yazarken popülerlik ve kâr elde etme gibi amaçlara hizmet ettiği, bu sebeple edebî değer ve hassasiyetin öncelikli hedefleri arasında yer almadığı açıkça görülse de, her şeye rağmen söz konusu hikâyelerin içerdikleri toplumsal yaşam unsurları sayesinde *özgün* bir nitelik taşıdıkları söylenebilir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
e posta: dr.nilufer@hotmail.com ORCID: 0000-0003-2469-0758

Mustafa Remzi'nin hayatı hakkında dile getirilebilecek şeyler hayli sınırlı olmakla birlikte, Özdemir'in ulaştığı bilgiler yazarın kimliğine ve yaşantısına dair az çok bir çerçeve oluşturmayı mümkün kılmaktadır. 1894-1956 yılları arasında yaşadığı, Millî Kütüphane kataloglarında soyadının Köktürk şeklinde yer aldığı, bir dönem yurt dışında kurumsal bir görevde bulunduğu ve bu görevine binaen 1927 yılında kendisinden talep edilen ve Ziraat Vekâleti tarafından yayımlanan bir raporu olduğu kimliğine dair edinilen bilgilerdendir. Özdemir'in Erol Üyepazarcı'nın çalışması vasıtasıyla aktardığı bu bilgiler bize, Mustafa Remzi'nin yaşadığı dönem itibariyle Osmanlı'nın ve Türkiye'nin değişimine şahitlik ettiğini, yurt dışında bulunmasının kendisine karşılaştırmalı bir kültür ve toplum analizi yapma imkânı verdiğini düşündürmektedir. Zira hikâyelerinde, kadın-erkek ilişkileri başta olmak üzere toplumsal hayatın türlü veçhelerine ilişkin çarpıcı tespitleri bulunduğu açıkça görülmektedir.

“Millî Cinayetler Koleksiyonu” başlığı altındaki iki hikâye ve “Diğer Hikâyeler” başlığı altındaki 13 hikâye, “Sunuş” kısmıyla birlikte eserin bütünü oluşturulmaktadır. “Diğer Hikâyeler” kısmında yer alan metinler, doğrudan kadın-erkek ilişkileri ve erkeklerin kadınlara düşkünlüğü üzerine kuruludur. Mustafa Remzi'nin “Millî Cinayetler Koleksiyonu” kapsamındaki iki hikâyesi olan “Kâğıthane Cinayeti” ve “Venedik Sokağı Cinayeti” de, cinayeti konu edinmesine rağmen gayrimeşru kadın-erkek ilişkilerinin dâhil edildiği bir içerik taşımaktadır. Zira cinayetlerin her ikisinde de erkeğin kadınlara düşkünlüğü, cinayetlerin gerçekleşmesine sebep olmuştur.

1920'li yılları toplumsal hafızaya taşıyarak canlı kılan bu hikâyeler, Escarpit'in (1992) işaret ettiği edebiyat ve toplum arasında kurulacak bağlara çeşitli açılardan gönderme yapmaktadır. Aile hayatı, evlilik hayatı, boş zaman etkinlikleri, eğlence hayatı, iş yaşamı, arkadaşlık ilişkileri, kadın-erkek ilişkileri gibi konular bu bağlamdaki ana inceleme düzeyleri olarak öne çıkarken, bu alanlara dair hikâyelerde derinlemesine bir inceleme dikkati çekmemektedir. Bunun yerine, farklı hikâyelerde ve farklı kurgularda kendini yineleyen şey; ekseriyetle kadının, bazen de erkeğin evlilik dışındaki cinsel münasebetlerle gündeme gelmesi ve bunların genellikle kötü bir sonla neticelenmesidir. Kimi zaman hikâye sunuşlarında doğrudan, kimi zamansa dolaylı olarak bu tür ilişkileri tasvip etmediğini ifade eden Mustafa Remzi, hayat kadınlığını tercihen veya zorunluktan benimsemek durumunda kalan kadınları anlatılarında çoğunlukla merkeze oturtur. Hatta “Günahkâr Kadınlar” ismini taşıyan hikâyede bu kadınlara dair bir sınıflandırma yaparak toplumsal tip adına da önem taşıyan bir katkıda bulunmuştur. “Kız fahişeler, kocalı fahişeler, randevu kadınları, umumi kadınlar” adı altında dört ana gruba ayrılan bu kadınlar, “hayat kadınlığını tercih edip sebepleri, yaşam tarzları, vesikaya sahip olup olmamaları, eşlerinin bulunup bulunmaması” gibi unsurlar ekseninde kategorilere ayrılmıştır. “Çapkın Kız” isimli hikâyesinde kız fahişelere, “Dul Kadının Esrarı” adlı hikâyesinde kocalı fahişelere, “Günahsız Fahişe” ve “Damat Bey” adlı hikâyelerinde randevu kadınlarına dair daha fazla bilgi bulunduğunu ifade eden Mustafa Remzi, bu yolla Ulus Baker'in dikkati çektiği (2010) edebiyatın toplumsal tip üretme zenginliğini akla getirmektedir. Baker özellikle edebiyat ve sinema üzerinden toplumsal hayatı

kurguyla ve sanatsal bir dille ifade etmenin, topluma dair gerçekçi ve kimi zaman toplumbilimde dahi rastlanmayan ölçüde sağlam analizler yapmaya imkân tanıdığına işaret etmektedir. Mustafa Remzi'nin tasvirleri bu denli zengin bir tiplileştirmeyi içermese dahi gündeme getirdiği temalar, olaylar, karakterler özelindeki yaşantılar daha geniş bir toplumsallığı ifade etmektedir. Zira anlatılan her bir hayat kadını tipi, hem kişilik özellikleri hem de bulunduğu toplumsal koşullar nezdinde anlaşılmalıdır.

Hikâyelerde kadın ve erkeklerin birbirine hitap şeklinde dikkati çeken Fransızca unsurlar, Fransız etkisinin yalnızca entelektüel hayata değil toplumsal hayata da sirayet ettiğini hissettirmekte; bu yolla, Batı etkisindeki dönüşüm dinamiklerinin özellikle gençlerin dilini bozduğuna vurgu yapılmaktadır. Bunlara ek olarak ekonomik çalkantıların aile ilişkilerini ve toplumsal ahlakı bozucu niteliği, eserdeki çoğu hikâyede vurgulanmıştır. Bu vurgu, “Damat Bey” isimli hikâyede “düşkün” bir kadının bu halini müşterisi ve hikâyenin ana karakteri olan erkeğe anlatışında şu şekilde ifade edilmiştir:

“Ben bu hayata nasıl mı düştüm? dedi.

Bundan iki sene evvel biricik bir kocam vardı. Bu babasından kalan çok büyük bir mirası bitiverdi. Bir müddet onunla beraber yaşadık. Hazıra ne dayanır. Paralar yavaş yavaş suyunu çekiyordu. Nihayet bir gün oldu ki beş para bile kalmadı: Kocam artık çok sıkıntı çekiyordu. Her dakikası ah, of içinde geçiyordu. Bazen gözleri meçhul yerlere dikiliyordu. Nihayet bir gün onu yatağında ölmüş buldum. İntihar etmişti. Tentürdiyodu içmiş ve nihayet kendine kıymıştı. İşte o zaman hayatımda yegâne dayandığım adam yeryüzünden kalkmıştı. Bir annem vardı. Elimizde birikmiş beş on parayı yemeye başladık. Kocam intihar ettiği zaman birçok gazete muharrirleri gelip beni isticvab ettiler. Benden bahsediyorlardı. İşte bu yüzden muharrirleri sevdim. Onun hepsiyle kur yapmaya başladım.” (s. 78)

Bu anlatıda düzenli bir aile ilişkisine sahip bir kadının, ekonomik gerekçeler ve geçim kaygısı sebebiyle kocasının intihar etmesinin ardından “kötü yol” a düşüşü anlatılmaktadır. Dolayısıyla ekonomik düzenin, dönemin aile yaşantısındaki merkezî rolüne ve sosyal yaşamın diğer unsurlarının bununla olan bağına gönderme yapılmaktadır. Böylelikle bir kadının 1920’lerin İstanbul’undaki hayatta kalma mücadelesi, dul bir kadının art niyetli erkeklerin tehdidine açık hale gelişi, geçim kaynağı sağlayamadıkça hayatta kalmak adına hayat kadınlığını seçmek zorunda kalışı gibi şeyler kurgusal bir anlatıyla gündeme taşınmakta ve bu toplumsal sorunlarla yüzleşilmektedir. Görüldüğü gibi hikâyelerde anlatılanlar, aslında popülerlik etiketinin ardında derin toplumsal yaralara ve değişim sancularına ayna tutmaktadır.

Mustafa Remzi'nin hikâyelerinde İstanbul yaşantısına, özellikle de eğlence hayatına ilişkin detaylar da öne çıkmaktadır. Kent yaşantısının değişen tarzı, Osmanlı Devleti'nin çokkültürlü kimlik politikasını temsil eden farklı etnik kimliklerden karakterler ve onların yaşantısı, İstanbul özelinde bazı semtler ve

kent kimliğine dair ipuçları metinlerde kent-toplum ilişkisine ait dikkat çekici unsurlardır. Bu yönüyle eser, edebiyatta kent ve mekân temsiline dair önemli bir kaynak olmaktadır. Yaşanan toplumsal değişimin mekânlara yansımalarının bir temsili olarak mahallelerdeki değişim, “Genç Mektupları” adlı hikâye kapsamındaki “Esrarengiz Merdiven” kısa hikâyesine şu şekilde yansımıştır:

“Son zamanlarda şehrimizin, daha doğrusu Beyoğlu tarafının meşhurlaşan bir semti var: Feridiye.

Bu mahal eskiden hiçbir ehemmiyeti haiz değildi. Ve Feridiye denildiği zaman insanın aklına bir mahalleden başka bir şey gelmezdi. Fakat şimdi Feridiye dendi mi mefkurede neler canlanıyormuş neler.

Bu mahalli ben de ekseri kimseler gibi adi bir mahalle olarak bilirdim. Fakat son zamanlarda gazetelerimizin her birinde beş on satırlık birer mevki işgal eden mahal-i mezkûr bir umumi haneler mıntıkası olmuş, dört bir etrafı sârî hastalıklı mahalleler gibi kordonlar, eş örgüler ile ihata edilmiş, sokağın mebdei ile müntehasına birer polis mevki ikame etmişler. Bu gibi tedbir başka hangi sokaklarımızda var. Bu hassasiyet acaba niçin? Bunlar hep cây-ı merak şeyler.” (s. 207)

Mustafa Remzi, kitapta yer alan hikâyelerin bazılarının girişine kendisi bir sunuş bölümü hazırlamış ve ilgili hikâyelerden hareketle dönemin toplumsal değişimine olan itirazlarını dile getirmiştir. Bunların en dikkat çekenlerinden biri, toplumsal cinsiyet kavramı bağlamında anlam kazanan ve kadının değişen rollerine ilişkin olandır. Aynı zamanda bir toplumsal tip olarak değerlendirilebilecek bir tasviri de içinde bulunduran “İstanbul Kadını” adlı kısa hikâyede, Türk (İstanbullu) kadınların meslek ve uzmanlık kazanmasına, çalışma hayatına dâhil olmasına ve bunun neticesinde erkeklerin hem işini hem de ev konforunu kaybedeceğine ilişkin sitemlerde bulunulmuştur:

“Bugünün Türk kızı çok mütefekkir yetişiyor. Avukatlar, hâkimler, kimyagerler artık kadınlardan da var.

Gazete ilanlarına göz gezdirdiğimiz zaman görüyoruz ki: ‘Dört hanım memureye lüzum vardır’, ‘Lisan bilen iki hanım isteniliyor’, ‘Lisan aşına bir kâtip alınacaktır. Hanımlar tercih edilir.’ İşte hep bunlar ortada iken anlaşılıyor ki bu gidişle birkaç sene sonra erkeklere iş yok...

O zaman artık bizim yani erkeklerin işimiz, ev süpürmek, ocağa yemek vermek, sofrayı kurmak ve elinde erzakıyla gelecek hanımımızı dört gözle kapı dibinde beklemek olacak!...” (s. 216-217)

Aynı hikâyede; değişen rollerine ek olarak salon danslarına, yemeli-içmeli etkinliklere, Rum, Ermeni, Acem gibi dönemin farklı kültürlerine has yaşam tarzlarına Türk kadınlarının da dâhil oluşunun hayıflanılarak dile getirilmesi, gündelik hayata dair bu hızlı değişimden Mustafa Remzi'nin pek memnun olmadığını göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında, imparatorluktan ulus devlete dönüşen bir uzantıdaki türlü değişimler ve bunların sebep olduğu belirsizlik, hikâyelere yansıyan olay ve temaların arkasındaki sebeplerdendir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, bir nevi sosyal tarih belgesi olma niteliğini taşıyan hikâyelerin toplandığı bu eser, zihni yormayan, bir solukta okunan, topluma dair önemli çıkarımlar sunan bir kaynak olma vasfına sahiptir.

KAYNAKÇA

BAKER, U. (2010). *Kanaatlerden İmajlara*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ESCARPİT, R. (1992). *Edebiyat Sosyolojisi*. (Çev. H. Portakal). İstanbul: İletişim Yayınları.

Mustafa Remzi (2020). *Millî Cinayetler Koleksiyonu ve Diğer Hikâyeler*. (Haz. F. Özdemir). Ankara: Akçağ Yayınları.